

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

Dr. Bódi Stefánia
tanársegéd

**A magyar biztonságpolitikai gondolkodás etnikai konfliktusok
rendezésére irányuló elméletei, különös tekintettel Bibó
István munkásságára**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Szabó A. Ferenc egyetemi tanár

Budapest

2006

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS.....	4
2. BIBÓ ISTVÁN ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA.....	12
3. BIBÓ ISTVÁN DEMOKRÁCIA-ELMÉLETE.....	16
4. BIBÓ ISTVÁN SZELLEMI ELŐFUTÁRAI ÉS KORTÁRSAI –NÉZETEK ÉS KONCEPCIÓK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI SORSÁRÓL.....	22
Milan Hodža.....	23
Bethlen István	26
Teleki Pál	29
Jászi Oszkár	32
Szekfű Gyula.....	35
Németh László	37
Szűcs Jenő	41
Konrád György	46
5. AZ ÖNRENDELKEZÉSI ELV JELENTŐSÉGE BIBÓ ISTVÁN BIZTONSÁGPOLITIKAI GONDOLKODÁSÁBAN	50
6. A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI KONFLIKTUS.....	66
6.1. A közép-kelet-európai konfliktus	66
6.2. Javaslatok a közép-kelet-európai konfliktus és határviták megoldására.....	73
7. A CIPRUSI KONFLIKTUS.....	77
7.1. A ciprusi konfliktus.....	77
7.2. Javaslatok a ciprusi konfliktus megoldására.....	83
8. AZ ARAB-IZRAELI KONFLIKTUS.....	87
8.1. Az arab-izraeli konfliktus.....	87
8.2. Javaslatok az arab-izraeli konfliktus megoldására	92
9. AZ ÉSZAK-ÍRORSZÁGI KONFLIKTUS.....	99
9.1. Az észak-írországi konfliktus.....	99
9.2. Javaslatok az észak-írországi konfliktus megoldására	102
10. ÁTFOGÓ KONFLIKTUS-ELMÉLETEK: A JELENLEGI VILÁGRENDSZER ALAKULÁSA	106

10.1. Henry Kissinger és Zbigniew Brzezinski elméletei.....	107
10.2. Samuel P. Huntington elmélete.....	110
10.3. John Lukacs elmélete.....	117
11. BIBÓ ISTVÁN MUNKÁSSÁGÁNAK ÉRTÉKELÉSE, A BIBÓI ÖRÖKSÉG	119
12. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLHATÓSÁGA	122
MELLÉKLETEK	127
IRODALOMJEGYZÉK	132
MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	143

Dr. Bódi Stefánia

A magyar biztonságpolitikai gondolkodás etnikai konfliktusok rendezésére irányuló elméletei, különös tekintettel Bibó István munkásságára

1. BEVEZETÉS

„A szabadságnak a hatalmak elválasztásán, többpártrendszeres szabad választásokon, szabadságjogokon, főleg sajtó- és vélemény szabadságon, valamint bírói függetlenségen és a jogállam rendszerén nyugvó egész építménye- mely a nyugati világot minden hibája ellenére is olyan emberségessé és elviselhetővé teszi....a szabadságnak mindmáig felülmúlhatatlanul legfejlettebb technikája...”¹ Így látta Bibó István a demokráciát.

Bibó demokrata gondolkodó, börtönviselt reformer, az 1956-os forradalom helyén kitartó miniszter. Bibó István jogelméleti, politikai, közigazgatás-tudományi, kelet-európai kutatásai nagy jelentőséggel bírnak a magyar tudományos életben, megállapításai ma is korszerűek, helytállóak.² Írásaiban az a felemelő, hogy objektív, racionális, egyetemes szemléletű tudott maradni kora politikai viharai között. Kritikával volt képes szemlélni mind a liberalizmust, a nacionalizmust és a szocializmust egyaránt. A pártpolitikai praktikák világa idegen volt tőle. Séma- és ideológiaellenessége is nyilvánvaló.

A témaválasztás indokai

Dolgozatom megírásában és témaválasztásom szempontjából Bibó István konfliktus-elméleteinek aktualitásán túlmenően meghatározó volt számomra

---

¹ Bibó István: Emlékirat: Magyarország helyzete és a világhelyzet. In: Szilágyi Sándor: Bibó István. Budapest, 2001. Új Mandátum Könyvkiadó. 307. o.

² Az életrajzi adatok Szilágyi Sándor idézett művéből származnak.

az az egyetemes bibói szemlélet, amelyben oly sajátosan vegyülnek a jogi, jogelméleti, biztonságpolitikai és politikatudományi elemek. Értekezésemben fellelhetőek a biztonságpolitikai, jogi, politikai megállapítások és következtetések, így valamennyi tudományág képviselői számára érdeklődésre tarthat számot a dolgozat. Ismertettem a rendszerváltás előkészítése során Bibó nézeteinek értékelését. Bibó István munkássága a rendszerváltást követő években Magyarországon ismét az érdeklődés középpontjába került. Nézeteinek oktatása része a jogi oktatásnak, így az alkotmányjognak, a jogelméletnek, amely jogterületek korábbi kutatásaimnak is középpontjában álltak. Bibó halálát követően sorra jelentek meg azok az írásait csokorba gyűjtő összefoglaló válogatások, amelyek teljeskörű képet igyekeznek adni Bibó munkásságáról, életútjáról. E kötetek segítségemre voltak a dolgozat megírásában.

A legteljesebb válogatásnak mondhatóak: a *Bibó István összegyűjtött munkái 1.2.3.4.* című négykötetes összeállítás, amely összesen 1310 oldalon közli Bibó István írásait, és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában jelent meg, 1981-ben, 1982-ben, 1983-ban és 1984-ben. Hasonlóan értékes a *Válogatott tanulmányok I. (1935-44) II. (1945-49) III. (1971-79)* elnevezést viselő válogatás 1986-ból, amely a Magvető kiadó gondozásában jelent meg, és amelyben mintegy 2300 oldalon át olvashatjuk Bibó gondolatait. 1990-ből származik a *IV. kötet (1935-79)*, amely ifj. Bibó István és Huszár Tibor válogatásával készült és mintegy 810 oldalon ismerteti Bibó írásait és gondolatait. Bibó István munkássága és emléke előtt tiszteleg a *Bibó-emlékkönyv I. II.* című egyedülálló válogatás, amely szamizdatként is több ízben megjelent, 1980-ban és 1984-ben, míg végül a rendszerváltást követően 1991-ben a Századvég kiadó gondozásában is napvilágot látott. Hasonló a *Helyünk Európában I. II. – Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon* című gyűjteményes kötet, amelyben Bibó kortársai elemzik Magyarország sorsát és történelmét. Végül nem hagyhatjuk említés nélkül Bibó István életművének összegző bemutatása során Dénes Iván Zoltán munkásságát, egyedülálló Bibó elemzéseit, szerkesztésében megjelent köteteket, amelyek többek között *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről, A hatalom humanizálása.*

Tanulmányok Bibó István életművéről, az Eltorzult magyar alkat – Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával, a Nemzet és emlékezet – Az önrendelkezés érvényessége című művek.³

A tudományos probléma megfogalmazása

A dolgozat abból a hipotézisből indul ki, hogy a magyar biztonságpolitikai gondolkodás mindig összetett volt, mert jogi, etnikai, stratégiai, biztonságpolitikai, földrajzi problémákkal küzdöttek a régió népei az első világháborút követő időszakról kezdve. A konfliktusok napjainkban is aktuálisak, hiszen az osztrák, majd német, orosz befolyási övezetből kikerülve szembe kellett néznünk az amerikai fenyegetettséggel illetve befolyással is, amely ugyan napjainkban nem annyira aktuális, mint inkább potenciális. A mai tudományos gondolkodás így szükségszerűen vezet el bennünket a nemzeti, etnikai konfliktusok elemzéséhez és kutatásához. A témakörben számtalan hazai és külföldi írás született, habár valamennyi konfliktus átfogó elemzésével Bibó István halála óta alig próbálkoztak a hazai tudományos gondolkodásban. A nemzetközi konfliktusok közül azokat kívánom Bibó István látásmódján keresztül bemutatni, majd tőle némileg elszakadva a viták mai állapotát felvázolni és értékelni, amelyekkel egykor Bibó foglalkozott. Disszertációm megírásához segítségemre voltak a régió és Magyarország helyzetét elemző kiemelkedő hazai gondolkodók írásai, mint Jászi Oszkár, Szekfű Gyula, Teleki Pál, Németh László, Bethlen István, Szűcs Jenő vagy Konrád György elemzései, gondolatai. Külföldi szerzők közül Magyarország és Csehszlovákia történelmi párhuzamait és különbségeit Milan Hodža mutatja be legjobban. A ciprusi konfliktus bemutatását hazai szerzők közül Kardos Gábor, Kiskovács Miklós, Marinov Iván, Gángó Gábor, Kovács József, Szénási Endre, külföldi gondolkodók közül pedig Robert McDonald szemlélteti hitelesen. Az arab-izraeli viszály a konfliktus kirobbanása óta sokan foglalkoztak, így a téma feldolgozásához számtalan

---

³ Dénes Iván Zoltán: *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről.* Szerk. Dénes Iván Zoltán, Budapest, 1999. Osiris kiadó; *A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről.* Szerk: Dénes Iván Zoltán, Pécs, 1993. Tanulmány Kiadó; Dénes Iván Zoltán: *Eltorzult magyar alkat-Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával.* Budapest, 1999. Osiris Kiadó; Dénes Iván Zoltán: *Nemzet és emlékezet – Az önrendelkezés érvényessége.* Budapest, 1988. Magvető Könyvkiadó.

forrás volt segítségemre. Az Iszlám értékrendet és világlátást ennek megfelelően eredeti szerző Izeldien Khalil Akasha tollán keresztül kívánom ismertetni, míg a konfliktus mai állapotának elemzéséhez Valki László, Szabó A. Ferenc, Tucker Tamás, Peremiczky Szilvia és Scott A. Bollens műveit használtam forrásként. Az észak-írországi ellentétéről Apáti Anna Zita írt olvasmányos, értékes művet, amely alaplámként szolgált számomra a történeti keretek bemutatásához, de elemzésem megírásához nem nélkülözhettem Halász László, Dobrovits Mihály Aladár és Scott A. Bollens értékes eszmefuttatásait sem. Megjegyzendő, hogy Dobrovits Mihály Aladár valamennyi nemzetközi konfliktusról átfogó, értékes tanulmánnyal szolgált a témát feldolgozó szerzők számára. A nemzetközi világrend alakulását a téma szakavatott képviselőinek – így Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger és John Lukacs – elméleteinek bemutatásán keresztül elemzem, hazai szerzők közül pedig Békés Rezső, Konrád György, Rostoványi Zsolt, Kiss Endre, Kende Péter, Seres László gondolatai szolgáltak hasznos forrásul a globalizálódó világrend átfogó elemzéséhez.

Az értekezésem kiindulópontjául szolgált továbbá valamennyi konfliktusra értelmezve az az elméleti hipotézis is, amely szerint a konfliktusok esetében történelmileg meghatározott vitáról van szó, amelynek során az etnikai, vallási, politikai érzékenység a történelmi folyamatok és mozgások következtében felerősödött. Az egyes konfliktusok részletező elemzésére az önrendelkezési elv középpontba állításával kerül sor, amelynek nem következetes alkalmazása vezetett el a szóban forgó viták napjainkig tartó fennmaradásához és súlyosbodásához.

Disszertációm elkészítésekor az alábbi kutatási célkitűzéseket fogalmaztam meg

A konfliktusok okainak és történéseinek bemutatása során céлом rávilágítani arra, hogy valamennyi konfliktus megoldásához egyetemes szemlélet kell és a tartós béke és nemzetközi stabilitás nem képzelhető el az adott térség nemzeti, etnikai, vallási vitájának rendezése nélkül. A konfliktusok elszigetelten nem oldhatóak meg. Az értekezés végső kicsengése az európai és Európán kívüli népek összefogásának szükségességéről szól.

Ez a gondolat indokolta többek között a dolgozat harmadik gondolati egységének megírását, a nemzetközi konfliktusok felvázolását, rámutatva a világrend jelenlegi alakulására és a stabilitás szükségességére. Bizonyítani kívánom továbbá, hogy a határkérdések rendezetlensége döntő oka volt a konfliktusok megszületésének, rendezésükhöz illetve a helyzet elfogadásához pedig a Bibó által említett szemléletet veszem alapul, szem előtt tartva a nemzetközi stabilitás és béke megteremtését.

Általános céлом természetesen Bibó István munkásságának és szellemi hagyatékának máig ható elemeit hitelesen és érdekesítően bemutatni.

A tudományos célok elérése érdekében az alábbi kutatási módszereket alkalmaztam

A dolgozatot és a téma kibontását módszertani szempontból az időbeli, logikai szempont és a fokozatosság elve jellemzi. Bibó István személyének bemutatását követően célom olyan, az adott korszakban élő hazai és külföldi biztonságpolitikai, jogi gondolkodók nézeteinek elemző bemutatása, akik valamennyien a közép-európai régió válságával illetve Magyarország földrajzi elhelyezkedésével vagy jövőbeni sorsával foglalkoztak. Ezzel célom a közép-európai régió határvitáit és konfliktusait tárgyaló fejezet elméleti és logikai megalapozása. Ezt követően tartalmilag és terjedelmileg is kiemelkedő szerepet szánok az önrendelkezési elv bemutatásának, amely hangsúlyos volt Bibó István gondolkodásában és nem kellően átgondolt, következetlen alkalmazása valamennyi nemzeti, etnikai konfliktus kialakulásában és elfajulásában szerepet játszott. Az önrendelkezési elv részletes elemző bemutatásával célom az egyes fejezetek logikai összekapcsolása is, az elv tehát átível az értekezés teljes terjedelmén. Ezt követően kerül sor az egyes konkrét konfliktusok leírására, amelynek során az adott nemzeti, etnikai konfliktus kialakulásától kezdve a történelmi keretek bemutatásán keresztül a jelenlegi állapotig figyelemmel kísérhető a vita. A konfliktusok elemzése során említésre kerülnek a nemzetközi szervezetek vonatkozó határozatai, állásfoglalásai is. Kutatásaimat 2006 januárjában zártam le, ennek megfelelően az adott időpontig elemzem az egyes vitákban bekövetkezett változásokat, a viták nagyhatalmi megközelítését.

Az értekezés három fő gondolati egységre épül

Az első részhez tartoznak:

1. BEVEZETÉS

2. BIBÓ ISTVÁN ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

3. BIBÓ ISTVÁN DEMOKRÁCIA-ELMÉLETE

4. BIBÓ ISTVÁN SZELLEMI ELŐFUTÁRAI ÉS KORTÁRSAI-NÉZETEK ÉS KONCEPCIÓK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI SORSÁRÓL

című fejezetek.

Az első részben célom az alapvetés, Bibó István személyének bemutatása, így azok az olvasók is képet kaphatnak Bibó István életéről és munkásságáról, akik korábban nem találkoztak még a szerzővel és műveivel. Bibó István életútját a Corvina kiadó gondozásában 2004-ben megjelent *Bibó István: Válogatott tanulmányok. Társadalomtörténet-Szociológia-Társaslélektan* című kötet felhasználásával, valamint a Szilágyi Sándor által összeállított és sajtó alá rendezett kötet alapján ismerttetem, amelyben válogatást találhatunk Bibó írásaiból (*Szilágyi Sándor: Bibó István*. Budapest, 2001. Új Mandátum Könyvkiadó). A demokrácia-elméletének elemző bemutatásához elsődleges forrásként a Bibó István: Válogatott tanulmányok II. kötet című mű szolgált segítségemre.

Bibó István szellemi előfutárainak és kortársainak analízisével nemcsak a későbbi fejezeteket készítem elő, hanem képet festek a korabeli Magyarországról és a korszak meghatározó gondolkodóinak álláspontját ismerttetem hazánk múltjával, jelenével és jövőjével kapcsolatban. A szóban forgó politikai gondolkodók bemutatása azért is célszerű, mert közülük többen vitába szállnak Bibó megállapításaival, illetve reflektálnak kijelentéseire. Célom ezzel a résszel hosszasan előkészíteni az etnikai szembenállások témakörét. Először általános politikaelméleti kategóriákat és fogalmakat tisztázok Bibó István szellemi mondanivalójának és gondolatvilágának megértése céljából, majd szakszerűen összegyűjtöm és szintetizálom a meglévő konfliktuselméleti kutatási eredményeket a Magvető

könyvkiadó gondozásában 1986-ban megjelent *Helyünk Európában I. II. – Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon* című gyűjteményes válogatás és a Századvég kiadó által 1991-ben megjelentetett *Bibó-émlékkönyv I.* című kötet felhasználásával.

Az értekezés második tartalmi gondolati egysége:

5. AZ ÖNRENDELKEZÉSI ELV JELENTŐSÉGE BIBÓ ISTVÁN BIZTONSÁGPOLITIKAI GONDOLKODÁSÁBAN

című fejezet. Az önrendelkezési elv, mint központi rendező elv szerepe, primátusa meghatározó Bibó István munkásságában. Az elv nem megfelelő alkalmazására vezethetőek vissza a kialakult konfliktusok. Rámutatok az elv megvalósításának nehézségére és eszközeire, így elemzem a népszavazás, a döntőbíráskodás, a lakosságcsere, a lakosság-áttelepítés és kitelepítés módszereit, megvalósíthatóságuk, keresztülvitelük nehézkes és kivételes jellegét, illetve rámutatok alkalmazásuk kegyetlen mivoltára is. Céлом az önrendelkezési jog és az államok szuverenitása, illetve az ezzel szorosan összefüggő területi integritás, mint nemzetközi jogi alapelvek ellentmondásos viszonyának bemutatása. Az elv részletes elemzéséhez forrásként a *Bibó István összegyűjtött munkái 4.* című kötetet vettem alapul, amely az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában látott napvilágot 1984-ben.⁴ Formai szempontból ez a fejezet az, amely logikai kapcsot képez a dolgozat első és harmadik része között és utalásszerűen vagy hivatkozásokban végig megtalálható az értekezés teljes terjedelmében.

Az értekezés harmadik gondolati egysége:

6. A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI KONFLIKTUS

7. A CIPRUSI KONFLIKTUS

8. AZ ARAB-IZRAELI KONFLIKTUS

9. AZ ÉSZAK-ÍRORSZÁGI KONFLIKTUS

10. ÁTFOGÓ KONFLIKTUS-ELMÉLETEK: A JELENLEGI VILÁGRENDSZER ALAKULÁSA

–HENRY KISSINGER,

–ZBIGNIEW BRZEZINSKI,

---

⁴ Bibó István összegyűjtött munkái 4. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1984. Szerk: Tóth János.

–SAMUEL P. HUNTINGTON

–JOHN LUKACS ELMÉLETEI

című fejezetek. A harmadik gondolati egység tér rá a szóban forgó konfliktusok tényleges elemzésére, következetesen alkalmazva az analízis során Bibó István megközelítési módját. A viták kirobbanásának történelmi, vallási, gazdasági, politikai okait is ismertetem, illetve a viták jelenlegi állapotát, felvázolva a jövőben lehetséges alakulásukat. Utalok arra is, hogy Bibó István mely tényezőnek tulajdonított nagyobb szerepet az okok sorában, illetve megemlítem, hogy mi az a tényező vagy periódus a konkrét konfliktusnál, amivel egyáltalán nem foglalkozott. A konfliktusok elemzése során kiderül, hogy álláspontom szerint a terület fontosságát hirdető korábbi nézetekkel szemben a mai viszonyok között egy kisebb nemzet is naggyá lehet szellemi tőkéje és fejlett kultúrája révén.

A Bibó által elemzett konfliktusok esetében is meghatározó jelentőséggel bírtak természetesen a nemzeti, etnikai tényezőkön túlmenően a vallási, kulturális faktorok, így a harmadik gondolati egységhez illeszkedik azon átfogó konfliktus-elméletek ismertetése is, amelyek napjainkban a globalizálódó világ aktuális, újszerű konfliktusait elemzik és a hidegháború elmúltával az újrendező világrendben másfajta – a vallás vagy a kulturális identitás által indukált – veszélyforrásokra is felhívják a figyelmet.

A harmadik gondolati egység elemzéséhez és az ismertetéshez a *Bibó István összegyűjtött munkái 4.* című kötetet használtam elsődleges forrásanyagként, csakúgy, mint a témakörrel szorosan összefüggő második gondolati egységhez tartozó fejezet, az önrendelkezési jog elemzésénél.

2. BIBÓ ISTVÁN ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Helyesen mutat rá Huszár Tibor, hogy Bibót politikai személyiséggé írásai tették.⁵ Az általa vizsgált témakörök elsősorban a hatalom, hatalommegosztás, etnikai konfliktusok és a határkérdések elemzései, a magyar történelmi zsákutcák és a politikai fejlődés zavarai, illetve a modern európai társadalomfejlődés elemzése. Bibó munkásságában egyesíti a politológus, a történész, filozófus, szociológus, jogász, és pszichológus szempontjait. Politológiai, társadalomkritikai munkássága objektivitásán, lényeglátásán, egyetemes igényességén, konfliktuskerülő-békeszerető természetén és kora aktuális témaválasztásán túlmenően azért is újszerű, mert pszichológiai szempontokat és filozófiai igényű értelmezést vitt társadalmi folyamatok elemzésébe, a hazai és nemzetközi közösség benuultságának és problémáinak megoldáskeresésébe. Rajta kívül másnál alig találkozhatunk az objektív analitikus elemzőnek azzal a sajátosságával, hogy pszichológiai jelenségeket egy az egyben alkalmaz közösségi jelenségekre.⁶ Egyszerre volt a társadalmi folyamatok vizsgálatakor külső szemlélő és a végbement tendenciák szociális és nemzeti következményeivel empatikusan azonosuló. Helyesen mutat rá Halász László, hogy Bibó egyetlen tudományos iskolának sem volt követője, s tanítványai sem voltak.⁷ Mindezek alapján Bibót nemzeti érzelmű kozmopolitának nevezhetjük. Bibó István filozófiai gondolkodásmóddal rendelkezett. Dénes Iván Zoltán azt mondja, Bibó, életművében tulajdonképpen végig a hatalom humanizálásáról ír.⁸

Bibó István (Budapest, 1911-Budapest, 1979.) a XX. század egyik legjelentősebb magyar jogtudósa, történésze, politológusa, szociológusa.

---

⁵Huszár Tibor: Bibó István - A gondolkodó, a politikus. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Társadalomtörténet – Szociológia – Társaslélektan. 2004. Budapest, Corvina, 483-535. o.

⁶ Halász László: A pszichológus Bibó. Világosság, 2002. 2-3. szám, XLIII. évfolyam, február-március, 27. o.

⁷ Halász László: i. m. 29. o.

⁸Dénes Iván Zoltán: A hatalom humanizálása. (Antifasiszta és konzervativizmus-ellenes történelem-elemzés és társadalomszemlélet Bibó István 1945 előtti tudományos munkásságában) Budapest, 1980.

Egyetemi tanulmányait a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen kezdte meg 1929-ben, 1934-ben az államtudományok sub auspiciis gubernatoris doktora lesz. Még ez évtől megkezdte ügyvédjelölti tevékenységét Szegeden, ugyanebben az évben bírósági fogalmazónak áll.

Az 1933-34-es évet Bécsben tölti állami ösztöndíjasként, az 1934-35-ös évet a genfi Institut Universitaire des Hautes Études Internationales-on tölti, itt Hans Kelsen professzort hallgatja. 1934-ben jelenik meg *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban* című műve. Még ebben az évben a jogelmélet tárgykörében napvilágot lát a *Kényszer, jog, szabadság* című tanulmánya.

1935-ben Budapesten tagjai közé választja a Magyar Társadalomtudományi Társaság.

1936-tól bírósági joggyakornoknak nevezik ki, 1937-ben fogalmazógyakornok a Budapesti Büntető Járásbíróságon, még ez évben jegyzőjévé választja a Magyar Társadalomtudományi Társaság. 1936-ban megjelent *A mai külföld szemlélete a magyarságról* című írása, amelyben a magyar társadalomfejlődés zavarait elemezte. 1938-ban bírósági jegyző a Budapesti Törvényszéken, 1945-től az Igazságügy Minisztériumban dolgozott miniszteri titkárként.

1938-ban a Magyar Filozófiai Társaság tagjai közé, a Magyar Társadalomtudományi Társaság pedig igazgatóválasztmányi taggá választja.

1939-ben előléptetik bírósági titkárrá, még ez évben belép a MIKSZ⁹-be. 1940-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara magántanárrá habilitálja a jogbölcselet tárgyköréből, egyidejűleg törvényszéki bírónak nevezik ki. 1941-től a Magyar Társadalomtudományi Társaság titkára. 1943-44-ben magántanári előadásokat tart a kolozsvári egyetemen, 1943-ban társszerkesztője a Magyar Jogi Szemlének. Publikációs tevékenysége rendszeressé válik. 1942-ben napvilágot látott *Elit és szociális érzék* című írása és egy recenziója *A magyar jogélet időszerű kérdései* címmel. 1941-ben megjelent az európai közösség válságáról szóló recenziója a *Szellem és Életben*.

1942-44-ben elkészül *Az európai egyensúlyról és békéről* illetve *A német hisztéria okai és története* című nagyhatású munkája, amelyben mély

---

⁹ Művészek, Írók és Kutatók Szövetkezete.

történelmi és társadalompszichológiai beágyazottsággal elemzi a háborút kiváltó problémákat. 1943-ban megjelent *Korunk diagnózisa, Mannheim Károly új könyvéhez* című írása az európai értékrend válságáról.

1944. október 16-án a nyilasok letartóztatják és a Fő utcai börtönbe, majd az SS egyik vidéki gyűjtőfogházába szállítják, ahonnan azonban négy nap múlva szabadon bocsátják.

1945-től a Belügyminisztériumban tevékenykedik miniszteri tanácsosként, majd a közigazgatási osztály vezetőjeként (1945-46). 1946-tól a szegedi tudományegyetemen a politika professzorának nevezik ki, alkotmánytant és közgazdaságtant tanít, egyidejűleg a budapesti Kelet-európai Tudományos Intézet elnökévé választják.¹⁰ 1945-ben publikálja *A magyar demokrácia válsága* című írását.

1946-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1947-től a Társadalomtudományi Intézet igazgatója. 1946-ban megjelent *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című munkája, mely az egyik legjelentősebb társadalomkritikai művének tekinthető. Még ebben az évben publikálja *A békeszerződés és a magyar demokrácia* című írását a Válaszban, majd ezt követően az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című cikkét.

1947-től az MTA Társadalmi és Történettudományok Osztály történettudományi alosztályának tagja, akadémiai székfoglalóját „Az államhatalmak elválasztása egykor és most” címmel tartja. Még ebben az évben megválasztják a Magyar Jogászegylet közjogi szakosztálya elnökének és felkérlik, hogy vegyen részt a magyar UNESCO-bizottságot előkészítő testület tevékenységében. Még ebben az évben napvilágot látott *A magyar közigazgatásról* íródott műve. 1948-ban megjelenik a *Magyarságtudomány problémája* című alkotása, az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem a 67'-es kiegyezés bírálatáról* és a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című könyvterjedelmű írása.

1950-ben a szegedi egyetem dékánja – felsőbb utasításra hivatkozva – felszólítja nyugdíjkérelme beadására. 1951 és 1957 között a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa, majd tudományos kutatója.

---

¹⁰ Teleki Pál Intézet.

Az 1956-os forradalom idején Nagy Imre utolsó kormányának államminisztere.¹¹

1957 májusában letartóztatták, a Fő utcai börtönben 15 hónapot töltött vizsgálati fogságban. 1958-ban a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte, 1963-ban közkegyelmet kapott. 1963-tól a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárosa.

1971-ben megromlott egészségi állapota miatt maga kéri nyugdíjazását.¹²

1979. május 10-én Bibó István szívrohamban hunyt el. Temetése május 21-én volt az Óbudai köztemetőben.

---

¹¹ A kinevezést november 12-én hatálytalanítják.

¹² A börtönből megromlott egészségi állapottal szabadult, 1967-ben infarktust kapott.

3. BIBÓ ISTVÁN DEMOKRÁCIA-ELMÉLETE

Bibó István a hazai jogirodalom egyik legjelentősebb demokrácia elméletének megalkotója volt.¹³

Bibó szerint a demokrácia lényege a nép uralma, tehát egy olyan rendszer, amelyben *„a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, tudja ellenőrizni, és ha kell, el tudja kergetni.”*¹⁴ Hangsúlyozza továbbá, hogy az alávetetteknek fel kell szabadulni demokráciában a hatalom lélektani nyomása alól, és szükségessé válik a nép aktív részvétele a kormányzásban. Fontos része Bibó koncepciójának a lélektani-tudati tényező: a nép tudja, hogy a vezetők hatalma, az ő beleegyezésén nyugszik. Úgy gondolja, a félelemtől úgy szabadulhatunk csak meg, ha nem tartjuk embertársainkat kényszer alatt, s ha mi sem állunk elnyomás alatt. A demokrácia lényege Bibó szerint az emberi szabadság és az emberi méltóság érvényesülése.

A demokrácia megvalósulását életforma-változásként is tételjezi: az uralmi szemléletet felváltja a hatalom humanizálása, mert a hatalom szolgálat. Megvalósulásának előfeltétele pedig a hatalom elszemélytelenítése és a hatalmi ágak szétválasztása. Hangsúlyozza még az önkormányzatiság szerepét is. Bibó értékesnek látja a hatalom-megosztás tanát, hangsúlyozza azonban, hogy ez az elmélet megrekedt, és kifejlődött a vele rokon politikai pluralizmus, ami maga után vonta azt, hogy *„az állam feltételezett egysége és szuverenitása mögött a hatalmi góccok sokasága áll.”*¹⁵ Bibó a hatalommegosztás elvét alkalmasnak tartja a hatalom erkölcsi igazolására. A

---

¹³ Hasonlóan jelentős a hazai elméletek közül Moór Gyula demokrácia elmélete is. Moór Gyula a demokráciát az élet minden területén, az állami életben, a gazdasági és a kulturális életben is érvényesíteni kívánta. A demokrácia alappilléreinek Moór Gyula a szabadságot, az egyenlőséget és a jogot tekintette és ezek együttélésével képzelte el a demokráciát. Ezt a következőképpen fogalmazta meg: *„Az emberi léleknek a szabadság utáni olthatatlan szomjúsága, s az emberi méltóságból folyó egyenlőségnek erkölcsi követelménye egyesül a demokráciában.”*Hozzátette, hogy a demokrácia alapköve a mértéktartás, a közéleti puritanizmus és az emberi méltóság elismerése. Moór hangsúlyozta a kisebbségek jogait is. Moór Gyula: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 38. o.

¹⁴ Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Szilágyi Sándor: i. m. 60. o.

¹⁵ Bibó István: Válogatott tanulmányok. Második kötet, Budapest, 1986. 391. o.

demokrácia leglényegesebb tanításának azt tartja, hogy „*egy nemzet mélységében és magasságában a többszörösére növekedhetik annak, amennyit akár a legnagyobb erőfeszítéssel is a többi nemzetek rovására növekedni képes.*”¹⁶ A demokrácia előfeltételének tekinti a szabadságjogok egyetemes nyugati technikáját, a többpártrendszert, a parlamentarizmust, a parlamentnek felelős végrehajtó hatalmat, a sajtószabadságot és a független bíróságok létét. A hatalom humanizálását az európai történelemfejlődés legnagyobb vívmányának tartja, amely a kereszténységgel veszi kezdetét, majd a jogállamisággal folytatódik. Felhívja a figyelmet az erkölcs és a hatalom kapcsolatára, és hangsúlyozza a hatalmi visszaélések demoralizáló hatását. Fontosnak tartja a köztársasági államforma, az önkormányzatiság és a közigazgatással szembeni bírói jogvédelem szerepét is. A bányák, a bankok és a nehézipar államosítását támogatta, ideértve a munkások nyereségrészesedésének bevezetését is. A közigazgatás szakszerűsítésével is foglalkozott, javasolta az állásukat veszítők beillesztését a termelésbe. Az iskolák állami kézben kell, hogy maradjanak, természetesen az egyházi iskolák létét megengedettnek tartja, és javasolja a különböző iskolák egyforma állami támogatását.

Bibó István messze előremutató javaslatot is tett, kora politikai viszonyai között, amikor 1956-ban javasolta az Alkotmánybíróság felállítását Magyarországon. Az Alkotmánybíróság megalakítását a Legfelsőbb Bíróságból képzelte el. Bibó javaslatát ekkoriban még elvetették.¹⁷

Bibó István demokrácia-elméletéhez hozzá kell tennünk, hogy nem kívánt állást foglalni az első zsidó-törvénnyel kapcsolatban, de foglalkozott munkássága során a zsidó közéleti túlsúllyal. Úgy vélte, a különbség nem keresztények és zsidók közt van, hanem úr és paraszt között. Hangsúlyozta a zsidók és a német kisebbség számára is a kisebbségi jogok teljes megadását és a nemzetbe való integrálódás valóságos feltételeinek megteremtését. A zsidók üldözését az üldözők lealacsonyodásaként értelmezi, hiszen aki más

---

¹⁶ Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Szilágyi Sándor: i. m. 142. o.

¹⁷ Csak 1984-ben kerül majd sor Alkotmányjogi Tanács elnevezéssel az Alkotmánybíróság felállítására, amely azonban olyan korlátozott jogkörrel rendelkezett, hogy nemigen tekinthető a mai Alkotmánybíróság méltó elődjének. Lásd: az 1984. évi I. törvényt.

emberi méltóságát lealacsonyítja, az saját maga is lealacsonyodik.¹⁸ Bibó a probléma gyökerét, nem a magyarság felhígulásában illetve háttérbe szorulásában látja, hanem a magyar társadalom és a politikai elit rendi jellegében és hazugságaiban. A rendi társadalom zárt és statikus, ellentétben a polgári társadalommal, amely rugalmas és nyitott. Bibó nem foglalkozott az okok magyarázata közben a magyar, a német vagy a zsidó alkat jellemzőivel, illetve úgy ítélte meg, hogy ez a fajta magyarázatkeresés a magyarság háttérbe szorulására, nem vezet sehova. *„A kérdést egyáltalán nem az alkati különbség foka dönti el...a magyar parasztot azért igazgatták aránylag magas százalékban tőle alkatban többé-kevésbé különböző zsidó kereskedők, mert a hozzá alkatban közelebb álló magyar urak s az általuk berendezett társadalom olyan volt, amilyen volt.”*¹⁹ Bibó István eleinte osztozott a magyar nemzet háttérbe szorulásával kapcsolatban vallott korabeli nézetekben, majd cáfolta a magyar alkat és a közösségalakítás demokratikus jellege között feltételezett kapcsolatot.

A pártpolitikai viszonyokat elemezve Bibó István azt mondja, a baloldalnak is megvannak a maga szimbólumai és mítoszai a jobboldalhoz hasonlóan, ilyen például a jobb jövőbe vetített ábrándkép és a múlt-jelen poklának szembeállítása, a messianisztikus küldetéstudat és az idealizált forradalmi erőszak.²⁰ Szerinte a marxizmus-leninizmus talaján kifejlődő diktatúrák semmivel se jobbak, mint a jobboldali diktatúrák, hiszen ezek is tagadják az emberi szabadság ügyét, és ugyanúgy jellemzőjük, hogy eszközeik és tételeik között is ellentmondások feszülnek. A marxista-leninista filozófia azért tartozik a legrosszabb-féle ideológiák sorába, mert nem vesz tudomást a valóságról, sémákban és imaginárius képekben gondolkodik. Ideológiájának téves mivolta, szinte minden ponton kimutatható. Nem igaz, hogy a gazdaság az egyedüli meghatározó elem, nem igaz, hogy az osztályharc végső értelme a történelemnek és az sem igaz, hogy

---

¹⁸ A zsidó kérdés elemzése kapcsolódik Németh László azon írásainak reflexiójához, amelyben a nyelvi és kulturális felhígulást elemezte Magyarországon. Lásd: Németh László: *Kisebbségben* című művét.

¹⁹ A szabadság kis körei - Tanulmányok Bibó István életművéről. Szerk.: Dénes Iván Zoltán, Budapest, 1999. Osiris, 234. o.

²⁰ Amit Moór Gyula egyébként teljességgel logikátlanak tartott Marx eszmerendszerében, mondván, miből fakad az a végzetlen nagy optimizmus a jövőre nézve, amikor a jelent a pesszimizmus hatja át ebben a gondolatmenetben.

a forradalom öncél. Úgy véli, Marx alapvetően tévedett abban, hogy a forradalmi erőszak az egyetlen eszköz az uralkodó osztályok megdöntésére.²¹ Ostorozza Bibó a marxista-leninista társadalmi szemléletet, a parasztság kizsákmányolása miatt is. Úgy véli, Lenin először megnyerte a parasztságot a földreformmal, majd széttagolták a társadalmat az osztályséma szerint, végül pedig a Sztálin-féle kollektivizálási program betetőzte az egész folyamatot. Bibó a szocializmust a polgári demokratikus forradalmak logikus folytatásaként szemléli, azonban hangsúlyozza, hogy „*minden szocialista vívmánynak, reformnak csakis annyi értelme és jogosultsága van, amennyiben a szabadságot ott, akkor és hatékonyan fokozza.*”²² Károsnak tartja a liberalizmus és a szocializmus szembeállítását.²³ Egyetért az előjogok békés, fokozatos megszüntetésével.²⁴

A liberalizmust a szocializmussal együtt elemezte, a liberális demokrácia folytatásaként szemlélte és azt mondja, hogy a liberalizmus születési privilégiumokkal szemben való szabadságprogramot, a szocializmus pedig a vagyoni privilégiumokkal szembeni szabadságprogramot hirdeti meg.²⁵

Bibó szerint a nacionalizmus erejét a mítosz adja, az a gondolat, hogy mindannyian egy nemzeti közösség tagjai vagyunk, és olyan jelképek igyekeznek ezt alátámasztani, mint a romlatlan nép vagy a faluközösség mítosza. Bibó hozzáfűzi, hogy a német és egyéb fasizmusok lényege a kollektív hisztéria, a totális téboly, amely megtagadja az addigi európai társadalomfejlődést. Bibó István a nacionalizmust a közép-kelet-európai konfliktus elemzésénél is tárgyalja. Utalt arra írásaiban, hogy Nyugat-

---

²¹ Általában véve mindenfajta determinizmust elutasít, így a marxizmust is. Sokan úgy vélik, Bibó nem volt jártas igazán a marxista szerzők műveiben, nem olvasta a kortárs szerzők írásait.

²² Bibó István: Válogatott tanulmányok. 2004. 533. o.

²³ *A kapitalista liberalizmus és a szocializmus-kommunizmus állítólagos kiegyenlíthetetlen ellentéte* című szöveget Bibó István kórházban mondta magnóra, 1979 tavaszán, így ez testamentumának tekinthető. Lásd részletesebben: Robert N. Berki: A moralizmus realizmusa: Bibó István politikai filozófiája. In: Bibó István egyetemi előadásai 1942-1949. Debrecen, 2004. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó. Szerk: Dénes Iván Zoltán 267. o.

²⁴ Említésre méltó, hogy Bibó István értelmezői közt is akadnak kritikusok. Tőkéczi László mondja, hogy Bibó kétségkívül etikus figura, azonban a nyugati szalonbaloldal szemléletet képviselte. Elemzi Bibó nézetrendszerét, apósa Ravasz László gondolatainak egybevetésével is, akinek szellemi tevékenységét Bibóénál többre tartja. „Van idő, avagy amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell” címmel készült interjú Tőkéczi Lászlóval. KORTÁRS, 1996. március. 119-128. o.

²⁵ Bibó István: Az európai társadalomfejlődés értelme. In: Szilágyi Sándor: i. m. 380. o.

Európa számára ismeretlenek azok a problémák, amelyek Közép-Kelet-Európában a határok és nemzetek egybeesésének hiányából adódnak. Robert N. Berki állapítja meg Bibó István ideológiai szemléletét elemezve találóan, hogy, Bibó nem mentes a Nyugat eredményeinek csodálatától és azt feltételezi, hogy a nyugati kapitalizmus konfliktus-szintje alacsony, olyannyira, hogy megengedi a szocializmusba való békés átmenetet, és a tőkéssek lemondanak majd a hatalomról az egyszerű tömegek javára.²⁶

Bibó István az ún. „harmadikutas fejlődés” híve volt kora politikai nézetei között és azt vallotta, hogy a szocialista célkitűzés sem tűrheti a politikai szabadság elvetését. A szabadság hiánya ugyanis félelmet szül, a félelem pedig szabállyá válik. *„Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményüektől, a más nyelvüektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmékké, hogy félünk tőlük.”*²⁷ A harmadik utas program a kapitalista értelemben vett liberalizmus és a szocializmus alternatívájaként jelent meg, mint harmadik megoldás.²⁸ Az első világháború után jelent meg, majd a New Deal program keretében bontakozott ki először az Egyesült Államokban. Tartalmának lényege a szabad kereskedelemben ragadható meg, amelyhez hozzátapadnak a szakszervezeti érdekérvényesítés, a munkásrészvétel, a szövetkezeti tulajdon és a monopóliumok kizárásának összeegyeztetése.²⁹ Lényegében a kapitalizmus és a szocialista gazdaság között keresett valamiféle megoldást.

Hozzátette, hogy a szocializmus viszonyait nem sikerült végül a nyugati jogállamok demokrácia-kritériumaival összeegyeztetni, – ez a harmadikutas fejlődés tana – és arra a következtetésre jut, hogy talán ez nem is lehetséges.

Kikerülhetetlen Bibó nézeteinek bemutatása után az a kérdés, hogy milyen következtetéseket vonhatunk le az eddig elmondottakból napjainkra

---

²⁶ N. Berki, Robert: i. m. 277. o.

²⁷ Bibó István: Válogatott tanulmányok II. kötet (1945-49) 1986. 220. o.

²⁸ Részletesen lásd a harmadikutas fejlődéssel kapcsolatosan: Lányi Kamilla: Bibó István harmadik útjai. Világosság, 2002. 2-3. szám, febr.- márc. XLIII. évf. 5. o.

²⁹ Bibó István az 1957-ben született *Emlékiratban* foglalta össze először a harmadikutas népi programot.

nézve? Egyrészt, hogy a politika hagyományos jobb- és baloldali felosztása túlhaladott, mert mindkét ideológia szélsőségekre, egyoldalú túlzásokra hajlamos. Másrészt darabokra hullottak, összekeveredtek a bal- és jobboldal meghatározásának eddigi kritériumai, a felosztás azonban úgy tűnik, még sokáig megmarad.³⁰

A baloldal politikai cselekvése tekintetében hajlamos a közhatalom felhasználására. Napjaink baloldali mozgalmi már elszakadtak a marxizmustól, egykor pedig odáig mentek, hogy megszüntették a szabadságot. Különbözik viszont abban a jobboldaltól, hogy mindig elítélte programjaiban a társadalmi igazságtalanságot.

A jobboldalról is elmondhatjuk, hogy értékekkel bír, de nem csupán az egyetlen demokratikus alternatíva, csupán az egykori szocialista rendszerrel, a diktatúrával szembeállítva lehet ezt mondani. Ideológiailag a jobboldal hajlamos a túlhajtásra és láthattuk, hogy ennek egykor súlyos rémtettek voltak a következményei.

A magam részéről értekezésemben az egyes politikai ideológiák értékének megőrzését és demokratikus technikáinak összekapcsolását hangsúlyozom. Talán Európa népei lassan elég érettek lesznek ahhoz, hogy a szélsőségek elhagyásával erre képesek legyenek.

---

³⁰ Az egykori szocialista országokban hangsúlyosan elválk egymástól jobb-és baloldal, a jobboldal hangsúlyozza másságát az egykori szocialista rendszerekkel szemben, ezáltal adva demokratikus színezetű legitimációt magának.

4. BIBÓ ISTVÁN SZELLEMI ELŐFUTÁRAI ÉS KORTÁRSAI – NÉZETEK ÉS KONCEPCIÓK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI SORSÁRÓL

Bibó István szellemi előfutárainak elemző bemutatásakor segítségemre szolgált többek között két olyan gyűjteményes, egyenként kétkötetes válogatás a *Helyünk Európában-Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon* és a Bibó István hetvenedik születésnapjára készült *Bibó-Emlékkönyv* címet viselő tanulmánykötetek, amelyek szerzői kivétel nélkül Magyarország helyét keresve, a magyar kisebbségek és határviták ügyéből kiindulva írták tanulmányukat.³¹ A magyar politikai gondolkodást régóta foglalkoztató kérdésekre keresték a választ, amelyek időről-időre heves vitákat váltottak ki. Amint a kötetek előszavában Berend T. Iván és Réz Pál is utalnak rá, igen különböző színvonalú, terjedelmű és megközelítésű írásokat találunk egy történelmi korszakot dokumentáló kötetekben.³² Vannak az írások közt olyanok, akik a baráti összefogás hangján írnak, hangsúlyozva a szomszédos népek összefogásának fontosságát, de találhatunk olyan írásokat is, amelyek fölényesen, a magyarság felsőbbrendűségének hangján szólalnak meg. Nem feltétlenül a legtudományosabb válogatások szerepelnek a kötetekben, inkább olyanok, amelyek a legnagyobb hatású áramlatokat képviselték az adott történelmi korszakban, így az olvasó megismerheti azon nézeteket is, amelyek a magyar politikai gondolkodás egykori tévedései voltak. E gyűjteményes művek, amelyekben kivétel nélkül a XX. században született írásokat találunk, tartalmazznak tudományos cikket, pártpolitikai programot, baráti levelet, történettudományi értékkel bíró tanulmányt, politikusok, történészek, művészek, írók tollából egyaránt. A kötetek szerzői a hazai és a határainkon túl élő olyan gondolkodók, akiket a magyarság világban elfoglalt helye, a magyar nép útja és jövője foglalkoztatott. A tanulmánykötetek a Magyar Tudományos Akadémia Közép-és Kelet-Európa Kutatási Központja és a Közoktatási Minisztérium gondozásában születtek és

---

³¹ *Helyünk Európában – Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon*-I. II. Szerk: Ring Éva. Budapest, 1986. Magvető Kiadó. *Bibó-émlékkönyv* I. II. Budapest, 1991. Századvég Kiadó, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern

³² Berend T. Iván: In: *Helyünk Európában*. 5-8. o.

páratlan értékkel bíró, egyedi gyűjteményeknek mondhatóak. Valamennyi írás előtt a szerzők életútjáról szóló, rövid összefoglaló olvasható és válogatott bibliográfiai összeállítás is található. A kötetekből kiderül az olvasó számára, hogy milyen népes tábora van hazai és határainkon túl élő szerzők körében is a közép-kelet-európai összehasonlító kutatásoknak, amit – Berend T. Iván szavait idézve – Bibó István, Széchenyi István, Teleki Pál, Kossuth Lajos, Ady Endre, Jászi Oszkár, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Németh László, Szabó Dezső is olyannyira sürgettek.

Milan Hodža

Milan Hodža (1878-1944) kiváló szlovák demokrata és konzervatív politikus volt, az emigráns csehszlovák kormány miniszterelnöke, aki szembehelyezkedett a fasizmussal.³³ Gondolatmenetének kiindulópontja, hogy bármilyen rendezési elvünk is van, mindig maradnak kisebbségi enklávék, és ezeket csak föderáció létesítésével lehet megvédeni. Konceptiója több tekintetben is eltér Bibóétól, ugyanakkor nagyon hasonló elgondolásokat is felfedezhetünk nála. Bibóhoz hasonlóan úgy véli, hogy a nemzeti érzületet össze kell hangolni a demokratikus értékekkel. A nacionalizmus alapját mindketten a tömegérzelemben látták. Hodža a régió nacionalizmusait kettéosztotta és úgy vélte, a Monarchia népeinek nacionalista törekvései, lévén elnyomott népekről van szó, demokratikus nacionalizmus, míg az osztrák nacionalizmus nem demokratikus, ahogyan a magyar is letért erről az útról, amikor a nemzeti retorika elnyomó jellegűvé vált. Ezzel szemben ismeretes Bibó véleménye, amelyben az egészséges nyugati demokráciák nacionalizmusa és a régió nacionalizmusai közt tesz különbséget.

Hodža Csehszlovákia helyzetéből kiindulva céljának tekintette a decentralizáció és a nacionalizmus összeegyeztetését, mialatt sem a cseh, sem a szlovák nacionalisták álláspontját nem tette kizárólagosan a magáévá.

---

³³ Hodža szlovák politikus és gondolkodó, Csehszlovákia egykori miniszterelnöke, a Monarchia átalakítását pártolta. Hodža elméletével kapcsolatosan részletes elemzést találunk, A szabadság kis körei – Tanulmányok Bibó István életművéről című kötetben. Szerk: Dénes Iván Zoltán. Budapest, 1999. Osiris kiadó. 116-121. o.

Hodža Csehszlovákia megőrzésére törekedett, a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával és az állam autonóm területi egységekre osztásával. A régió államainak együttműködését szükségesnek és lehetségesnek ítélte, mivel a térségben nagyon hasonló berendezkedésű államokról van szó.

Litván György történész (1929-) szerint két olyan országról van szó Magyarország és Csehszlovákia esetében, amelyekben adottak voltak a demokratikus államberendezkedés feltételei – és igazán csak ezekben az államokban voltak adottak a régió belül – és amelyek közül csak Csehszlovákia esetében realizálódtak ezek a kívánalmak.³⁴ Csehszlovákia kialakításának elvi alapjairól azt írja Litván György, hogy a szlovák és a cseh nép nyelvi közeli állása indokolta ezt a lépést, ugyanakkor Csehszlovákia igényei a történeti Csehország teljes területére vonatkoztak. A cseh-német történelmi együttélés helyébe azonban a cseh-szlovák együttélés lépett, amelyhez társult a magyar kisebbség. A magyaroknak azonban sem nyelvi, sem etnikai azonossága nem mutatható ki egyik néppel sem, ezért szembenállásuk még erőteljesebben jelentkezett, mint a csehek és a szlovákok közötti konfliktusok. Az összes régióbeli országok közül Csehszlovákia volt az, amely a legtöbb idegen nemzetiséget kebelezte be, mégis számon kérte rajtuk, hogy miért nem elég lojálisak az államhoz, majd a második világháború után megbüntette őket kitelepítésekkel, állapította meg Bibó. A mi problémánk pedig a határon kívül rekedt magyarság szenvedése és sérelmeink. Csehszlovákia részéről súlyos sérelmek érték a magyarságot, míg például Jugoszláviáról nem mondhatjuk el ugyanezt, hiszen az ott élő kisebbségben élő magyarok helyzete különösebb aggodalomra nem ad okot.

Niederhauser Emil történész (1923-) Magyarország katasztrófáját abban látta, hogy 1938-ban nem állt meg az etnikai területnél, míg Csehszlovákiát 1938-ban a területi sérthetetlenséghez való ragaszkodás döntötte a mélybe.³⁵ A történelmileg döntő pillanatokban e nemzeteket cserbenhagyták nemzetiségei, így például Csehszlovákiában az odacsatolt kisebbségek sohasem voltak szolidárisak az állammal. Niederhauser Emil tévesnek véli

---

³⁴ Litván György: Egy kései Bibó-levél. In: Bibó-Emlékkönyv I. 130-144. o.

³⁵ Niederhauser Emil: Bibó István Kelet-Európa-képe. In: Bibó-Emlékkönyv I. 117-130. o.

Bibó István párhuzamát a három nemzet között. Azt mondja, nem az egész történelmi országterület volt a hivatkozási alap, mert a csehek csak a cseh tartományokra hivatkoztak, Szlovákia például az etnikai érvet hangoztatta. Azt is részletesen elemzi, hogy Bibó szerint mi magyarok, mindig rosszkor nyújtottuk be történelmi számlánkat, 1849 után, a két világháború között, majd 1938-41 során a hitleri Németországgal együttműködve. Csehszlovákia és Lengyelország azonban mindig jókor, 1918-ban és 1945-ben.

Magyarország és Csehország kapcsolatát elemezve Hatvany Bertalan orientalista (1900-1980) az aki rámutat arra, hogy mindkét nemzet alapvető tévedése volt a nemzeti állam teljes függetlenségébe vetett gondolat, hiszen az nem szükséges feltétele a nemzeti kultúrának, sem a politikai létnek.³⁶ A német hatalom azonban évszázadokon át keserítette e népek életét, és igyekezett kultúráját rájuk erőltetni, ezzel magyarázható e kis nemzeteknél a nacionalista törekvések elfajulása. A meglévő helyzetben a megoldási javaslatokat illetően azt mondja Hatvany, nem szabad „*harmincmillió magyar lázas víziójában élnünk*”, viszont szükséges oly államalakulat, amely az itt élő nemzetek testvéri együttműködésére épít. Mindezt megvalósíthatónak véli, hiszen mint mondja, oly művelt nemzetek lakják a régiót, amelyek politikai iskolázottságban versenyezhetnének Európa nagy nemzeteivel, de gazdasági, történelmi adottságaik nem teszik lehetővé, hogy államaikat mindenki kölcsönös megalégedésére építsék ki. Közös viszont a múltunk, gazdasági érdekeink, küzdelmeink.

A régió államainak legfontosabb közös nevezőjét Milan Hodža az agrárdemokráciában véli felfedezni, vagyis a gazdasági berendezkedésben. A paraszti réteg nacionalista érzelmeit Hodža nem találta agresszívnek. A tartós béke megteremtésének alapját a nemzetállami keret helyett a nemzetek feletti nem kizárólagosan politikai alapú, hanem gazdasági-politikai közösségekben nevezi meg.

Gondolatmenetük közt a fő különbség, hogy Bibó mindig is fenntartással viselkedett egy területi alapú konstrukcióval szemben, és az elhatárolást inkább „etnolingvisztikus” alapon képzelte el.³⁷ Milan Hodža kisebbségi

---

³⁶ Hatvany Bertalan: i. m. 411-419. o.

³⁷ A szabadság kis körei. Szerk: Dénes Iván Zoltán. 119. o.

regionalizmusra épülő elgondolása távol állt tőle és a volt Jugoszláviára sem mint a kisebbségi probléma megoldásának alternatívájára, hanem mint nemzetállamra tekintett. Mindkettejüktől távol állt természetesen a radikális nacionalizmus. A föderatív megoldást az előbbi indoklason túlmenően azért is fontosnak tartotta, mert az orosz és a német régió közötti térségben a tartós konszolidálás alapja csak egy konföderáció lehet.³⁸ Hodža úgy látta, egy ilyen konstrukciót az oroszok ellenében kellene megalkotni, míg Bibó másként ítélte meg az orosz politikai helyzetet – sokak szerint ezen a ponton irreálisabban – és a Szovjetuniótól várta valamiféle föderáció létrehozását.

Bethlen István

Gróf Bethlen István (1874-1946) politikus, miniszterelnök. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően Bécsbe emigrált, ahol az Antibolsevista Comité egyik vezetője lett. 1920-ban kormányalakítási kísérlete sikertelenül végződött. A Teleki-kormány bukását követően, 1921. áprilisában kormányt alakított. Ő fogadtatta el a parlamenttel a Habsburg-ház detronizálásáról szóló törvényt. Politikájának legfontosabb eredménye a gazdasági konszolidáció. 1927-ben közeledik a fasiszta Olaszországhoz, 1931-ben lemond, de meghatározó személyisége marad a hazai politikai életnek. Gömbös Gyula politikájával szembehelyezkedett és ellenzékbe vonult. A II. világháború alatt az angol - amerikai politikával való megegyezést támogatja. 1944-ben a Szovjetunióba vitték, ott hunyt el 1946-ban.

Bethlen István a Trianoni békeszerződést ostromozza Magyarország rossz állapotáért, és azt mondja ez olyan károkat okozott, amelyet csak az egykori török megszállás.³⁹ Magyarország Európának azon a részén helyezkedik el, amelyet politikai földrengésterületnek nevez, és amelybe sok más nép tartozik rajtunk kívül. Idetartozók mindazok a népek, amelyek Oroszország,

---

³⁸ A föderatív megoldás napjainkban már elképzelhetetlen, annyi sérelem halmozódott fel a térségben.

³⁹ Elemzésem kiindulópontjául a szerző A magyarság helyzete a Dunamedencében című műve szolgált. In: Helyünk Európában I. 257-278. o.

Ausztria-Magyarország és Németország hegemóniájának megszűnése után új életre, öntudatra keltek.⁴⁰ Az események lényege abban foglalható össze, fejt ki a szerző, hogy a XVI. századtól az említett népek egyrészt a germán, másrészt az orosz befolyás áldozatai lettek. Napjainkra önállóak lettek ugyan, azonban olyan szerencsétlenül meghúzott államhatárok mellett és olyan mesterséges államalakulatok keretei között, amelyek hosszú távon nyilvánvalóan nem lehetnek életképesek.

Az orosz politika a török befolyás megszűnését követően természetesen a maga javára szeretne volna megváltoztatni a térség politikáját, tehát a régió népeinek függetlenségi törekvéseit nem jószántából támogatta. Nem szabad azt feltételeznünk, mutat rá Bethlen, hogy Németország és Oroszország tehetetlensége tartós állapot. Oroszország óriási tartalékokkal rendelkező ország, előbb-utóbb talpra fog állni. A németeknek, ennek a nagyon összetartó népnek, pedig szintén érdeke a régió gazdasági erőforrásainak kiaknázása. Ha nem sikerül a régióban tartós békét teremtenünk, előállhat az a helyzet, amely már többször megtörtént a történelem folyamán: a kis népek ismét orosz vagy német vezetés alá kerülnek. Most van a kellő időpont a rendezés lebonyolítására, amely nem jelenthet mást, csak a békeszerződések tényleges revízióját. A Habsburg uralom alatt álló nemzetek közül a magyar volt az, amelyik a legeredményesebben küzdött függetlenségéért a történelem folyamán. A dualizmus időszakában aztán a két fél megpróbálkozott egy olyan gazdasági és politikai egységgel, amelyben a többi népek igényeit a kisebbségi jogok biztosításával próbálták meg kielégíteni. Úgy gondolták, ezek az igények lokális autonómiák megadásával is biztosíthatóak lesznek. Az itt élő népek azonban függetlenséget akartak, és különösen érezhető volt ez a szándék a szláv népek mentalitásában, amely mögött már ekkor is az orosz politika állott. Oroszország legnagyobb ellensége Ferenc Ferdinánd volt, célja pedig a Monarchia szétrobbantása. A Monarchia azonban magától is haldoklott, a benne élő kis népek emancipálódása folytán. A világháború zavarta meg ezt a fejlődést, úgy, hogy mesterséges kereteket hívott életre és aszerint bánt el az egyes népekkel,

---

⁴⁰ Észtek, litvánok, lettek, csehek, lengyelek, tótok, rutének, osztrákok, magyarok, szlovének, szerbek, horvátok, románok.

nemzetekkel, hogy a világháborúban milyen magatartást tanúsítottak. Magától értetődő, hogy ez a fajta rendezés figyelmen kívül hagyta a valós állapotokat és a népek egymáshoz való viszonyát.

A világháborús rendezés kereteit három csoportba sorolta a szerző, és azt mondja, vannak olyan országok, amelyek szövetségesek voltak, ezek mindent megkaptak.

Vannak olyanok, amelyek nem voltak ugyan főbűnösök, de végig kitarítottak a főbűnösök mellett és ezért meg kellett őket büntetni.

Végül létezett az országok azon kategóriája, amelyeket meg sem kérdeztek, mint a magyarokat például. Ennek az elbánásnak a következtében olyan mesterséges államalakulatok jöttek létre, mint Csehszlovákia vagy Jugoszlávia. A magyarok, az osztrákok és a németek esetében a mindent elvenni politikáját követték. Így történhetett meg, hogy három és fél millió magyar került a határon túlra és teremtettek csonka és életképtelen országokat. Látható, hogy a nagyhatalmak egyáltalán nem voltak tisztában az itt élő népek egymáshoz való, meglévő rossz viszonyával, amely még tovább romlott a békeszerződést követően. Mindez oly mulasztás és rövidlátás volt, amely elképzelhetetlen politikában jártas emberektől, és amely keserves eredményt hagyott maga után. Szétrombolták tehát a Monarchiát, azonban nem találtak fel helyette semmi mást. A Monarchia ezen egyetlen előnyére Bibó és Hatvany Bertalan is rámutat. Utólag látjuk csak, hogy a Monarchia milyen jó szolgálatot tett az itt élő népeknek, összehasonlítva azzal, ami utána következett. A problémák, a sűrűlódások már odáig fajultak, hogy európai problémává nőttek ki magukat. A gazdasági nehézségek azok, amelyek még jobban kiélezik a problémákat, hiszen a meglévő gazdasági egység helyett, kis nemzeti piacok jöttek létre. A nagyhatalmak rivalizációját is felerősítették a békeszerződések a régióban, így Európa két részre szakadt. A békeszerződések félretették a nemzeti önrendelkezés elvét, és igazságtalan határokat húztak. Mindennek révén olyan új ellentéteket szítanak, amelyek állandó gyűlölködést eredményeztek a térségben. A szerző úgy véli, jelenleg leginkább a németeknek érdekük a piac megtartása, mert a németiség magasabb életszínvonala átmenetileg

megszűnt. Azt kérde végül, van-e kiút ebből a szerencsétlen történelmi szituációból?

Azt feleli, hogy az érvényben lévő nemzetközi jog alapvető felülvizsgálata lenne szükséges a valódi és tartós békét megteremtéséhez. Végző konklúziója az a radikális megállapítás, hogy a Trianoni béke nem tartható fenn, mert igazságtalan, és az együttműködés az európai népek között ilyen feltételek mellett nem lehetséges. Az eddig napvilágot látott rendezési tervek is alapjaiban voltak hibásak: fő tévedésük abban rejlett, hogy mindegyik gazdasági koncepció volt, anélkül, hogy a revízióról gondoskodott volna. Az eddigi kísérletek mind azt célozták, hogy gazdasági eszközökkel hozzák közelebb a politikai téren szétválasztott népeket. A gazdasági rendezésnek tehát a politikai problémák képezik a legfőbb akadályát. Olyan súlyos problémáról van szó, amely lokális gyógymódokkal nem oldható meg, a gyökeres revízió nem kerülhető el. A gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy a területek megosztását úgy kell végrehajtani, hogy ugyanannyi cseh, szlovák, román, szerb kerüljön magyar fennhatóság alá, mint ahány magyar marad ezen országok fennhatósága alatt. Bethlen István a revíziót Anglia segítségével képzelte el, s az általam elemzett tanulmányát Angliában adta elő a Cambridge-i egyetemen.

Teleki Pál

Teleki Pál gróf (1879-1941) földrajztudós, politikus részt vett a párizsi béketárgyalásokon. 1920-21-ben miniszterelnök, IV. Károly sikertelen visszatérési kísérlete után lemondott. 1939-ben ismét miniszterelnök lett, Magyarország ekkor csatlakozott az Antikomintern-paktumhoz. Miután Jugoszlávia megtámadására német felhívás alapján sor került, nem látott egyéb lehetőséget, minthogy öngyilkos lett.

Teleki Pál munkássága során foglalkozott Európa keletkezésével, Európa sajátos homogenitásával, amely sokszínűsége ellenére is kimutatható.⁴¹

---

⁴¹ Teleki Pál nézeteit Az európai probléma című írása alapján elemzem. In: Helyünk Európában I. 214-227. o.

Európa alatt Teleki Pál Nyugat-és Közép-Európát értette, Oroszország nélkül. Európa létrejöttéhez fő tényezőként a népvándorlások, Róma és az egyházi hatalom említhetőek Teleki Pál szerint. Európa népessége gyorsan nőtt és Kína illetve India mellett a Föld harmadik legsűrűbben lakott régiójává vált. Az államhatalom erősödésével és a népesség növekedésével Európa expanzíós törekvésekbe kezdett és az élre tört, elsősorban Nyugat-Európa országai váltak vezető nagyhatalommá. Keresték a hódítás útjait India és Amerika felé.

A XVI. századra Európának már önálló arculata van, saját politikai rendszerrel, amely a világi és egyházi hatalom viaskodásával, a helyi hatalmak visszaéléseivel jellemezhető és már alakulóban van a későbbi népszövetségi gondolat. A jobbagyság intézménye Európa-szerte kialakult, megindult a városiasodás is. A gyarmatosítással Európa jelentős anyagi haszonra tesz szert, azonban a világ más tájainak kultúráját nem vette magáévá, e területekre, mint eszközökre tekintett. A meggazdagodott Európa találmányok és felfedezések sokaságát hívta életre, a fejlődés középpontjává a Rajna-vidék, Észak-Franciaország és a svájci Alpenvorland vált.

A XIX. században már a tömegtermelés jellemzi Európát, ezzel a világgazdaság központjává vált ekkoriban. Európa bekövetkező hanyatlását a világháborúk okozták, visszavetették a fejlődésben, miközben a gyarmati népek öntudatra ébredése és felzárkózása megindult. Természetesen szellemi vezető szerepét ekkoriban sem veszti el a kontinens, hiszen gondolkodásának, művészetének differenciáltsága és sokszínűsége megmarad, de gazdasági stagnálása kézzel fogható. Európa a legrégebbi hagyományokkal rendelkező kontinens, amelynek fejlődése évezredekre vezethető vissza és mindenképpen hozzá köthető a humanizmus, a reneszánsz, a feudalizmus, vagy a kapitalizmus –írja Teleki. Öntudatra ébrednek azonban az amerikai, az ausztráliai és egykori gyarmati területek lakosai és Európával egyenrangú entitásokká nőnek ki magukat. Véleménye szerint nem lehet Európát oly módon egyesíteni, mint az Egyesült Államokat. Az USA tagállamai ugyanis nem nemzetek és legnagyobb különbözőségük, mentalitásbeli különbségeik ellenére is, amely az egyes területek lakosait

---

jellemzi, az USA mégis egységes. Az amerikai életforma rendkívül tipikus, így minden mozzanatában homogenizál, az európai azonban elválaszt. Az amerikai életfelfogást egyszerűen jellemzi a szerző, annak lényege a vállalkozási készség korlátlansága, Európa népeinek tradíciói azonban rendkívül sokfélék, amelyek el is választanak bennünket egymástól. Nem lehet tehát Európai Egyesült Államokat teremteni, az Amerikai Egyesült Államok mintájára.

Ugyanaz a konfliktus Európában sohasem játszódott le ugyanolyan módon vagy eredménnyel, így a nemzetiségi ellentétek is másképpen csapódtak le az egyes országokban, például Svájcban és Belgiumban. Azok a nemzetközi szervezetek sem egységesek tehát, amelyeket Európa népei hívtak életre kompromisszumos alapon. Nincs még egy olyan kontinens, entitás a világon, amelynek viszonyai annyira bonyolultak lennének, mint Európának. Saját konfliktusait csak önmaga oldhatja meg, teszi hozzá Teleki.

A fejlődést a világháborúk akasztották meg, amelyek hatására Európa eltérő irányt vett. Úgy véli Teleki, a világháború okozta megrázkódtatás az, amely még mindig meghatározza látásmódunkat. Azonban a helyzet nem kilátástalan, fűzi hozzá, hiszen a revíziós gondolat adhatja számunkra a megoldást. Revízió alatt nem csupán a békeszerződések felülvizsgálását kell érteni, hanem egy szélesebb körű fogalmat. Arra gondol, hogy szükséges Európa szemléletmódjának megváltoztatása, annak a megközelítésmódnak a meghaladása, amely legyőzötteket és győzőket állított egymással szembe. Európa gyógyításának legfontosabb tervezete Briand-é, amely a népszövetségi gondolat szellemében fogant. Hibája Teleki szerint, hogy tele van kompromisszumokkal, holott senkinek sincs szüksége bocsánatkérésre vagy mentegetőzésre. A tervezet túlzottan óvatos, de így is a megoldás felé segíthet bennünket. Helyénvalóságát abban véli felfedezni, hogy nem hangsúlyozza túl a gazdasági faktorokat, hanem a politikum oldaláról közelít. Európa önmagára találását egyedül sem a gazdasági, sem a kulturális vagy a politikai tényezők nem oldhatják meg, csak ezek együttesen. Ez a folyamat egyetemes, megállíthatatlan és egyetemességében is európai.

Jászi Oszkár

Jászi Oszkár (1875-1957) politikus, szociológus, a magyarországi polgári radikalizmus vezető egyénisége volt.⁴² A Károlyi-kormány nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó tárca nélküli minisztere. Élesen bírálta élete későbbi szakaszában a fasizmust, de szembehelyezkedett a kommunista mozgalommal is. Részletesen foglalkozott a nemzetiségi kérdés elemzésével és a nemzetállamokkal. Jászi Oszkár elemzésének középpontjában az a kérdésfeltevés áll, hogy Magyarország és az európai kultúra igényei, fejlődési törekvései összeegyeztethetők-e? Rámutat arra, hogy nem utópisztikus többé az európai népek összefogása egy közös nemzetközi szervezetben, és úgy véli a kérdés megoldásának előfeltétele a Monarchia és a Balkán népeinek egyensúlya. A nemzetiségi kérdést az államok belső szervezési zavarának tekinti és olyan problémának, amely megoldásra vár a Balkánon, a Monarchia területén és Oroszországban egyaránt. Rámutat arra, hogy Magyarországon a nemzetalakulás hagyományos folyamata a török hódoltság következtében megszakadt és megteremtődött az állandó bizalmatlanság és feszültség politikai légköre. A kisebbségeknek innentől fogva egyre növekvő mértékben az az életérzése alakult ki, hogy problémáikat csak háború segítségével oldhatják meg. Nem csoda, hogy a világháború a világnak ezen a részén tört ki, a XX. századi Európa katasztrófáját ezek a megoldatlan helyzetek idézték elő. Szerinte Wilson amerikai elnök és Lloyd George a tartós béke megteremtésének alapjait a leszerelés és a döntőbíráskodás alapján képzelték el, hogy valamennyi nép szövetkezessen a tartós béke megteremtésére. Rámutatott arra, hogy Európa jövője nem választható el a Monarchia, a Balkán és Oroszország nemzetiségi kérdéseinek megoldásától. Az egyensúly meglelése egyúttal feltétele az európai szövetség megteremtésének is. Azt mondja, túlbecsüljük az oroszországi eseményeket a másik régió konfliktusaihoz képest. Bosznia és Hercegovina állapota már

---

⁴² Jászi Oszkár nézeteit A Monarchia jövője című művében fogalmazta meg. In: Helyünk Európában.

nem sokáig tartható megállapítása szerint, a szerb-bolgár ellentét is kiélesedett és tarthatatlannak bizonyult. Románia és az erdélyi magyarság közti kapcsolat sem teszi lehetővé a jószomszédi viszonyt, de Erdélyben a magyar – román – szász ellentét is kiéleződött. Általában elmondható, hogy Magyarország nemzetiségi problémái igen kiéleződtek a világtörténelmi események közepette. A Kiegyezés megfelelő alkalom volt arra, hogy a hazai uralkodó réteg mindazon engedményeket visszavonja, amelyeket a forradalom alatt tett a nemzetiségek számára. A szocializmus is erőteljes változásokat hozott, mivel az egyenlőség nevében már nem hajlandók a nemzetiségek elviselni olyan rendszer uralmát, amely őket másodlagos állampolgárrá teszi. A kérdés megoldására különböző elméletek születtek, amelyeket három koncepcióra bontva vizsgál a szerző.

Léteznek olyan törekvések, amelyek szerint a Monarchia keretein belül a nemzetiségi elv merev keresztülviteléhez kell ragaszkodni, vagyis a népek etnográfiai hovatartozása szerint kellene autonóm államokat létrehozni. Vannak azután olyan nézetek, amelyek szerint új rendet kellene felépíteni a meglévő történelmi keretek konzerválásával.

Végül létezik olyan álláspont, amelynek értelmében a történelmi keretek meghagyásával kellene vallási mintára kiépíteni a nemzetiségi autonómiát. Jászi mindhárom megoldást elveti, mivel szerinte azok egyike sem vezethet megnyugtató megoldásokra. Elveti a nemzetiségi elv további forszírozását, tekintettel arra, hogy így még további nemzeti minoritásokhoz jutnánk. Rámutat az önrendelkezési elv alkalmazásának nehézségeire Bibó Istvánhoz hasonlóan, amikor kimondja, hogy ollóval lehetetlen a népek önrendelkezési elvének megvalósítása. Azt írja, vannak a nyelvi kérdésnél döntőbb tényezők a nemzetiségi kérdés megoldására, ezek lehetnek a gazdasági, kulturális és a geográfiai szempontok. Ez utóbbi Eötvös elmélete, amelynek veszélyeit abban látja, hogy nehéz lehet eldönteni melyik államalakulat igazán fejlődőképes. A harmadik javaslat valójában Kossuth Lajos és Karl Renner megoldáskeresése, amelyek az állami keretek érintetlenül hagyásával oldanák meg a nemzetiségi kérdést. Renner autonómiát adna a hat délszláv ország mindegyikének, illetve a lengyel területek lakosságának.

Domokos László jogász, radikális szemléletű publicista (1882-1973) fejtette ki hogy, a nemzetiségi kérdés számára az elvesztett területek visszaszerzését jelenti.⁴³ A nagyhatalmak háborús félelmükben cselekedtek, amikor egyszerűen a legmegnyugtatóbb megoldáshoz folyamodtak: a magyar nemzet feldarabolásához. A nagyhatalmak sokkal jobban elfáradtak a világháború folyamán, mintsem azt gondolnánk, és nem vállalják többé a felelősséget Európa keleti felének sorsa iránt. A különböző népfajokat a szerző nem tartja egybegyúrhatónak egy idegen nemzet keretei között. A megoldáskeresés útjai többfélék – vallja Domokos – és rámutat a túlzottan magyarosító szemlélettel szemben arra a kantonális megoldásra, amely államokat teremt az államban. Mindkét megoldási javaslatot elveti.

Jászi Oszkár szerint továbbra is fennmarad tehát az a törekvés, hogy közös államiságba szorítsuk a kulturálisan egységes népeket. Jászi azt javasolja, hogy az életképes nemzetállamokon belül biztosítsuk a kisebbségi lét hatékony védelmét. Öt olyan nemzetet nevez meg a Monarchia keretein belül, amelyek önálló történelmi múlttal és politikai individualitással rendelkeznek, ezek mindegyike fel tud mutatni összefüggő, zárt területet és történelmi öntudatot.

Az öt nemzet egyike Magyarország, amely megbonthatatlan egységet képez, minden tekintetben, történelmileg, gazdaságilag és földrajzilag is. Ausztria a második ilyen nemzet, amely kiemelkedő kulturális és gazdasági erőt képez, Csehország a harmadik nemzet, amely önállóan is életképes, és ahol az egyik legfontosabb feladat a német lakosság érdekeinek megfelelő védelme lesz.

Lengyelország a következő a sorban, amelynek átalakítása háború nélkül nem képzelhető el és Illyria – azaz a délszláv nemzetek közössége – az utolsó állam, amely életképes volna. A nemzetiségi kérdés megoldásának fontosságát Kossuth Lajos is felismerte, amikor rámutatott a dunai konföderációs tervben arra, hogy „a magyarországi nemzetiségekkel fajrokon

---

⁴³ Domokos László: A nemzetiségi kérdés és a dunai konföderáció. In: Helyünk Európában. 121-129. o.

államok felszabadítása az azokkal való szövetkezés nélkül a független magyar államiság elképzelhetetlen.”⁴⁴

Szekfű Gyula

Szekfű Gyula (1883-1955) történész a második világháború alatt határozottan fellépett a fasiszta eszmék ellen, antifasiszta nézeteinek nyíltan hangot adott.⁴⁵

Magyarország történelmének elemzését A „turáni-szláv” parasztállam című tanulmányában azzal indítja, hogy rámutat a török korszak visszafordíthatatlan káraitra. Addig ugyanis a magyar paraszt sorsa nem sokban különbözött a szomszédos országokban élő nemszabad lakosokétól. A jobbágyság kialakulása Európában mindenhol végbement a XVI. és a XVII. században, talán a svájci és a rajnai területeket leszámítva.

Hatvany Bertalan a régió népeinek küzdelmeit két eltérő törekvéshez kapcsolja a történelemben. Az egyik a német-római birodalommal szembeni függetlenségi törekvések csoportja, a másik pedig nála is a török ellen vívott küzdelem.⁴⁶ Ez utóbbi olyannyira elnyomta a régió orthodox népeit, hogy jó időre kikapcsolódtak a nyugati kultúrkör fejlődéséből. Bécs átkos volt hazánk fejlődését tekintve, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Bécsnek voltak jó oldalai is. Valóban egyetérthetünk a szerző azon megállapításával, hogy Bécs közvetítő szerepet töltött be a Nyugat felé, ellentétben a török hatalommal, amely kőfalként zárt el bennünket a civilizált világtól. Bécs közvetítésének köszönhetjük a világszemléletet, a gondolkodásmód csiszolódását, és ez volt az a tény, amit Kossuth Lajos is fölismert.

A különbség onnan ered Szekfű Gyula szerint a történelmi fejlődés vonalát végignézve, hogy míg az abszolútista államok a XVII. században már védelmére keltek a jobbágyságnak és javulás tapasztalható helyzetükben,

---

⁴⁴ Helyünk Európában – Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon I. Szerk. Ring Éva, Budapest, 1986. Magvető Könyvkiadó, 110. o.

⁴⁵ Az általam elemzett műve A „turáni-szláv parasztállam” és A Dunatáj szellemi egysége. In: Helyünk Európában I. 155-164. o. 528-532. o.

⁴⁶ Hatvany Bertalan: Dunamenti Európa. In: Helyünk Európában. 411-419. o.

addig a magyarországi helyzet eltérő fejlődési irányt vett most először a történelem folyamán. A török támadások elleni védekezés többletterheket rótt a magyar parasztságra, ráadásul belső viszonyaink is fokozatosan rosszabbodtak a királyi hatalom gyöngülésével. A hazai fejlődés azon a ponton vált el a Nyugatitól, hogy a jobbágyság sorsát kivettük az uralkodó, a király, a főrendek kezéből és átengedtük a vármegyéknek, a földesuraknak.

Ezáltal vált a magyar jobbágyság teljesen kiszolgáltatottá, olyannyira, hogy az állam már-már tehetetlenné vált a vármegyék megnövekedett hatalmával szemben. A jobbágyfelszabadítás tehát nálunk lassabban és nehézkesebben ment, mint másutt. A kérdés megoldása érdekében Széchenyi István emelte fel szavát, mindeközben a magyar paraszt már nemcsak anyagilag, de gondolkodásban is jelentősen visszamaradt más országokban élő sorstársaitól. Kossuth Lajos is felismerte a szakadékot Európa két része között, és azt is, hogy a fejlődés nem haladhat ugyanúgy, mint Nyugaton. Németország számára megfelelő gyarmatok nélkül a régió országai jelentették az egyetlen terjeszkedési lehetőséget. Jócsik Lajos író (1910-81) azt mondja, valóban beigazolódni látszik az a francia mondás, amely szerint a háború is a termelőviszonyok reprodukciója, hiszen a világháborúk valóban azt a célt szolgálták, hogy Közép-Európa szorosabb termelőviszonyba kerüljön egyik vagy másik nagyhatalommal.⁴⁷ A közép-európai kérdés tehát tulajdonképpen nem jelent mást, mint azt a kérdésfeltevést, hogy régióknak milyen a viszonya Nyugat-Európához. Találónan jegyzi meg, hogy ez a viszony mindenekelőtt hatalmi jellegű és egyenlőtlen hatalmi helyzetet takar. A kérdést felfoghatjuk úgy is, mint két különböző termelést folytató terület viszonyát: az agrárius közép-európai és az iparosodott nyugati részek egymáshoz való viszonyát. A mezőgazdasági termelést folytató területek eddig rendszerint alulmaradtak a fejlettebb nyugati régióval folytatott versenyben. Ezek után felmerül a kérdés, hogyan rendezhető végérvényesen a közép-európai kérdés. Azt feleli, csak akkor rendezhető megnyugtatóan, ha mezőgazdaságunk nem lesz ilyen kedvezőtlen

---

⁴⁷ Jócsik Lajos: Szempontok a közép-európai kérdéshez. In: Helyünk Európában I. 546-552. o.

helyzetben az ipari termeléssel szemben, célunk ennek az aránytalan viszonyoknak a javítása kell hogy legyen.

Szekfű Gyula nemcsak gazdasági, szellemi hasonlóságot is felfedezni vélt a Duna-menti népek esetében. Az alsóbb néprétegek és a középosztály problémái mindenhol hasonlóak a térségben. Apróbb különbségek persze felfedezhetőek, így keleti szomszédainknál a középosztály népi eredete kevésbé leplezett, mint nálunk, ugyanez megállapítható a szerbeknél és a horvátoknál is. Ezzel indokolható, hogy a vezetők és a nép közelebb állnak egymáshoz, a nemzeti lét egészségesebb. Rámutat arra, hogy a középrétegek és a nép ellentéte konfliktus-forrás egy nemzet életében. A középosztály mentalitását azért is fontosnak véli, mert ezekben az országokban egyedül hajtja végre az állam akaratát és fejezi ki a nemzeti eszmét. Nélkülük nem képzelhető el az egymás határain belül rekedt kisebbségek ügyének rendezése és a dunai népek összefogása sem. A magyarság követendő útjának végül Szekfű Gyula a nyugati minta átvételét javasolja, kifejti tehát, hogy a magyar parasztnak is tanulnia és felemelkednie szükséges.

Németh László

Németh László (1901-1975) író, kritikus a XX. század magyar irodalmának, történelmének meghatározó egyénisége, akit foglalkoztatott a magyarság és Európa viszonyának alakulása, a kisebbségi kérdés és a hazai politikai élet zsákutcái. 1926-tól a Nyugatban jelentek meg írásai, 1932-ben önálló folyóiratot indított Tanú címmel. Egyszemélyes folyóiratában a szomszéd kis népek kultúrájának megismerésével foglalkozott, írásait a harmadik utas szemlélet jellemzi.

Németh László az általam elemzett írásaiban arról ír, hogy nincs még egy olyan hely a térképen, ahol annyira összekuszálódott viszonyokat találnánk, mint Európában.⁴⁸ A világháborúban gyorsan változtak a szövetségesek és nem volt magára maradtabb résztvevő ebben a játszmában, mint a magyar nép. Ezzel magyarázható, hogy a nagyhatalmak után kapunk, egykor a Duce

---

⁴⁸ Németh László Kisebbségi sors és Tejtestvérek című művét vettem alapul elemzésemhez. In: Helyünk Európában I. 331-337. o. 254-257. o.

barátai vagyunk, máskor Hitler szövetségesei, megint másik javaslat szerint inkább közvetlen szomszédainkkal kellene összefogni, és Duna-konföderációt létrehozni.

Szabó Dezső író, publicista (1879-1945) is élesen bírálta azokat a nézeteket, amelyek szerint Magyarország jövője egyedül Németország védőszárnya alatt képzelhető el, hiszen nem szabad elfelednünk, hogy ezer éven át a hódító germán nép akarata volt az, amely visszavetett történelmi fejlődésünkben.⁴⁹ Nem Hitler csinálta Németországot, hanem a mai Németország csinálta Hitlert, vagyis nem másról van szó, mint az örökösen magának utat törő és élni akaró hódító német akaratról. Vegyük észre, hogy Németország állandó és halálos veszedelmet jelent Magyarország számára. Ebben a szándékban ráadásul benne van a birodalmi törekvés, vagyis Európa összes népeinek egyesítésére irányuló gondolat. A kelet-európai kis államoknak tehát két állandó veszedelme van: Oroszország és a németek. Németország katonailag igen jól szervezett és gazdasági szempontból is erős, addig Oroszország területeivel, lakosaival és erőforrásaival óriási hatalom. Sajnos Kelet-Európa szláv népei annyira eltérőek, hogy közöttük az orosz egységgel szembeni történelmi egység és fellépés nem képzelhető el. A régió népeinek többször szembe kellett nézni azzal a történelem folyamán, hogy területeik olyan csataterek voltak, ahol a nyugati és a keleti nagyhatalmak akarata megütközött és ezzel magyarázható a fejlődésben való elmaradottságuk illetve a kései polgárosodás is. Ősi gyökereit és arculatát ezeknél a népeknél egyedül a parasztság őrzi, ezért a paraszti sorban lévők középosztályá fejlesztésére kell törekednünk. A kis államok különbözőségeik révén tehát nem képesek összefogásra, azonban ahhoz is kicsik, hogy egymásra fenyegető veszélyt jelentsenek. Nem szabad semmilyen módon egymás gyöngítésére törekednünk, hiszen közös ellenségünk van a nagyhatalmak személyében. A gondolatmenetnek ezen a pontján felteszi a kérdést, nem volna-e szerencsés megalkotni a „Keleteurópai Államok” tömörülését?

---

⁴⁹ Szabó Dezső: Magyarország helye Európában.–Keleteurópa. In: Helyünk Európában I. 337-353. o.

Az eddig napvilágot látott elméletekkel szemben Szabó Dezső szkeptikus és azt mondja, ez az összefogás nem jelentene kelet-európai Svájcot, de jelentene katonai szövetséget, külügyi és közös gazdasági együttműködést. Az összefogás közben sem szabadna megfeledkeznünk arról, hogy ennek célja a népek egyéni fejlődésének biztosítása, és nem jelenthetne ellenséges fellépést sem a Nyugattal szemben. Bajcsy-Zsilinszky Endre politikus, újságíró (1886-1944) is elzárkózik attól a sokat hangoztatott nézettől, miszerint a németekkel kellene szövetséget keresnünk és rámutat arra, hogy a keleti népek ellen együttesen sem küzdött a magyarság annyit, mint a németekkel.⁵⁰ Tulajdonképpen az egész magyar történelem egy önvédelmi mechanizmus a némettel szemben. A Keletről érkező támadásokkal szemben sem nyújtottak a németek soha semmilyen támaszt a magyar népnek, így sem a tatárjárás, sem a török hódítás idején nem támaszkodhattunk a német szövetségre. Mohácsot követően éppen a Habsburg politika képezte legerőteljesebb akadályát egy nagyszabású szabadságharc megszervezésének. Azt mondja, ha mérlegre tesszük mindazt a pusztítást, amit életekben és értékben a Habsburg-birodalom Magyarországon véghez vitt, és azt a segítséget, amit a történelem folyamán nyújtott, nem vitatható, hogy olyan aránytalanságot kapunk, amely igazolja, hogy a magyarság behozhatatlan veszteségeket szenvedett. Mindehhez társult az a veszteség, amit a világháborúk során okoztak azáltal, hogy „vágóhídra vitték” a szerencsétlen magyart. Igaz, hogy a magyar nemzet sokszor keresett nyugati szövetségest a Keletről előretörő veszedelmekkel szemben. A viszony azóta természetesen átalakult, felbomlott az egykori német-magyar, osztrák-magyar szövetség. Figyelmeztet, hogy nem kell illúziókat táplálnunk a német kisebbséggel kapcsolatban sem, hiszen azoktól idegen a magyar haza, azonban él bennük a ragaszkodás mindenhez, ami az övék. A német kisebbségeket a nagyhatalmak döntése telepítette közénk, ellenséges szándékkal. Ennek ellenére a németek a politikai és a gazdasági pozíciók élére lettek állítva, és minden tekintetben egyenrangúak a magyarsággal. Konklúzióit a következőkben foglalja össze Bajcsy-Zsilinszky: a magyarság a

---

⁵⁰ Bajcsy-Zsilinszky Endre általam elemzett írása az Új helyzet-új magyar politika a német impériummal szemben című műve. In: Helyünk Európában I. 164-170. o.

nyugati kultúra része, azonban nem kell azt gondolnunk, hogy sorsunk és egyetlen támaszunk Németország. Lássuk be azt is, hogy nem tartozunk a kis nemzetek közé, nemcsak létszámunk szerint, de nagyra hivatottságunk alapján sem. Életképességünket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a XVII. században a német és a török veszedelem között lavíroztunk, ami igazi politikai egyensúlyteremtő képességre vall. Nincsen az sehol megírva, hogy akik szomszédaink, azok egyben szövetségeseink is kell hogy legyenek. Tisztáznunk kellene végérvényesen a nemzetközi közvélemény előtt, hogy nem vagyunk a nagypolitika bábjai, előretolt erődje, ütközési pontja és sokkal fontosabbak ennél állami érdekeink, életképességünk, nemzeti öntudatunk. Mindez nem jelenti azt, hogy a viszonyoknak ellenségesnek kellene lennie Németország és Magyarország között, kulturális kapcsolataink nem kell hogy megszakadjanak, politikai téren pedig taktikai jellegű távlati kapcsolatokat javasol. Mindenesetre látnunk kell, hogy a magyar-német sorsközösség végérvényesen megszűnt.

Arról is ír Németh László, hogy valaha elit nép volt a magyar a Duna-medencében, mára azonban magára maradt, elhagyott nép lettünk. Azt mondja, a keleti népek alkati betegségében szenvedünk, hézagos a fejlődésünk. Ennek oka, hogy a török-tatár pusztítással szembe kellett néznünk a történelem folyamán, amely nem múlt el maradandó nyom nélkül. Nem fejlődött ki a nemzeti műveltség, a polgárság „csenevész”, a nép magára hagyott. Felülről pedig nyomás nehezedik a régió népeire a mindenkori hatalom részéről.

A magyarság problémáját továbbá a kisebbségi kérdésben látja Németh László is, mindezek olyan ügyek, amelyeknek megoldása csak európai dimenzióba helyezéssel lehetséges. A magyarság több mint egynegyede a határainkon túl él, állapítja meg Németh László, és felteszi a kérdést, hogy mit tehetnénk a határokon túl rekedt magyarságért. Azt feleli, feltehetően szükségük van anyagi, pénzügyi, erkölcsi támogatásra, de a legfontosabb, hogy visszatérjen a magyar nép önmagába vetett bizalma. Példaként említi a német népet, amelynek legapróbb elemei is részt vettek mindig a történelem alakításában, a hitleri „dagályban”.

Fel kell ismernünk az összefogás erejét és azt, hogy vannak közös érdekeink. Ilyenek a német veszedelem elleni védekezés, hiszen a németek „egyetlen jól megszervezett hódító akarat”, de nem kevésbé veszélyes az orosz szocializmus sem. Nem a szocializmus veszélyes, hanem annak alsóbbrendű válfaja, így „a németekkel szemben a fajtánkat kell védenünk, az oroszokkal szemben: lehetőségeinket”⁵¹ – mutat rá találóan Németh László.

Európa jövőjét illetően számtalan ütközési pontot vél felfedezni a szerző, kiutat csak keveset. A legnagyobb akadály „Középeurópa” rendezetlensége. Veszélyesek lehetnek Franciaország nagyhatalmi törekvései is, amelyek mindig jellemezték a franciákat és veszélyesek Oroszország világhatalmi-világforradalmi törekvései. A magyar kérdés része az európai rendezettségnek, a magyarság megújulásának kulcsa pedig a kisebbségi kérdés megoldása foglalhatjuk össze Németh László megállapításait.

Szücs Jenő

Szücs Jenő (1928-1988) történész sokat foglalkozott műveiben a nemzettudat kialakulásának kérdésével.⁵² Általam elemzett tanulmányában arról ír, hogy a magyar nép a nyugati kultúrkörhöz tartozik Bibó megállapítása alapján, de a sorozatos történelmi katasztrófák kiszorították ebből a helyzetből egy kelet-európai konstrukcióba kényszerítve, hogy aztán a folyamat a XIX. században zsákutcába torkolljon. A nyugati fejlődéshez való visszatérést 1945 után kezdte meg ismét Magyarország.

Bibó e folyamatot az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* (1948), *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* (1946), illetve *A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme* (1947) című tanulmányaiban elemezte. Bibó István felismerte, hogy a demokrácia elsősorban technika és nem valamiféle polgári felépítmény, ezért látta úgy, hogy a szocialista rendszerben éppúgy létezhet, mint másutt.

---

⁵¹ Németh László: i. m. 336. o.

⁵² Az itt elemzett tanulmánya a *Vázlat Európa három történelmi régiójáról* című mű. In: Bibó-
emlékkönyv I. 161-219. o.

Szűcs Jenő Bibó-elemzése során részletesen áttekinti az európai társadalomfejlődést. Megállapítja, hogy sokak szerint az európai történelem 800 körül kezdődik, ekkor kezd ugyanis kialakulni a keresztény-feudális társadalom. A másik hatalmi pólust Bizánc jelenti, amely kevésbé rendelkezett európai ambíciókkal. Innentől fogva már beszélhetünk európai régiókról. Ez a határvonal éles gazdasági és társadalomszerkezeti demarkációs vonalat jelentett a későbbiek során. Közép-Kelet-Európa és benne Magyarország az említett két terület közé esik, ez áll most elemzésünk középpontjában. Magyarország elhelyezkedéséből adódóan komoly régióformáló erővel rendelkezik, állapítja meg a szerző. A nyugati társadalomfejlődés sajátja, hogy az állam és a társadalom különválása megfigyelhető, és az állam nem kerekedik a társadalom fölé. A nyugati kultúra sajátossága másrésztől a városi kultúra és az árucseré intenzitása, olyan fejlettségi szinten, amellyel korábban egyetlen kultúra sem rendelkezett.

Igazat ad a szerző Bibó Istvánnak, amikor a mozgásban látja a nyugati kultúra legfőbb sajátosságát, míg a tőle keletre eső részt a mozdulatlansággal azonosítja. A nyugati kultúra újfajta állami és társadalmi keretet hívott életre, és a föld magántulajdonát tette a hatalom alapjává. A fejlődés nem dezintegrálta az egyházi hatalmat, így az egyház volt az, amely a politikai hatalom szétaprózódása közepette megerősödött. A későbbiekben az egyházi és a világi hatalom elválasztása lesz az a tényező, amely a Nyugat egyedülálló vívmánya és a későbbi folyamatok előkészítésének legfontosabb eleme. A hűbériség volt az a tényező, amelynek különbözősége jól megfigyelhető Keleten és Nyugaton. A közhatalmak szétaprózódásával ugyanis valamilyen függő viszony szükséges volt, amelyben védelmet lehetett találni.

A különbséget jól szemléltetik a két régió szimbólikus különbségei is. A szolga Európa keleti részén és Európán kívül földig hajolt vagy a földre vetette magát és kézcsókkal járult urához, addig Nyugaton a vazallus emelt fővel ereszkedett fél térdre és ezt a viszonyt kölcsönösen váltott csók pecsételte meg. A későbbi korokban a nyugati régió államhatalmai magukévá tették a népszuverenitást, a szerződéselméletet és a szabadság jelszavát. Az

alulról fölfelé történő szerveződés jellemezte a társadalmat, a szabadság kis körei, ahogy Bibó nevezte.

A XII-XIII. században a jogászok és a filozófusok rámutattak arra, hogy az ember politikai lény is. Áthatotta az államszemléletet az a politikai teória, hogy az uralkodó a fej, akinek meg kell őriznie alattvalóival, a „tagokkal” való harmóniát. Tisztázni kellett tehát, hogy kik a corpus politicum tagjai. A válasz erre a kérdésre az volt, hogy a hatalom a néptől, illetve Istentől ered, de a nép közvetítésével.⁵³ A válasz felveti azt a kérdést, hogy kik alkotják a népet. Hogy a nép az emberek összessége, azt elméletben e kor sem tagadta, a valóságban azonban a papi és a világi arisztokrácia illetve a harmadik rend tagjai testesítették meg a népet. Ezt követően a nyugati társadalmak hosszan tartó, mély válsága veszi kezdetét, de maga a struktúra, amint láthattuk, már kikristályosodott. Ezzel magyarázható, hogy a nyugati fejlődés nem sodródik le végzetesen erről az útról.

Ami Európa másik felét illeti, a társadalomszerkezet hasonló vonásokat mutat természetesen. Kialakult itt is az erőteljes egyházi hatalom, a szűkebb világi arisztokrácia és egy jelentős paraszti népesség, a kezdetekben jelentős számú rabszolgával. A térséget az erőteljes dinasztikus kapcsolatok jellemzik. A távolodás a nyugati régiótól az 1200-as évektől megkezdődött és véglegessé vált a későbbiekben. Megmerevedtek a feudális formák, a jobbágyság kötöttségei erősebbek és tovább tartottak, ebben a helyzetben a Nyugat a minta szerepét játszotta. Jellemző, hogy rendkívül széles nemesség található például hazánkban is, amely átvette a megyében a hatalmat és meggátolta az alulról fölfelé történő társadalomszerveződést. Ez aztán döntő lesz a későbbi fejlődésre nézve is. A szerző úgy véli, alapvetően megvannak a nyugatias szerkezetek Európának ezen a részén is, de deformálódtak, vagy csonkák, vagy éppen túlburjánzóak. Időközben nemessé formálódtak bizonyos középrétegek is, amelyek nemesi funkciók ellátására alkalmatlanok voltak, de a parasztságtól is élesen elkülönültek. A régió megpróbált ellenállni a Nyugattól való leválásnak, de azok a negatív válaszok, amelyeket a corpus politicum adott a történelmi kihívásokra, lehetetlenné tették ennek elkerülését.

---

⁵³ Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. In: Bibó- emlékkönyv I. 182. o.

A politikai társadalmat tehát tulajdonképpen a nemesség alkotta. Árnyalatnyi különbségek persze voltak, teszi hozzá a szerző. A különbségek az egyes országok sajátosságaiból fakadtak. Csehországot például „nyugatiasnak” látja, Horvátországot archaikusnak, Magyarország és Lengyelország erős hátrányokkal küszködtek, és helyzetük egymáshoz hasonló volt. Jellemző, hogy a középkor vége felé Franciaországban minden századik ember volt nemes, míg Magyarországon minden huszonötödik. Franciaországban minden tizedik ember szabad volt, hazánkban csak körülbelül minden ötvenedik.⁵⁴ A feudalizmus első válságát Szűcs Jenő 1300 és 1450 közé teszi. Magyarország történelmének kisiklása és a történelmi alkat torzulása is a katasztrófa-helyzetekből vezethető le, amint azt Bibó is megállapította.⁵⁵ A feudalizmus első válságát úgy vészelte át Európa, hogy az állam a társadalom fölé kerekedett, írja. Az első válságnak az a lényege, hogy a növekedés túllépte a struktúra kereteit, és politikai anarchiába illetve gazdasági krízisbe torkollott a folyamat. A Nyugat úgy találta meg mindebből a kiutat, hogy nemesfémkészletét Kelet-Európából töltötte fel. A középkor végére jellemző a jobbágyi kötöttségek fellazulása is és az, hogy a nemesség egyre inkább megfáradt, az államtól a kiváltságai biztosítását váró réteggé vált. A folyamat az abszolútizmusba torkollott, amely egyszerre oldotta meg a nemesség átmentését, a nemzetállamok kialakulásának előkészítését és a kapitalizmus megalapozását.

A különbségek ekkor is megmaradnak Európa két régiója között, hiszen a nyugati megoldás a jobbágyság megszüntetésén alapult, a keleti pedig éppen alávetésükre épített. A válságot a parasztagra hárította a régió keleti fele, így másképpen oldotta meg a problémát, mint Nyugat-Európa. Az abszolútizmus időszakában azonban mindenütt jellemző, hogy az állam a társadalom fölé kerekedett, és a gazdaság legfőbb szabályozója is lett. Ezt a megerősödött államhatalmat próbálta megreformálni a későbbiekben a felvilágosult abszolútizmus. Az eszközei is hasonlóak voltak az abszolútizmusnak, a bürokrácia megerősítése, a hadsereg létszámának növelése, a gazdasági

---

⁵⁴ Szűcs Jenő: i. m. 190. o.

⁵⁵ Hivatkozik a szerző Bibó megállapítására, hogy Magyarország történelmi zsákutcája 1526 után kezdődött, mert a nyugatias, de erőtlen történelmi fejlődésünk itt találkozott először a kelet-európai történelem sodrával.

protekciónizmus. Ez a konstrukció aztán tartósan megmaradt, és a parasztfelkelések sokasodásával jellemezhető a későbbiekben. Nyugaton differenciálódott az állam és a nemeseket is hivatalokhoz juttatta, tehát tulajdonképpen áruba bocsátotta a hivatalokat. Különbség, hogy a helyi autonómiák Nyugaton sehol nem számolódtak fel, míg a gazdasági fejlődés Keleten is az államot erősítette. Nyugaton a társadalmi szerződés gondolatából a népszuverenitás kezdett kibontakozni, addig Keleten maradt például a Szent-Korona eszme kövülete, amelyhez csak a nemesek tartoztak. A francia forradalom végül lezárta Nyugaton az abszolútizmust, míg Keleten ezt a modernizálást Nagy Péter kezdte meg.⁵⁶ A XVII. századra aztán gazdasági válság vette kezdetét Európa-szerte. Ebben a történelmi szituációban a szultáni hatalomnak is szüksége volt ütközőállamokra és terjeszkedésre. A török hódítások a struktúra további torzításához vezettek. A magyarság sokáig különböző birodalmi fennhatóságok alatt létezett, végül „kiegyezett” a Habsburg dinasztiával, mint nyugatias kerettel. Kevesen látták Szűcs szerint a magyarság kettős természetét olyan jól, mint Bibó István, nevezetesen azt, hogy a nyugatias és a keleti rossz beidegződéseknek egyaránt birtokában vagyunk. Ebben a konstrukcióban majd láthatóvá válik, hogy a népek börtönének tekinthető a sokféle nemzetiség együvé kényszerítése, ami meggátolja a népek szabad együttélését. Azt mondja a szerző, hogy a Habsburg állam nem volt más, mint egyensúly-keresési kísérlet Közép-Kelet-Európában a lengyel és a porosz megoldás között.⁵⁷ A Habsburg birodalom keretei között öntudatra ébredő népek közül a cseh és a magyar volt a legerősebb.

Magyarország a Kiegyezéskor szembesült azzal, hogy a nemzetformálást számára nem hajtotta végre senki, amint ezt Bibó megállapítja *A kelet-európai kisállamok nyomorúságában*. Bibó elemezte talán a legjobban, hogy az itt élő nemzetek nemcsak gazdasági és politikai deformitásokkal rendelkeztek, hanem pszichikailag is torzultak. Oly erősen él ezekben a népekben a szolgálai alázat és az uralmi szellem, hogy hatásától máig nem

---

⁵⁶ Nem tettünk eddig említést az északi régióról, amely mintegy kívül állt az előző kettőn. Ez volt az a térség, mondja Szűcs Jenő, amely tengeri kereskedelme révén a világgazdaságba a legnagyobb volumennel tudott beilleszkedni.

⁵⁷ Szűcs Jenő: i. m. 209. o.

tuadtunk szabadulni, írta Bibó. Idővel Habsburg-ellenes mozgalmak szerveződtek, és ébren tartották a szabadság eszméjét a meglévő körülmények között is. Ezek a kísérletek voltak a legnagyobb erőfeszítések a fejlődés nyugati útjára való visszatérésnek. Egyetért Szűcs Jenő Bibó István azon megállapításával, amelyben kifejti, hogy nem ért egyet a történelmi szükségszerűségekkel, de hisz az adódó lehetőségekben, amelyekkel lehet élni, vagy amelyeket el lehet mulasztani.

Bibó szerint, a szocialista forradalom az egyik nagy vállalkozás volt a keleti társadalomfejlődés zsákutcájából való kikerülésre, viszont illúziói voltak arról, hogy a célokat nem szükséges feltétlenül keleti-európai technikák által megvalósítani. Sokat idézett megállapítása, hogy az emberi méltóság a demokrácia nélkülözhetetlen feltétele, amelynek révén a nép megválogathatja vezetőit. Szűcs Jenő úgy vélte, hogy Bibó alkata a jobboldal számára túl baloldali volt, míg a baloldalnak jobboldali, mindenesetre nélkülözötte a totalizmust. Megállapításával egyetérthetünk. Tömegebázis hiányában sem tekinthetjük javaslatait irreálisnak, mondja, mert ha javaslatai közül némelyek időszerűtlenné is váltak, akkor is tanulságosak és elemzéseik érvényesek.

Konrád György

Konrád György (1933-) elméletei Bibó István írásait követően születtek, de jelentőségénél fogva nem nélkülözhetjük e helyen elemzését a közép-európai régió és a Balkán stabilitását illetően. Konrád György a koszovói konfliktus kapcsán kifejti, hogy olyan súlyos konfliktusok szülője volt itt a nemzetiségek, etnikumok viszonyának rendezetlensége, hogy először lépett a Nyugat olyan útra, ahol a határok megváltoztatását célozta, és ehhez a NATO létrejötté óta először nyújtott segítséget támadó háború formájában.⁵⁸

---

⁵⁸ A NATO légitámadást intézett a koszovói albánok tömeges elűzése miatt egy olyan ország ellen, amely egyetlen NATO-tagállamot sem támadott meg, ez tehát egyedi esetnek tekinthető. Konrád György: A jugoszláviai háború (és ami utána jöhet) Jegyzetek 1999-ben márciustól júniusig. Palatinus, 1999. 66. o.

Találóaan jegyzi meg, hogy a legnagyobb pusztulást nem a jugoszláv lakosság szenvedte el ebben a háborúban, hanem az európai értékrendszer, amelynek meghatározó sajátossága volt, hogy az emberi életnek különös méltóságot és értéket tulajdonít, és amelyben robbanékony erővel benne van a jogrend iránti igény.⁵⁹ Felteszi a kérdést, hogy hol maradtak ebben a háborúban az emberi jogi egyezmények?

Konrád György Közép-Kelet-Európa népeinek bizonytalanságát a jaltai döntésekre vezeti vissza, amelyeket alapvetően igazságtalanul hozott döntéseknek tekint. Régi keletű tévedés – írja – hogy a győztes diktálta feltételek a béke alapkövei lehetnek. Tévedés már csak azért is, mert tartós békéről nem beszélhetünk ott, ahol a politikai státus quot a katonai státus quo szabja meg. Bibó azt vallotta, hogy demokrácia ügye és a szabadság ügye elvileg egy ügy, mert az államhatalmi keret és a nemzeti keret egybeesik. A probléma abból ered, hogy Közép-Európában pont ez hiányzik.⁶⁰ Így módon a túlhajtott nemzeti ügy a demokratikus tartalom elé tolakodott. Konrád György hangsúlyozza, hogy az egykori szocialista országok nem önmaguktól voltak szocialisták, ez egy rájuk kényszerített döntés eredménye volt. Tartósságuk így is azzal magyarázható, hogy kevésbé fejlett országokról van szó, ahol hosszabb időn keresztül életképesnek bizonyult a szovjet gazdasági-társadalmi modell. A nemzetközi politika legfőbb vezérlőelvének Konrád György a nemzetállamok szuverenitását illetve a területi sérthetetlenség elvét tartja. Csak így teremthetünk demokráciát, ami nem más, mint autonómia és szolidaritás, konfliktusaink megoldására irányuló kísérlet, amely az európai fejlődés legnagyobb vívmánya.⁶¹ Végeredményben ez a történelem értelme és célja.⁶²

Az emberek autonómiája és szolidaritása Közép-Kelet-Európában különösen nehéz kérdés. A térség jelenlegi hatalmi viszonyait úgy tekinti,

---

⁵⁹ Konrád György: i. m. Palatinus, 1999. 64. o.

⁶⁰ Dénes Iván Zoltán: Nemzet és emlékezet – Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, 1988. Magvető, 326. o.

⁶¹ Bármennyi nehézsége is van a demokrácia-csinálásnak, ennél fejlettebb praxist és ideológiát még nem sikerült találnunk. A demokrácia emberi alkotás, tehát fejleszhető és korigálható. Magán viseli az emberi alkotás tökéletlenségét, de mindaz, ami akkor áll elő, ha ezt az értéket elvetjük, összehasonlíthatatlanul ostobább és nyomorúságosabb. Konrád György: Az autonómia kísértése. Antipolitika, Codex Rt. 1989. 322- 324. o.

⁶² Konrád György: i. m. Codex Rt. 1989. 321. o.

mint a háború utáni megszállás állandósítását. Mindezek eredménye, hogy ezek a társadalmak kissé gyerekesebbek a nyugati demokráciákhoz képest, nem nyugatian ésszerűek, ugyanakkor szívósak is, mert leckéik sorozatos történelmi katasztrófák voltak.

Hatvany Bertalan is megállapítja, hogy látható, hogy a régióban a hatalmasabb mindig rátelepült a gyöngébbre a történelem folyamán.⁶³ A Duna völgyének jellegzetessége, hogy embereket nemzetiségi hovatartozásuk miatt üldöznek. Mi lehet a régióban dúló erőszakos politika legfőbb oka? Hatvany azt mondja, a bajok gyökere a népek különbözőségéből ered. Még az Egyesült Államokban is sikerült egységes államot alkotni, mert az állam lakossága világnézeti okokból üldözött emberekből állt. Európában csak két olyan államot talál, ahol az eltérő nyelv és kultúra nem okoz különösebb gondot: Belgiumot és Svájcot. Belgium sem tökéletes példa, mert a flamandok felborították az egykori egyensúlyt, azonban Svájc tökéletes. A probléma csak az, hogy az ilyen jellegű konfliktusok megoldása nem szakítható el a nemzet műveltségétől és aligha képzelhető el, hogy Svájc európai mintává fog válni. A nagy nemzetek államai sem képesek ezt megvalósítani, hiszen megszokták, hogy akaratukat ráerőszakolják a többi népre. Hatvany szerint az európai egység csak akkor valósulhat meg, ha már létrejött egy olyan államszövetség, amely önmagában is a népek önkéntes egyesüléséből áll. Ilyen egyesülésre van szüksége a Duna-medence népeinek.

Mindezen folyamatok természetes következménye Konrád György szerint a kelet-európai nacionalizmusok újjáéledése. A jugoszláviai háború talán annak is példája lehet, hogy a népekre rákényszerített együttélés hosszútávon lehetetlen. A szerbek és az albánok konfliktusa a több-ethnikumú demokrácia eszményét reménytelenítette el.⁶⁴ Utal arra is, hogy a háború alatt a szerbek vérengzése végül olyan indulatokat szított, hogy a két nép együttélése immár végérvényesen lehetlenné vált. Az újjáéledő nacionalizmusok szerte a világon bontogatják szárnyaikat, közöttük azonban jelentős különbségek fedezhetőek fel. A közép-kelet-európai nacionalizmusok szovjetellenesek, mivel a térségben a szocialista ideológia vereséget

---

⁶³ Hatvany Bertalan: i. m. 411-419. o.

⁶⁴ Konrád György: i. m. Palatinus, 1999. 87. o.

szenvedett, így a nacionalizmusok mintegy válaszul jelentkeznek az egykori ideológiai nyomásra, míg Latin-Amerikában a nacionalizmusok például Amerika-ellenességgel párosulnak. A nagyhatalmak iránti ellenszenv abból ered, hogy elvakította őket a hatalom, nem tudnak a kisebb népekkel egyenrangú félként viselkedni.⁶⁵ A bipolarizált világrend mindenestre a múlté, így Európa végre megtalálhatja méltó szerepét a világ nagyhatalmi palettáján. Európa stabilitásához azonban szükséges az is, hogy Európa egykor kettészakított két részét minél közelebb hozzuk egymáshoz.⁶⁶

A kelet-európai térséget mindenképpen stabilizálni kell – erre a megállapításra jutott Bibó is – hiszen a rendezetlen viszonyok már két világháború kirobbanásához is elvezettek. A tartós béke nem valósítható meg technikai-mennyiségi megállapodásokat tartalmazó egyezményeken keresztül, állapítja meg Konrád György, ahhoz másfajta rendezettség kell.

---

⁶⁵ Konrád György: i. m. Codex Rt., 1989. 185. o.

⁶⁶ Konrád György: i. m. Codex Rt., 1989. 176. o.

5. AZ ÖNRENDELKEZÉSI ELV JELENTŐSÉGE BIBÓ ISTVÁN BIZTONSÁGPOLITIKAI GONDOLKODÁSÁBAN

Bibó István sokat foglalkozott munkássága során a nemzetközi államközösség benuatltságával és annak lehetséges orvoslásával. Megállapítja, kora nagyhatalmi helyzetét elemelve, hogy a nacionalizmus nincs visszaszorulóban, épp ellenkezőleg, erősödőben van. Azok a feszültségek és etnikai konfliktusok, amelyek korunkat – és Bibó korát – jellemzik, nem oldhatóak meg a meglévő nemzetközi eljárások és intézmények segítségével, lévén azok működése elégtelen. A viták megoldására a következő megoldások adódnak: az Egyesült Nemzetek, a tárgyalásos rendezés és a nemzetközi bírászkodás. Rámutat, hogy a nagyhatalmak szívesen kerülnek ki a világszervezet fórumait, és határozatait sem mindig tartják be. Ami a nemzetközi bírászkodást illeti, annak jelentősége már régen lecsökkent és olyan ügyek megoldására korlátozódik, amelyek nem létkérdéseket érintenek. Mindezek alapján Bibó azt a megállapítást teszi, hogy a világbéke tulajdonképpen csupán pillanatnyilag érvényesülő érdektényezőkön nyugszik, tehát rendkívül labilis.⁶⁷

Ezeken a fejtegetéseken keresztül jut el Bibó István a hatalom legitimitásának kérdéséhez. Bibó a hatalom alátámasztásához, mind tartalmi, mind formai jegyeket megkíván. Úgy véli, a legitimitás feltétele bizonyos minimális formai szabályosság, amely nem lesz garancia, ha hiányzik az ésszerűség és a teljes rosszaság vezérli a hatalmat. A legitimitás kérdéskörével Bibó elsősorban nem az államok belső stabilitását illetően, hanem a legitimitással, mint az államok nemzetközi közösség előtti elfogadottságával foglalkozott. A nemzetközi államiságot érintő kérdések eldöntésében mindig túlzottan erős szerepe volt az erőszaknak, állapítja meg. Azok az államalakulatok tudnak csak tartósan fönmaradni, amelyek eleget tesznek az épp uralkodó, meghatározó legitimitási elvnek. Ilyen volt

---

⁶⁷ Bibó István összegyűjtött munkái 4. Szerk: Tóth János. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1984. 976. o.

korábban a dinasztikus elv, amelyet napjainkra felváltott az önrendelkezés elve. Az európai monarchikus államközösség az első sebet a francia forradalomtól kapta, amely magával hozta az önrendelkezés elvét, és kitörölhetetlenül megszilárdította az államok nemzetközi életében. Nyugat-Európában az államhatárok követték a dinasztikus határokat és a dinasztikák felbomlása után sem kerültek általában ellentétbe a nemzetiségek a meglévő határokkal, vagyis a nemzet, mint egység nem kérdőjeleződött meg; Közép-Kelet-Európa népei azonban úgy fordultak szembe a dinasztikus keretekkel, hogy új alapelvre hivatkozva, új határvonalakat követeltek maguknak. Politikai hatással bíró rendező erő a nemzetiségi elv, a legitimitási elv alapja pedig az önrendelkezési elv lett.

Az önrendelkezési elv, mint új erő győzelme első ízben az első világháborút követően figyelhető meg, ez felelt meg ugyanis nemcsak a közép-kelet-európai népek önállósodási törekvéseinek, de a gyarmati népek számára is. Az első világháborút követően a győztesek mindenekelőtt a németek megbüntetésére koncentráltak, amelynek eredménye lett a „német hisztéria” és a második világháború. A változásokhoz hozzájárult Bibó szerint a titkos nagyhatalmi tárgyalások kártékony jellegének felismerése is, vagyis helyettük a nyilvános tárgyalások lehetetlen követelményét jelölték meg követendőként. Ennek eredményeképp olyasfajta ál-nyilvánosság alakult ki, amely demokratikusabbá nem, csupán nehezkesebbé tette a béketárgyalásokat.

Bibó István gondolkodásának központi eleme az önrendelkezési jog és az ahhoz való állandó visszatérés. Tulajdonképpen ez az az alapelv, amely a nemzetközi viták megoldásában máig eszközül szolgál a határok sérthetlenségének elve és a szuverenitáselmélet mellett. Az önrendelkezési jog az államok azon jogára utal, hogy maguk határozhatják meg belső, politikai-gazdasági berendezkedésüket, másrésztől megfogalmazódik benne az a gondolat, hogy egy adott népcsoport életterülete sérthetetlen, tehát területi integritásuk védelmet élvez. Az önrendelkezés elve magától értetődően felmerül ott, ahol etnikai-nemzetiségi konfliktusokról, határvitákról van szó és a nemzetállamiság ideológiai alátámasztására is kiválóan alkalmas. Bibó sokat foglalkozott az önrendelkezési elv

alkalmazásával, mindeközben arra a megállapításra jutott, hogy ez az alapelv több problematikus kérdést is felvet.⁶⁸ Az első, hogy milyen közösségek esetében alkalmazható az elv, vagyis milyen embercsoport tekinthető homogén egésznek, népnek? A kérdésre helyesen válaszolja Kende Péter, hogy nincs egyértelmű válasz, de az nyilvánvaló, hogy az önálló közösségi lét feltétele valamiféle politikai öntudat és szerveződés. További kérdésünk, hogy mi az elv pontos tartalma és milyen területi vonatkozások erednek belőle. Nyilvánvalóan az önrendelkezési elv államterületek feletti rendelkezésre utal, a döntés módját illetően pedig magába foglalja azt a követelményt, hogy az adott terület lakosságát bevonják a döntésbe. Kende Péter úgy véli, az önrendelkezési jog alapulvételével többféle megoldás is elképzelhető, nemcsak népek teljes elszakadása. Ezek lehetnek: önkormányzás az adott államegységen belül, tehát egy bizonyos fokú területi autonómia, megnyilvánulhat gazdasági-kulturális autonómiában vagy egyéb többletjogok megadásában. *„Az elv magában véve még nem jelenti az elszakadás elkerülhetetlenségét, tartalma szerint csak annyit ír elő, hogy minden összetartozó népközösség maga dönti el, hova akar tartozni.”*⁶⁹ Végül aggályosnak tekinthető a lebonyolítás módja, tehát az önrendelkezési jog gyakorlati megvalósításának körülményei. Bibó ezen a ponton javasolja megoldásként a nemzetközi döntőbíróóság intézményét és a lakosság megkérdezését népszavazás formájában. Megjegyzendő, hogy a népszavazásnál ismét előtérbe kerül az a probléma, hogy mely területen élő népességet kell megkérdeznünk, hogyan kell a kérdéseket jól feltenni, hogyan értelmezzük a népszavazás eredményét stb. Megfelelő döntőbíróági fórum napjainkban nincs, amely érvényt tudna szerezni akaratának. A megoldások között a népcserét, lakosságcserét, kitelepítést, mint legvégső eszközöket említi, amelyeket a rendcsinálás legfélelmetesebb eszközeinek tekint. Ezek a megoldások is kölcsönös konszenzuson kellene hogy alapuljanak, de ez ritkán érvényesül a gyakorlatban. Végül rá kell mutatnunk az elv korlátaira, amelyek csakis más népek – például a meglévő államkeret uralkodó nemzetének – jogai, érdekei lehetnek. Láthatjuk, hogy

---

⁶⁸ Az önrendelkezési elv problémáit részletesen lásd: Kende Péter: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* című írásában. Budapest, 1994. Osiris-Századvég, 49-64. o.

⁶⁹ Kende Péter: i. m. 53. o.

Bibó az önrendelkezési elv megvalósítását összekapcsolta a népszavazással, a pártatlan döntőbíráskodással és az indulatmentes békekötés politikájával. A helyzet komikuma, hogy az első világháborúig többé-kevésbé jól működő rendszer soha nem állította magáról, hogy az önrendelkezési elvre épül, éppen ellenkezőleg, monarchikus legitimitáson alapult, amely itt-ott kiegészült a nemzetiségi elvvel. A második világháborút követően már úgy tűnt, hogy lehetetlen ennek az alapelvnek a következetes alkalmazása, és hogy gyakorlati nehézségei miatt nem alkalmas egy stabil, kiegyensúlyozott nemzetközi rendszer létrehozására. Mivel azonban nem adódott jobb és a dinasztikus elvhez már nem lehetett visszatérni, senki sem kérdőjelezte meg az önrendelkezési elv érvényességét. Az alapelvhez még egy rendezési technika kapcsolódik: a lakosság-áttelepítés, vagy kitelepítés eszköze, amely annak folytán merül fel, hogy a területátcsatoló békeszerződések nem garantálták a lakosság lojalitását. Sikeresebb utat tudhat a magáénak a gyarmatbirodalmak esetében, ahol a faji felsőbbrendűség és a hódító politika gyakorlata már nem volt tartható. Sikere ezen a ponton egyébként páratlannak mondható, ha tekintetbe vesszük, hogy Ázsia- Afrika- és Amerika-szerte tömegesen szabadultak fel népek és mintegy nyolcvan új államalakulat jött létre. *„Az önrendelkezési jog hatalmas erő: rövid idő alatt korhadt államalakulatokat és korrupt gyarmatbirodalmakat bontott fel, és százmilliókat indított el az önálló nemzeti élet és állami függetlenség útján.”*⁷⁰ Ezután a demokrácia – önrendelkezés – szuverenitás hármassága elválaszthatatlanul összekapcsolódott a nemzetközi politika alakításában. Az önrendelkezési elv kisiklása azon a ponton figyelhető meg – Bibó István saját bevallása szerint is – hogy ötletszerű népszavazásokat rendeztek, vagyis olyan „megkérdezendő” egységeket szőlítottak meg, amelyek nem rendelkeztek a közösséggé alakulás feltételeivel. Ennek következtében igen rövid életű kormányok születtek, egyik váltotta a másikat különböző államcsínyek és forradalmak nyomán. A stabilitáshiány és az említett helyzet kialakulásának okaként Bibó megjelöli az erősödő nacionalista ideológiát is. A probléma abban van – állítja – hogy az önrendelkezési elv ellen támadó

---

⁷⁰ Kovács Imre: Virtuális Magyarország – Politikai írások 1948-1980. Budapest, 2005. Magyar Napló, 208. o.

hadjárat indult, amelyekben többértelmű, illetve értelmezhetetlen, veszélyes eszköznek bélyegezték, holott azt kellett volna fölismerni, hogy a hiba nem az elv létezésében, hanem nem kielégítő alkalmazásában rejlik. Félő, hogy ezek a támadások olyannyira hitelvesztetté tették az elvet, mint amilyenné annakidején a monarchikus-feudális legitimitás vált. Tisztáznunk kell, hogy létező rendező elv-e még az önrendelkezés elve a nemzetközi államközösség életében? Olyan döntő változásokat hozott magával, amelyek értelmében a kevesek uralmát felváltotta a minden ember egyenlő méltóságát és szabadságát valló teória, a hatalom fokozottabb racionalizálása iránti igény, a morál és a humanizmus elvei az államok életében.

Megnövekedtek tehát a kormányzással szembeni erkölcsi igények. A demokratikus önrendelkezési elv sajátja, hogy a kormányzás hazugságait akár erőszakkal is korrigálja, tehát egy bizonyos értelemben félelmetes maximalizmus jellemzi. Mindez magával hozta a hatalom modern értelemben vett racionalizálásának követelményét, tehát egy újfajta politikai szükségességet. Megállapíthatjuk, hogy nincs nehezebb dolog a nemzetközi politikában, mint az önrendelkezési elv következetes véghezvitele.

Az önrendelkezési elvet elemezve leszögezhetjük, hogy az a népek nemzetállam alakítására vonatkozó jogát mondja ki, ugyanakkor rámutat Bibó az elv másik oldalára is, nevezetesen a nemzetállami ideológiával szembenálló tartalmára, amennyiben a nacionalizmus radikalizálódik és fasizmussá válik. Az önrendelkezés elve nemzeteket, népeket illet meg. Ebből a gondolatból kiindulva felmerül a kérdés, hogy mi a nemzetté válás alakító kritériuma. A nyelvet említhetjük az egyik alakító tényezőként, amely a világ számtalan pontján nemzetformáló tényezőként jelentkezik. Szokás a gazdasági tényezőt megemlíteni, amelyről azt vallja Bibó, hogy nem feltétlenül eredményez önmagában életképes nemzeteket, ez a tényező tehát egymagában nem elégséges a nemzetté váláshoz. Nem lehet arra egyértelmű választ adni, hogy milyen történelmi előzmények vezetnek szilárdabb, tartósabb nemzetek megszületéséhez. Lehet, hogy a gyarmatbirodalmak szilárdabb keretet teremtettek, mint régi közigazgatási határok, de az is

lehet, hogy a törzsi, etnikai határok jelentenek célszerű keretet a nemzetek számára.

Annyi bizonyos, teszi hozzá Bibó, hogy a nemzet semmi esetre sem örökérvényű kategória. Maga a fogalom a francia forradalomban jelent meg modern formájában és összekapcsolódott a minden emberre kiterjedő szabadságeszmével. Sokféle érzést egyesített magában, így a törzsi összetartozás tudatán át a szülőföldről való ragaszkodást, vagy az alattvalói lojalitás érzését. Mindezek együttesen a nemzeti tudat modern értelemben vett formáját félelmetes erejű kötelékké teszik. Kérdésünk az, hogy milyen okok azok, amelyek felmerülése esetén a nacionalizmus veszélyére hívhatjuk fel a figyelmet.

Mindazon jelenségek, amelyek a korábbi társadalmakat jellemezték, mint a kizsákmányolás, vagy a vitás államalakulatok kérdése, a területi elhatárolási nehézségek megoldhatóak az önrendelkezési elv alapján és a neki megfelelő pártatlan vitamegoldó mechanizmusokkal. Az egyes nemzetek agresszív magatartása azzal függ össze, hogy a szabadságeszme alkalmazásának milyen fokára jutottak el. A folyamat legsúlyosabb fokán azok az országok maradtak, mondja Bibó, amelyek esetében egy abszolút uralkodót találunk és passzív néptömegeket, ilyen volt például a Napóleoni rendszer és a vele szembeforduló európai uralkodók világa és ilyenek napjainkban a harmadik világ egyes országai.

Hogy az egyes nemzetek mennyiben itatódnak át a szabadság nemes eszméjével az attól függ, hogy milyen gyakran találkoztak történelmük folyamán az igazságtalansággal, sérelemmel, kollektív megaláztatással és minél több ilyen élményük van, annál inkább hajlanak az uralmi szemléletre és magatartásra. Ez a probléma hatotta át a közép-kelet-európai népek pszichéjét is: a pusztulás rémképe, a nemzetként való nem-létezés rémképe gyötörte őket, ezért nem tudják problémáikat könnyedén és elegánsan elintézni. Ezek azok az okok, amelyekkel magyarázható, hogy a nacionalizmus napjainkban is az egyik leginkább hatni képes ideológia.

A nacionalizmus az az ideológia, amely segítette továbbélni az önmagában már hatni nem képes arisztokratikus-teknélyi elvet, amely a nacionalista ideológiával karöltve komoly erőként képes manifesztálódni. A

nacionalizmusnak olyan torz formája, mint a fasizmus is merített a tekintélyi-arisztokratikus elvből. Bibó azt a megállapítást teszi a nacionalizmus és a többi eszmeáramlat összehasonlítását boncolgatva, hogy a liberalizmus és a szocializmus-kommunizmus sem fordult szembe alapjában véve a demokratikus szabadságeszmével, szerinte még abban az esetben sem, amikor a torzulás bizonyos jeleit mutatták. Míg a nacionalizmus volt az az ideológia, amely frontálisan és alapjaiban kérdőjelezte meg a demokratikus szabadságeszmét.

Bibó fogalomhasználata magyarázatra szorul annyiban, hogy a nacionalizmus kifejezést nem a hagyományos egyszerű nemzeti érzés, a hazaszeretet megjelölésére használja, hanem hozzákapcsolja automatikusan az agresszív, uralmi szemléletet. A nacionalista ideológia tehát szóhasználatában pejoratív, veszélyes, míg a patriotizmus fogalma az, amelyet pozitív értelemben használ. Patriotizmusnak nevezi a nemzeti érzés elemi megnyilvánulásait, a hazafiságot. A nacionalista ideológia elemzésétől elindulva megállapítja, hogy lényegileg a nacionalizmus nem más, mint a közösség joga saját politikai és társadalmi kereteinek meghatározásához, amely végső soron nem más, mint a népszuverenitás és az önrendelkezési elv. Azon a ponton, amikor a nemzet egységesítésre törekszik, vagy határai átrendezésére, megjelenik bizonyos alátámasztás a nemzet létezésére, folyamatos fennállására vonatkozóan, ami szükségszerűen tartalmaz uralmi tendenciákat. A nacionalizmust tehát, mint agresszív uralmi magatartást és ideológiát ragadja meg Bibó István, amelyhez hozzákapcsolja a nemzetek azon törekvését, hogy magukat különleges, magasabb rendű államalkotó tényezőként határozzák meg valamilyen, pl. kulturális vagy faji szempontból.

Mindezek a helyzetek azért veszélyesek, mert ezekből születnek azok a történelmi félremagyarázások, csúsztatások, amelyek hamisak, és amelyek életre hívják a vezérkultuszt, az erőszakot, vagy olyan torz elméleteket, mint a fajelmélet volt egykor. Ebből a gondolatmenetből jut el aztán a nacionalista ideológiák teljes érvénytelenségéhez. A nacionalizmusok szükségszerű sajátossága, hogy mindegyik kizárólagosságot követel magának, ezért van az, hogy kölcsönösen kioltják egymást. Rámutat arra is, hogy amennyiben egy nemzet a liberális-individualista ideológiát vagy a szocialista-kommunista

szemléletet teszi magáévá, még nem szűnik meg nemzetnek lenni, területe nem szűnik meg államnak lenni és a hozzá fűződő érzéseink sem szűnnek meg a hazához kötődni.

Nézzük meg ezt követően, hogyan kapcsolja össze Bibó István munkásságában a nacionalista ideológiát és az önrendelkezés elvét. Azt a megállapítást teszi, gondolatainak alaptéziséül, hogy az önrendelkezési elvből nem fakad nacionalista retorika, épp ellenkezőleg, a kettő szemben áll egymással. Az önrendelkezési elv a népek azon jogát testesíti meg, hogy mint közösségek, létük alapját meghatározhatják, ezáltal tehát a szabadságesszmét testesíti meg. A szabadságesszme révén viszont a nacionalizmus egyetlen reális ellenszere, mutat rá helyesen Bibó.⁷¹

Fontos meghatározása az önrendelkezési elv elemzésében, hogy azt nem tekinti a világállam megakadályozójának sem. Az önrendelkezési jogot tehát nem értelmezhetjük úgy, mint amely csak nemzetállamok alakítására ad jogot. A világállam megvalósítása természetesen hosszú időt venne igénybe, és akik erről beszélnek, nincsenek tisztában egy világkormány rendkívüli nehézségeivel. Egy világméretű központi hatalom kivételesen jó hadsereget igényelne és amennyiben elfajul, minden erőszakgóc között a legveszedelmesebb lehet. Érzékeny műszer, amely könnyedén korrumpálható és agresszívvá válása esetén háborút robbanthatna ki. Azonban azt nem tagadhatjuk, hogy egy esetleges világállamnak is szüksége lenne legitimitásra, és a politikai lojalitás egyetlen lehetséges megoldása az önrendelkezési elv.

A hatalom igazolásának egyetlen módja, tehát a közmeggyőződés, amely a hatalom alátámasztásának egyedüli stabil formája. Napjainkban pedig még nem tudunk jobb eszközt, mint a szuverenitást és az önrendelkezés elvét a hatalom alátámasztására. Manapság egy magasabb integráció megvalósításának akadályát tehát nem az önrendelkezés elvében kell keresnünk, – fejtegeti – hiszen ez a népek saját politikai keretükkel való rendelkezési jogát mondja ki, vagyis belőle fakadhat mind a nemzetállam, mind a világállam. Az akadály az elv jelenlegi téves értelmezésében rejlik, abban, hogy az önrendelkezés elvét csupán nemzetállamok alakítására

---

⁷¹ Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1019. o.

irányítják, holott az alkalmas nemzetek feletti szervezetek, integrációk, világméretű egyesülések ideológiai alátámasztására is.

A nemzetek feletti integráció gondolatához azok a nemzetek jutnak el elsőként, amelyekben a nemzeti tudat és a demokrácia harmóniában tudott fejlődni.⁷² Helyesen állapítja meg, hogy nem a gazdasági stabilitás adja ebből a szempontból a nemzeti keretek stabilitását. Önrendelkezés és föderáció nem értelmezhető egymás ellentétéként. A föderáció tulajdonképpen nem más, mint a népek önkéntes elhatározása az egyesülésre, ily módon a demokratikus szabadságesszme egyik megnyilvánulási formája. Helyesen mutat rá arra is Bibó, hogy egy magasabb szintű szerveződés sem csodaszer, hiszen számtalan olyan új problémát teremt, amelyek a föderáció nélkül nem léteznének. Feltétele tehát az önkéntesség, az önkormányzatiság, a közös célok tisztázása és a nemzeti keretek világos elhatárolása.

Bibó István nézeteiben tulajdonképpen az önrendelkezési elv mindenhatóságáról beszélhetünk, nem egyszer teszi ugyanis azt a megállapítást, hogy a népszuverenitás és az önrendelkezés elve kikerülhetetlenek. Az elv, mint általános érvényességgel bíró legitimációs tényező megjelölésével egyetérthetünk, azonban nem tisztázott Bibó nézeteiben, hogy hogyan kellene következetesen érvényre juttatni az elvet. Megjelöli ugyan a pártatlan nemzetközi fórumok, a nemzetközi döntőbíráskodás és a népszavazás intézményét, azonban megoldási kulcsa így is hiányosnak mondható, hiszen az általa javasolt eszközök vagy nem állnak rendelkezésre, vagy meglétük esetén is alkalmazhatatlanok és számtalan további nyitott kérdést vetnek fel.

Valóban arra mutat minden jel, hogy a világ nem rendelkezik más rendező elvvel, amely közmeggyőződésen alapulna és legitimizáló erővel bírna, csak a népszuverenitással, az önrendelkezési elvvel és az emberi jogok eszmerendszerével. Ezeknek az elveknek a megfelelő alkalmazása a háborús veszélyt is csökkenteni képes, azáltal, hogy a népek egymás közti kapcsolatait rendezik. Bibó István sok megállapítása jóslat jellegűnek bizonyult, ezt megállapíthatjuk majd a konfliktus-elméletek esetében is. Egyedülálló jelentőségű az a meglátása, amely szerint az atom-katasztrófa

---

⁷² Ez az a tényező, amelynek megvalósítása nem sikerült régiókban.

veszedelmét kell elsősorban az emberiség feje fölül elhárítani. Az ismertetett rendező elvek következetes alkalmazása hozzásegíthet bennünket a tragédia elhárításához.

Nézetrendszerében ez az elv olyannyira kizárólagos, hogy gyakorlatilag nem-létezőnek nyilvánít minden más területrendezési elvet. Az önrendelkezési elven kívül létező államalakulási elvek tehát csak látszólagosan konkurálhatnak vele. A nemzeti elv olyan variánsai, mint a nemzetiségi, etnikai, történeti és hasonló elvek nem képezik az önrendelkezési elv valós vetélytársát. Ezek a látszólag konkuráló elvek gyakran képeztek hivatkozási alapot a XIX. és a XX. században a legkülönbözőbb államalakulási törekvésekben. Többnyire az önrendelkezési elvvel azonos értelemben szerepeltek. A nemzeti elv a hangsúlyt a politikai keretekre helyezte, a népiség elve a kulturális, nyelvi kritériumokra, míg a nemzetiségi elv nyitva hagyta ezt a problémát. Esetenként előfordult, hogy a vallás jelentkezett, mint nemzetalakító tényező. A huszadik századra aztán a területi elv és a nemzetiségi elv szembekerültek egymással, illetve megjelent az önrendelkezési elv és a nemzetiségi elv szembenállása. Bibó a következőképpen kategorizálja az önrendelkezési elv és a konkuráló elvek harcát, az egyes nemzetalakulási folyamatok során.

Az első esetnek azt tekinti, amikor a történeti elv került szembe az önrendelkezés elvével. Erre példaként említhető Közép-Kelet-Európa, Lengyelország és Magyarország sorsa, ahol a nemzetalakulás levált az egykori birodalmi keretéről. A térségben többnyire antidemokratikus módon próbálták meg ráerőltetni a nemzetiségekre a történeti államkeretet.

A második eset, amikor az etnikai elv vívja harcát az önrendelkezési elvvel azokban az országokban, ahol a nemzetalakulás a régebbi etnikai vonalaktól eltérő irányban haladt. Klasszikus példának tekinti itt Elzász-Lotharingia esetét, amelyet a történelmi folyamatok elszakították a németségtől, amellyel pedig kapcsolata régebbi volt és a francia nemzetalakulás felé terelték. A lotharingiaiakra tehát egy olyan politikai tudatot erőltettek, amely már régen nem volt sajátjuk.

A harmadik esetkörbe Bibó az önrendelkezési elv és más valóságnak vélt elvek összeütközését sorolta primitív politikai tudatú közösségek megléte

esetén. A lakosság nagy részénél itt nincs önrendelkezésre igény, mert az csak a politikai vezetők és az értelmiségiek által ismert és igényelt. Az egyszerű népre hivatkozás azonban megtalálható ezekben az országokban is, mint visszatérő, rosszhiszemű hivatkozás.

Az államalakulási és területszervezési kérdésekben Bibó István visszavisszatérően elemzi azokat a célszerűségi szempontokat is, amelyek a gazdasági, közlekedési, vagy ipari, földrajzi tényezőket jelölik. Közép-Kelet-Európa vizsgálatánál is rámutat azonban arra, hogy ezek csak látszólag fontosak és nem képeznek valós hivatkozási szempontokat. Így önmagukban ezek nem lesznek legitimáló erejűek, csak az olyan hivatkozás – többnyire etnikai alapú érveléssel – amely közmeggyőződésen nyugszik és széles körben elfogadott. A területrendezésre irányuló indokok vagy visszavezethetőek az önrendelkezési elvre, vagy pedig nem. Az utóbbi esetben tévesek, vagy alapvetően rosszhiszeműek.

Bibó István fejtegetései során rámutat az önrendelkezési elv kettős természetére is. Egyrésztől igazoló-stabilizáló funkciója van, amint ezt eddig is láthattuk, és ez a funkciója elsődleges, azonban létezik egy másodlagos felforgató-forradalmasító funkciója is. Mindkettő kiküszöbölhetetlen. Tekintsük most át ezeket közelebbről.

Rámutattam többször arra, hogy Bibó értelmezésében az elv nem a nemzetállamok ideológiai alátámasztására szolgál, hanem – helyesen – adott esetben a területi sérthetetlenséggel szembenálló kategória, amely a népek szabadságát hivatott kifejezni, saját politikai kereteik meghatározására.

A fennálló államhatalmak mindennemű önrendelkezést, önállósulást a belügyekbe való beavatkozásnak tekintenek és elutasítják az önrendelkezési elv felforgató hatását. Az ő retorikájuk szerint az önrendelkezés elve kizárólag már meglévő államalakulatokat illetve önállósulni kívánó egész nemzeteket illet meg, tehát más népeket, vagyis politikai identitással nem rendelkező embercsoportokat nem.

Ezért lesznek a meglévő államalakulatok rendkívül feszültek és elutasítóak az önkormányzati igények felvetődésekor. Ezen igény teljesítésétől azért vonakodnak, mert az önkormányzatiság az autonómia

megnyilvánulása, valamiféle csírája az önálló nemzetté válásnak. Az önkormányzatiság biztosításától kezdve már több reménye van egy népnek az elszakadásra és a nemzetközi fórumok általi elszakadási törekvéseik elismertetésére. Az elszakadási tendenciáktól pedig már csak egy lépés az új határ terve. Mindez értelemszerűen látszólag beleütközik az államok területi sérthetlenségébe és veszélyezteteti területi stabilitásukat.

A megszilárdult államalakulatok számára stabilizáló és igazoló hatása is van az önrendelkezési elvnek. Kialakulóban van egy olyan nemzetközi szemlélet – jegyzi meg Bibó helyesen – amely a védelmet egyre inkább csak olyan államok számára szeretné biztosítani, amelyek rendelkeznek a demokrácia, az emberi jogok és az önrendelkezés bizonyos szintjével. Ezek képezik az államok hatalmi szilárdságának alappilléreit. Ezek az államok tehát a velük szemben fellépő önrendelkezési igények elutasítására törekednek, ugyanakkor használják is az elvet, mint saját berendezkedésüket igazoló-legitimizáló tényezőt. Nem helyezik tehát hatályon kívül az elv érvényességét. Amennyiben egy állam hajlandó a vele szemben támasztott önrendelkezési igényekről tárgyalni, annál demokratikusabb. Az önrendelkezési elv felforgató hatása tulajdonképpen csak ott érvényesül erőteljesen, ahol valamiféle átmeneti állapotot találunk, ahol a demokrácia még tanuló-fázisban van. Ezekben a népcsoportokban az önrendelkezésért való reménytelen küzdelem az, amely felforgató mozgalmakat hív életre, kiábrándult ideológia-gyártáshoz és megmozdulásokhoz vezet.

Az önrendelkezési elv kettős természetét nézve, megemlíthetjük Kovács Imre elemzését az elv felforgató funkciójáról. Kovács Imre nem a területi szempontot veszi kiindulási alapjául, hanem a politikai rendszer meghatározására vonatkozó részt emeli ki az önrendelkezésből. E szerint, úgy is értelmezhetjük Magyarország helyzetét elemezve az alapelvet, hogy boldogabbak lehetünk egy csonka, szabad Magyarországon, mint a kommunizmus jogtalanságában, illetve a szovjet elnyomás alatt.⁷³

---

⁷³Kovács Imre: Virtuális Magyarország – Politikai írások 1948-1980. Budapest, 2005. Magyar Napló, 209. o.

Az önrendelkezési elv egyik funkcióját sem tudjuk teljesen kikapcsolni. Az elvet szakaszokra bontva is értelmezte Bibó István és azt írta: volt ennek az elvnek egy forradalmi korszaka, amikor felváltotta a monarchikus legitimitást Európában, és leküzdötte a korábbi dinasztikus rendező elvet. Újrarajzolta Amerika térképét, Európát az első világháború után alakította át, míg Ázsiát, Afrikát és Amerikát a második világháború után. Ma az önrendelkezési elv nagyjából stabilizáló szerepet tölt be, tehát egy nyugodtabb fázisához érkezett, természetesen nem minden nép esetében. (Ahogy az általam elemzett konfliktus-elméletek esetében sem.-B. S.)

Rámutat Bibó István arra, hogy az önálló, megszilárdult államalakulattal bíró nemzetek azon értelmezése rendkívül hibás, amely az önrendelkezési elvet kizárólag stabil politikai formával rendelkező nemzetek számára kívánja megadni. E megállapításával teljességgel egyetérthetünk, hiszen minden nemzet népből lett és a nemzetté válás folyamat. Az önrendelkezési elv tehát akkor alkalmazható, amikor a népek a nemzetté alakulás stádiumában vannak.⁷⁴ „Nem mondhatjuk, hogy az önrendelkezés csak azt illeti meg, akinek van, s akinek nincs, ne is próbálkozzék vele.”⁷⁵

Mindezek alapján végső összegzésként megállapíthatjuk, hogy az önrendelkezés olyan végső rendező elv, amely az államok elhatárolásának és stabilitásának végső rendező elve, míg a területi elv „csupán” meglévő valóság, de nem végső rendező elv. Az önrendelkezési elvnek tehát nem a területi elv a legfőbb ellenfele, hanem a monarchikus legitimitás. A területi elv a formai vagy intézményes legitimitás elnevezéssel illethető; szemben az önrendelkezési elvvel, amely tartalmi legitimációs elv. A tartalmi legitimációs elv tehát csak a formai kereteken keresztül érvényesülhet. Ezért van az, mondja Bibó, hogy nem lehet pontos határt vonni arra nézve, hol húzódik az államok belügye, és hol kezdődik a népek önrendelkezése. Örökérvényű válasz nincs a kérdésre, amely tértől és időtől független lenne, csak olyan általános érvényű válaszok léteznek, amelyeket az imént áttekintettünk.

---

⁷⁴ Bibó István: i. m. 1984. 1039. o.

⁷⁵ Bibó István: i. m. 1984. 1039. o.

Az elméleti alapok tisztázását követően Bibó István eljárásokat ajánlott a területi elv és az önrendelkezés összeütközésének feloldására. Elérkeztünk tehát a nemzetközi konfliktus-megoldó eljárásokhoz, amelyek csak kivételesen alkalmazhatóak. A vitamegoldó eljárások részletes leírását az egyes konfliktusoknál elemzem. Nézzük meg most, hogy hogyan állnak rendelkezésre a gyakorlatban a vita feloldását szolgáló eljárások és intézmények.

A nemzetközi államközösség bénultságának oka tehát a megfelelő eljárások, intézmények hiánya, egyúttal ezzel magyarázható az önrendelkezési elv nem kielégítő érvényesülése is. Nincsenek állandósult, szervek és szabályok, amelyek alkalmasak lennének állandónak szánt helyzetek kivételes megoldására. Az önrendelkezési elv tehát támasz nélkül van. A hibát nem az elvben kell keresnünk, hanem azon intézményes formák hiányában vagy elégtelenségében, amelyek nem tudják megfelelően érvényre juttatni. Nem szabad tehát elfelejtenünk, hogy az önrendelkezési elv az egyetlen olyan megfelelő államszervezési és területrendezési elv, amely önmagában megfelelő. A politikai hisztériákat nem megfelelő alkalmazása okozza. Az elvet érvényre juttatni tudó eljárási formák megkeresése tehát egyáltalán nem idejétmúlt feladat, épp ellenkezőleg, megkésett, de még mindig megoldásra vár.

Bibó István 1946 körül kezdett el foglalkozni az európai konfliktusokkal és a nemzetközi államközösség bénultságával. Írásaiban kifejtette, hogy a nemzeti tudathoz meghatározott terület is hozzátartozik, vagyis a territórium és a nemzet fogalmi egymástól elválaszthatatlanok.

A területi bizonytalanság a demokrácia és a nemzettudat zavaraihoz vezet, amelyek agresszív megnyilvánulási formában jutnak kifejezésre az egyes népek magatartásában. Jellemző ez az európai konfliktusokra, de ugyanez jellemzi az arab-izraeli vagy a ciprusi konfliktust is. Láthatjuk, hogy a nemzetállam fogalmától maga Bibó sem tudott elszakadni, kérdés, hogy ő mit értett e fogalom alatt. *„Itt van tehát az önrendelkezési elvnek és a nemzetnek az egész demokratikus szabadságeszmével kezdettől fogva meglevő, s mind a mai napig egészében eleven és szoros kapcsolata, mely*

*szerint demokratikus szabadság egyenlő önrendelkezés egyenlő nemzetállam, másrészt az a másik egyenlet, mely szerint nemzetállam egyenlő nacionalizmus egyenlő fasizmus és háború. Ezekben az egyenletsorokban valahol hibáknak kell lenniök, s mindenekelőtt ezeket kell megkeresnünk.*⁷⁶

Ahhoz tehát, hogy egy állam politikai fejlődése harmonikus legyen az kell, hogy a szabadság és a közösség ügye egy legyen. Mert a nacionalizmus és a demokrácia végeredményben közös törőből fakadnak, és egyensúlyuk megbillenése az, ami komoly zavarokat okozott Európa keleti felén. Ebből az egyensúlyzavarból keletkezett az antidemokratikus nacionalizmus.

Bibó olyan államot tartott ideálisnak, amelyben megvalósul az egyéni szabadság és a társadalmi igazságosság. Nem volt a homogén nemzetállam híve, hiszen tisztán látta a kisebbségi lét kínjait. A kisebbségi sorsról a következőket írta: *„De még ott is, ahol a helyzet nem fajul idáig a kisebbségi élet lassan elviselhetetlen állapotá válik. Az államhatalom – hacsak nem áll kifejezetten a faji szupremácia alapján – állandó lelkes szólammal öleli keblére más nyelvű állampolgárait, ugyanakkor azonban a kisebbségi ember helyzetét ellentmondóvá és idegenné teszi akkor is, ha történelmi kisebbség, s még inkább akkor, ha frissen odacsatolt kisebbség. Ez az idegenség úgyszólván független attól, hogy civilizáltak vagy brutálisak-e az államhatalom módszerei (...) Már ebben a helyzetben is, még inkább az erősebb üldöztetés alatt, a kisebbségi élet megszűnik teljes értékű emberi élet lenni, háttérbe szorított, nyomott létté válik, melyet egy reális vagy kevésbé reális remény kompenzál, a fajtestvérekkel való egyesülés reménye. A reményből élésnek ez az állapota pedig, ha a remény hamarosan nem valósul meg, állandó kilengést jelent a hiú fantazmagóriák és a csüggedt letargia között, s tartósan elviselhetetlen.*⁷⁷

Bibó István a kisebbségi lét találóan ábrázolt problémáját az önrendelkezés elvével kívánta orvosolni, ez szolgáltatta volna számára a demokratikus legitimitást. Az elv nála nem a közösség együttélését alapozza meg, hanem éppen ellenkezőleg, az önrendelkezés szembekerülhet a

---

⁷⁶ Kovács Gábor: Nemzet, önrendelkezés, nacionalizmus. Rubicon, 2004./4. 53. o.

⁷⁷ Idézi Bibó István megállapítását Kovács Gábor: i. m. Rubicon, 54. o.

nacionalizmussal, mert képes azt semlegesíteni. Ezáltal vált nála az önrendelkezési elv az egyéni szabadság kiindulópontjává is.

6. A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI KONFLIKTUS

6. 1. A közép-kelet-európai konfliktus

A térség konfliktusai jórészt abból erednek, hogy a második világháborút követő időszakban a nemzeti önrendelkezés elvét sehol sem vitték végig következetesen, a magyarság így került például öt különböző államba, ahol sorsuk alakulása nagyban függött az őket beolvasztó állam politikai berendezkedésétől, diktatórikus vagy kevésbé diktatórikus voltától. Gecse Géza mondja, hogy az utódállamok homogén államok létrehozására törekedtek, így a magyarságban mindenképpen fenyegető tényezőt láttak, az etnikai-nemzetiségi kérdést tehát biztonságpolitikai kérdésként értelmezték.⁷⁸ Tóth Pál Péter hívja fel a figyelmet arra, hogy a magyarok többnyire vallási különbözőségeik miatt is szembekerültek az uralkodó nemzetekkel, ezért aztán a magyar kisebbségek háttérbe szorításakor kiemelkedő szerepet szántak a magyarság kulturális-vallási elnyomásának, például a magyar iskolarendszer megreformálásának illetve leépítésének.⁷⁹ A térségben tovább nehezíti az amúgy is feszültségtől duzzadó helyzetet, hogy a volt Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia felbomlásával további kisebbségek jöttek létre. Ha napjaink kisebbségei továbbra sem adják fel önállósulási törekvéseiket, az akár egy újabb világégéshez is elvezethet, hívja fel a figyelmet Gecse Géza. Megállapításával egyetérthetünk.

Az első világháborút megelőzően a különböző nemzetiségek viszonylag békés együttélését találhatjuk meg a térségben a Habsburg Birodalom keretein belül.⁸⁰ Nemzetállamokról itt még nem beszélhetünk, csak a különböző népek kulturális-gazdasági együttéléséről. Románia például Moldva és Havasalföld egyesüléséből keletkezett 1859-ben, 1861-től

---

⁷⁸ Gecse Géza: Nemzetközi önrendelkezés vagy területi sérthetlenség? című írása az interneten is olvasható a <http://www.gecse.com/Mtud97.htm> oldalon. Magyar Tudomány, CIV. Kötet-Új folyam XLII. kötet 12. szám, 1997. december

⁷⁹ Tóth Pál Péterre Gecse Géza hivatkozik írásában.

⁸⁰ A térség népeinek nemzetalakulási törekvéseiről részletesen lásd: Kálmán István: Politika – A választás tétje című internetes írását. <http://www.szabadgondolat.hu/index>

hivatalosan is viseli a Románia elnevezést. A XII. századtól már találunk románokat a térségben, így Erdély területén is. Számuk folyamatosan növekedett az évszázadok során, közigazgatási rendszerük azonban még sokáig nem önállósult, hanem a magyar-székely-szász hármasság igazgatási rendszerébe illeszkedett. 1916-ban aztán a nagyhatalmak felajánlották a románoknak, hogy megkaphatják a Bánság és Erdély területét, amennyiben az Antant oldalán belépnek a háborúba. Az így létrejött Nagy-Romániát a román teoretikusok utólag megpróbálják igazolni, hivatkozva egyfajta történelmi jogfolytonosságra, így az elhíresült dáko-román elméletre.

Szlovákia 1918-ig Magyarországhoz tartozó terület volt. A Szerémség, Bácska, Bánság – a későbbi Vajdaság – területe a Magyar Államhoz tartozott a XI. századtól, amelyet 1919-ben a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolták. (A későbbi Jugoszlávia.) A második világháborút követően megkezdődtek a kitelepítések is, amelyek közül a Beneš-dekrétum néven elhíresült dokumentum máig nyílt sebnek tekinthető. Eduard Beneš néhai csehszlovák elnök döntött a magyarok és a csehszlovákiai németek gazdasági-politikai jogfosztásáról, amelynek értelmében a második világháború után kollektív bűnösnek nyilvánították és kitelepítették őket. Körülbelül hárommillió németet telepítettek ki, azt állítva róluk, hogy támogatták a nácikat. Az elűzöttek között zsidó származásúak és antifasiszták is szép számmal akadtak.⁸¹

A II. világháborút követően aztán mesterséges államalakulatok jöttek létre, mesterségesen rájuk kényszerített politikai rendszerrel, amelyek hosszú távon életképtelennek bizonyultak. Felmérések alapján Erdélyben és Szlovákiában a megkérdezettek egyaránt feszültséget éreznek a többségi nemzet és a kisebbség között. Természetesen a konfliktusérzet kialakulását más-más tényezők befolyásolhatják az egyes régiókban.

A konfliktus érzetét elemzések szerint a következő tényezők segíthetik elő:⁸²

---

⁸¹ Stoiber, Edmund: Nyílt seb a Beneš-dekrétum. Népszabadság Online. 2005. május 15.

⁸² A felosztás és a vizsgálati eredmények Csepeli Györgytől, Örkény Antaltól illetve Székely Máriától erednek. Konfliktusok Erdélyben és Dél-Szlovákiában. In: Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Budapest, 2004. Gondolat

=> Mindenekelőtt az etnikai diszkrimináció, a gazdasági, a politikai és a kulturális élet területén. A kisebbség tagjai tehát az esetek túlnyomó többségében a jobb állásokból való kiszorulást, saját nemzetiségi hovatartozásukkal indokolták. Ezekben az esetekben a kollektív fenyegetettség érzése alakulhat ki, amely növeli a valóságos konfliktusok kialakulásának veszélyét.

=> Második tényezőként a konfliktus-tudatot említhetjük, amely arra utal, hogy a válaszadó személy mennyiben ismeri el a kisebbség és a többség közt megbúvó konfliktus lehetőségét.

=> Harmadik tényezőként az etnikai veszélyeztetettség következik a sorban, amely már komolyabb, etnikai jellegű összeecsapás veszélyérzetére utal, olyan jellegű konfliktusra, mint amilyen a volt Jugoszlávia területén zajlott.

=> Az utolsó tényező a nemzeti elfogultság a sorban, amely a saját nemzetiséget preferálja a többi nemzettel való összehasonlítás során, vagyis azt mondja, hogy *„jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint MI.”*⁸³ A mi megjelölés tehát a saját etnikai csoportot jelenti.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy Erdélyben sokkal több feszültség halmozódott fel az évek során, mint Dél-Szlovákiában. Nyelvi intolerancia mind a románok, mind a szlovákok részéről tapasztalható, hiszen jellemző rájuk az egynyelvűséghez való egyoldalú ragaszkodás. Dél-Szlovákiában elsősorban a nyelvi kérdés fajult el, az iskolai bizonyítványok egy-illetve kétnyelvűségén folytatott vita, illetve a hivatalos feliratok körül kialakult szenvedélyes nézeteltérések kapcsán. Erdélyben ezzel szemben jóval több ütközési pont mutatható ki, az együttélés számtalan elemét áthatóan, így a bűnbakképzés elsődleges jellemzője a magyar-román konfliktusnak.

A közép-kelet-európai konfliktus megoldása döntő fontosságú kérdés, ugyanis a világ politikai egyensúlyának meghatározó része az európai béke, amely viszont elképzelhetetlen a közép-kelet-európai konfliktus konszolidálása nélkül. Köztudott, hogy a feszültséget a régióban a területek etnikai sokfélesége és ebből fakadóan a vallási, kulturális kevertség adja. Vegyes népesség lakja például Boszniát, a Vajdaságot, az erdélyi területeket, a Bánság vidékét, Szlovákiát egyaránt. Napjainkban az etnikai sokféleség

---

⁸³ Csepeli - Örkény - Székely: i. m. 12. o.

kérdése a globalizálódó Európában nemhogy nyugvópontra jutott volna, éppen ellenkezőleg, a feszültség növekedett. Ennek oka, hogy a régió népei kölcsönös sérelmekkel telítődtek a történelem folyamán és valamennyi nép elszenvedett valamiféle kudarcot legitim törekvései érvényesítése során.⁸⁴ Ezzel magyarázható a nacionalizmusok feléléde a régióban és ezért van kudarcra ítélve mindenfajta föderalisztikus államszerveződés. Hiányzik a hajlandóság erre az államok részéről.

Bibó István különös figyelmet fordított munkásságában a kelet-európai régió antidemokratikus jellegének kutatására. Amikor Bibó István „kisállamokat” említ, meg kell említenünk azt is, hogy ez alatt az orosz és a német tömb között élő népeket érti, tehát mindig a két nagyhatalom kihagyásával utal az itt élő népekre. Az összefogást is nélkülük képzei el. Kelet-európai kisállamokon a mai szóhasználat szerint tulajdonképpen Közép-Kelet-Európát érti. Azt mondja, Európa nemzetei az i. sz. V-VI. században kialakultak és a középkorban már körvonalazódtak az európai nemzetek határai. A modern állam kialakulását Nyugat-Európában a XV-XVII. századra teszi. Állítása szerint nem igaz, hogy a francia forradalommal következett be a patriotizmus megszületése. A francia forradalom „csupán” a modern patriotizmus megszületését hozta magával.⁸⁵

Közép-Kelet-Európa területi státusa és a nyelvi nacionalizmus is ekkoriban alakultak ki. A francia forradalom nyomán megjelent a régióban a modern demokratikus nacionalizmus, és új helyzetet teremtett. A problémák fő okát e régióban Bibó a nyelvi és az országhatárok különbözőségében látja. Ez a helyzet számtalan határvitát okozott, és az indulatok még a XXI. században sem látszanak nyugodni teljesen. Megállapíthatjuk, hogy az európai béke és egyensúly legfontosabb feltétele a területi egyensúly, a „nemzetközi egyensúly centrális tárgyi momentuma pedig az államterület.”⁸⁶

---

⁸⁴ Ebben a kontextusban teszi Kende Péter azt a megállapítást, hogy Kelet-Európa régi-új összefüggés-rendszerében a nemzetállam eszméje kártékony. Ezzel magyarázható az, hogy a régió népei nem egymásba kívánnak kapaszkodni, hanem inkább törekednek egy globális Össz-Európa felé. Kende Péter: i. m. 133. o.

⁸⁵ Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. kötet, 190. o.

⁸⁶ Bibó István: Válogatott tanulmányok – Társadalomtörténet – Szociológia – Társaslélektan. 2004. 490. o.

Közép-Kelet-Európa népeinek önállósodási törekvései szolgálnak magyarázatul arra is, hogy e régióban a nép fogalma nem az arisztokráciával szembenálló csoportosulást jelentette, hanem a nemzet egészét, mint az elnyomó uralomtól elváló nyelvi-nemzeti csoportosulást. Ez aztán speciálisan közép-kelet-európai jelenséggé vált.

Jellemző az is, hogy az itt élő nemzetek „*kitűzték az összes nyelvtársak egyesítésének programját...kitűzték az egynyelvű nemzeti állam programját. Mindkét törekvésnek egy volt a lényege: etnikai tényezőkkel alátámasztani a politikai lét bizonytalanságát.... A történelmi élményeknek egy ilyen sorozata az, ami egy nemzetet megformál.*”⁸⁷ „*Közép- Kelet Európa különleges viszonyai között a nyelvi összetartozás politikai és történelmi tényezővé vált...*”⁸⁸

A történelmi Magyarország problémáját pedig abban látja, hogy függetlenedési törekvéseinél egyszerre találta az ország szembe magát az európai reakcióval és saját elégedetlen nemzetiségeivel, ennek a helyzetnek lett az eredménye az 1849. évi katasztrófa. Ebből a helyzetből született meg az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés és ebben a helyzetben érték Magyarországot 1918, majd az 1944-es történelmi események. Magyarország mindeközben nem szakadt el attól a lelkiállapottól, hogy Európa adója neki egy súlyos igazságtalansággal. Hasonló problémákkal küszködtek Közép-Kelet-Európa más nemzetei is.

Bibó szerint Magyarország az a közép-kelet-európai államok közül, amely mindig rosszkor nyújtotta be erkölcsi számláját: először 1849 után, aztán 1918 és 1938 között. Végül a fasizmus szövetségeseként. Bibó kifejti, hogy a régiót már eleve elmaradottság jellemzi. Felteszi a kérdést, mi volt az a legkorábbi történelmi esemény, amely elindította Kelet-és Nyugat Európa elválását? Szerinte e térségben mindig volt valami antidemokratikus és erőszakos.⁸⁹ „*Ezt a helyzetet mással, mint a fejlődésnek történelmi megrázkódtatásokból támadt megakadásával nem lehet magyarázni.*”⁹⁰ Azt is

---

⁸⁷ Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. kötet, 196. o.

⁸⁸ Bibó István: A Keleteurópai kisállamok nyomorúsága. I. kiadás 1946. Budapest, Új Magyarország kiadása, 19. o.

⁸⁹ A hatalmi politika elkerülhetetlenné teszi a háborút és lehetetlenné az emberi együttélést, mondja Bibó.

⁹⁰ Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. kötet, 214. o.

leszögezhetjük, mondja, hogy ezen a területen szerteburjánóznak a legzűrzavarosabb politikai filozófiák. Akkor hatnak egy népre féligazságok, ha azáltal bizonyos indulatoknak kielégülést szerezhetnek.⁹¹ Hozzáfűzi azonban Bibó mindehhez, hogy egyetlen népről sem szabad feltételeznünk, hogy eleve képtelen a fejlődésre, mert mindegyikben benne rejlik a szabadság iránti igény.

A kiegyensúlyozatlanság fő oka pedig a nemzeti keretek bizonytalanságában rejlik. (1. ábra) *„Kelet-európában a nemzeti keret valami olyan dolog volt, amit meg kellett csinálni, helyre kellett állítani, ki kellett harcolni, és állandóan féltetni kellett...”*⁹² Egyetérthetünk azon megállapításával, hogy egy nemzet harmonikus fejlődéséhez a demokratizmus és a nacionalizmus egyensúlya szükséges, és ha ez az egyensúly megbillen, súlyos zavarokra vezethet. A demokrácia európai sorsa szempontjából nagyon kártékony volt, hogy Németországban, Olaszországban és Spanyolországban a demokratikus eszmék elterjedése egy idegen invázió (Napóleon hódítása) emlékével kapcsolódott össze, a nemzeti gondolat születése pedig az idegen invázióval szembeni ellenállással. Ebből származott, hogy itt a demokratizmus és a nemzeti érzés úgy jelentkezett, mint amelyeket szembe lehetett állítani egymással.

A kelet-közép-európai népek a sorozatos történeti katasztrófák hatására közösségi hisztériákba bonyolódtak, minden alárendelődött a nemzeti célszerűségnek, például az olimpiai rekordok.⁹³ Mindezek az események így elvesztették spontaneitásukat, öncélúságukat és a nemzeti öndokumentáció szolgálatába kerültek –mondja Bibó. Semmi sem haszontalanabb, mint magunknak az érdekességgel való felsallangozása, az önáltatás, amelyre már többen rámutattak a magyar politikai gondolkodásban.⁹⁴ A létért való félelem lelkiállapota az, amely kiszorítja a józan értelmet. Ezzel magyarázható a

---

⁹¹ Konrád György is utal a konfliktusmegoldás körében egy nép hagyományaira, kulturáltságára és állapítja meg annak hiányát pl. a szerb nacionalisták körében.

⁹² Bibó István: Válogatott Tanulmányok. II. kötet, 216. o.

⁹³ Azt mondja Bibó, hogy a félelem az európai történelemben mélyen gyökerező fogalom. Féltünk a hatalmat koncentrálni akaró közösségektől, az erőszaktól, ugyanakkor az erőszak alkalmazója is fél.

⁹⁴ Halász László: i. m. 18. o.

kultúra „elpolitizálódása” is.⁹⁵ A magyar politikai világgép erősen átpolitizált, csakúgy, mint a régió más országaiban. A nyugati nemzetek nagysága viszont éppen abban áll, hogy a legnagyobb nyugalommal élik nemzeti életüket, és mint nemzet nem akarnak unos-untalan felmutatni valamit. Konrád György arra mutat rá, hogy a fejlődés megtorpanásáért felelős a térségben a szovjet befolyás is, amely megakadályozott bennünket önrendelkezésünk gyakorlásában. Emellett napjainkban megjelent az amerikai korlátozás is a térségben, amely ugyan nem aktuális, de potenciális.⁹⁶

Bibó kortársa, Szekfű Gyula szerint magyarok és nem-magyarok föderaliztikus együttélésére van szükség.⁹⁷ Szerinte a történelem során túlságosan is kiélezték a nemzetiségi ellentéteket és mindez a magyarság elnyomásához vezetett. A soknemzetiségű magyar államot Szekfű a török hódoltság korától eredezteti, és úgy látja, nem feltétele az együttélésnek a nyelvi asszimiláció, erre ugyanis nem törekedtek középkori uralkodóink sem. Szekfű gondolatmenetének végső célja azonban annak kifejtése, hogy a történelmi Magyarország helyreállítására van szükség.⁹⁸

Az én nézőpontom az, hogy már régóta nem tartható az egy nyelv, egy nép, egy nemzet szemlélet. Az is biztos, hogy a területi vita nagyon veszélyes és Bibó szerint, ha ez dominánssá válik egy nemzet életében, akkor megakaszthat egy még nem demokratikus közösséget a demokratikus fejlődésben. Egyetérthetünk José Ortega y Gasset azon megállapításával is, hogy az újabb kori Európában nem azért voltak egynyelvűek az államok, mert egynyelvű népek álltak össze, hanem azért, mert a fennálló állami kereteket egyik vagy másik nép számbeli hegemoniája egynyelvűvé tette.⁹⁹

---

⁹⁵ A félelem és a hisztéria politikai pszichózisa különösen a magyar és a román nép viszonyában érződik. Napjaink politikai párbeszéde ezen a területen a fokozottabb együttműködés és nyitottság irányába halad, de időről időre felmerül a román fél részéről az a félelem, hogy a magyar fél belügyeibe beavatkozik, és veszélybe kerülnek a tradicionálisan magyar területek.

⁹⁶ Konrád György: i.m. Codex Rt. 1989. 209. o.

⁹⁷ Dénes Iván Zoltán: Eltorzult magyar alkat – Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 32-33. o.

⁹⁸ Később elfogadta a megváltozott helyzetet és a szocialista viszonyokhoz való alkalmazkodásra hívja fel olvasóit a Forradalom után című írásában.

⁹⁹ Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Szilágyi Sándor: i. m. 118. o.

A fent elmondottak alapján összegzőképpen hivatkozhatunk Bibó István legfőbb mondanivalójára a magyarsággal kapcsolatban, amely szerint a nemzeti és társadalmi problémákat az egyetemes érvényesség igényével érdemes megközelíteni.¹⁰⁰

6. 2. Javaslatok a közép-kelet-európai konfliktus és határviták megoldására

A konfliktus-elméletek közül talán leginkább a közép-kelet-európai és a palesztin-izraeli konfliktus hasonlítanak egymásra. Erre az érdekes párhuzamra Dobrovits Mihály Aladár is felhívja figyelmünket, amikor azt mondja, hogy mindkét konfliktusban résztvevő felet jellemzi a kiválasztottság-tudat és a mártíromság érzése, amelyre Bibó is utalt.¹⁰¹ Mindkét konfliktus sajátja, hogy szereplői erősen megosztottak, vallásilag és politikai szempontból is, így nincs egyetértés közöttük, értelemszerűen sem a határvonalakat illetően, sem a megoldás kulcsára vonatkozóan. A harmadik párhuzam, amelyet vonhatunk, hogy mindkét nemzetközi probléma esetén a nagyhatalmak erőteljes beavatkozása illetve a nagyhatalmak részéről tapasztalható egyoldalú megközelítés vezetett a konfliktus elmérgesedéséhez.

A magyar nemzet sorsának történelmi kettősségét jellemzi, hogy a bécsi udvarral szemben elnyomottak, a nemzetiségekkel szemben elnyomók voltunk. Szuverenitásunk elvesztését lényegében a Habsburg-ház megerősödésétől eredeztethetjük, de még így is rendelkezünk többféle joggal az igazgatás területén, vagy például lehetőségünk volt az országgyűlési képviseletre. A magyar nemzettudat kialakításában erőteljes szerepet játszanak a kulturális, nyelvi elemek, a népi kultúra hangsúlyozása. A magyar nyelv hivatalos bevezetését az 1843–44-es Országgyűlésen sikerült elérni. A magyar konfliktus ügye legalább ennyiben egyértelmű, ugyanis nyelvi vagy vallási szempontok szerint rendezettnek mondható. Hozzáteszi, hogy a magyar történelmi múlt legitimálásának módszere az ezeréves

---

¹⁰⁰ Dénes Iván Zoltán: Nemzet és emlékezet - Az önrendelkezés érvényessége. 1988. 319. o.

¹⁰¹ Dobrovits Mihály Aladár: Idegenként összezárva – Bibó István esettanulmányai Észak-Írország, Ciprus és Izrael konfliktusairól. Világosság, 2002. 2-3. szám, február-március, XLIII. évfolyam 50. o.

birtoklásra hivatkozás. Később, a II. világháborúban a nemzetek állásfoglalása is a határvitákhoz kapcsolódott, mert egyik sem volt fasiszta vagy demokrata önmagáért, hanem csak a területi nyereségért.

A végső kérdés, hogyan konszolidálható a régió? A konszolidálás lehetősége először 1918-ban nyílt meg, amikor szétrobbant az Oszmán Birodalom és a Habsburgok birodalma. A népek önrendelkezési joga alkalmas lehetett volna arra, hogy rendet teremtsen Közép-Kelet-Európában, de ezt az elvet nem vitték végig következetesen.

A határok nemzetközi megállapodás eredményeképpen jöttek létre, a nagyhatalmak jóváhagyásával, lényegében a II. világháborút követően rögzített határok tartják magukat mind a mai napig. A probléma tehát a meghúzott határok igazságtalanságában rejlik. Gángó Gábor mutat rá arra, hogy Bibó túlságosan is pesszimista a közép-kelet-európai konfliktust illetően, mivel túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított a nagyhatalmi befolyásnak és a kiszolgáltatottság érzésének.

A párizsi békeszerződést elemezve megállapította Bibó István, hogy feltétlenül elkerülendő a békeszerződés által olyan közhangulat kialakulása, amely veszélyezteti a magyar demokráciát. Tisztázni kívánta, ki a felelős a szerződés igazságtalanságaiért. Állítása szerint a veszteség azzal magyarázható, hogy az államfő nem tudott a kellő történelmi pillanatban helytállni. A magyar politika elvesztette tekintélyét a nagyhatalmak előtt, a hadsereg demoralizálódásával és Horthy ítélőképességének meggyengülésével. A világ közvéleményének Bibó István szerint ugyan súlyos lelkiismereti válsága van a történetek miatt, de erejük már nem maradt a helyzet jóvátételére.¹⁰² Álláspontja az volt, hogy a békeszerződést el kell fogadni, félre kell tenni minden ideológiát. Ha nem teszi ezt a magyarság, az tragikus eredménnyel járhat a határon túli magyarság helyzetére nézve.¹⁰³ Rámutat arra, hogy nehéz ilyen békekötés mellett megőrizni a demokratizmust, de törekedni kell erre és az országon belül kell újjáteremteni az elvesztett értékeket. A követendő út a közép-európai népek összefogása és a megértés politikája. Dénes Iván Zoltán értelmezése alapján

---

¹⁰² Dénes Iván Zoltán: Egy igazságtalanság értelmezése – Bibó István a párizsi békeszerződésről. Rubicon, Budapest, 2004./4. Rubicon-Ház Bt. 22. o.

¹⁰³ Dénes Iván Zoltán: i. m. Rubicon, 23. o.

Bibó egész politikai gondolatmenete egy nyilatkozattervezet elfogadását célozta. A nyilatkozat témája tehát az igazságtalan békeszerződéshez való viszonyulás kérdése és a demokratikus elfogadás melletti érvelés.

Végül, Bibó István általánosságban arra a megállapításra jut a régió helyzetét elemezve, hogy jó határ az, amelyik vagy nyelvi határokat jelent vagy igazodik valamilyen történetileg kialakult státus quóhoz. Világos elhatárolás kell, mert csak az a határ maradhat tartós, amely az érintett népeknek lelki megnyugvást hoz.¹⁰⁴ E cél érdekében elfogadható az önmagában gazdaságilag vagy földrajzilag irracionális határ is. Bibó szerint tudatos elködösítés az az állítás is, hogy a lakosság kevertsége miatt e régióban nem lehet igazságos határt vonni.¹⁰⁵ Kártékonynak ítéli meg azt a nézetet is, hogy nincsenek örökérvényű határok, mert az élet örökös változás. A tartós béke csak a terület stabilizációjával képzelhető el, a jó határ ne változzon.

A népcserével és a kitelepítésekkel sem ért egyet, mert ezek a rendcsinálásnak félelmetes eszközei voltak. Így jut el Bibó István megoldásként a jó békéhez, amely az indulatmentes békekötés eredménye. Jó határnak azt tartja, amely Charles Maurice de Talleyrand elvére, a történelmi legitimitásra támaszkodik. Népcserét, kölcsönös cserét pedig csak akkor tart elképzelhetőnek, amikor más megoldás nincs, és ha már egyszer megtörtént visszacsinálható ne legyen.¹⁰⁶ Az indulatmentes békekötéshez javasolja elvek és szabadságjogok tiszteletben tartását, elvek nélkül ugyanis minden követelés lehetségessé válik. Bibó István arra a megállapításra jut,

---

¹⁰⁴ Konrád György mondja, hogy ha egy szövetségi állam szétesik, akkor az egyetlen rendező elv lényegében az etnikai hovatartozás lesz, az e szempont szerint meghúzott határt tartja Bibó is a legjobb határnak. Konrád György. i. m. Palatinus, 1999. 9. o.

¹⁰⁵ Erdély és a lengyel korridor esetében ismeri el, hogy a nyelvi kevertség miatt igen nehéz igazságos határt vonni ezeken a területeken.

¹⁰⁶ Charles Maurice de Talleyrand - Périgord herceg francia államférfi, aki I. Napóleon császár, majd XVIII. Lajos külügyminisztere volt. 1814-ben ő képviselte Franciaországot a bécsi kongresszuson. A forradalom hatására kapcsolódott be a politikába, előtte egyházi karriert futott be, Autun püspöke volt. Franciaország szolgálatát tekintette legfőbb céljának. Külügyminiszterként lényeges politikai kérdésekben befolyásolta Franciaország sorsát. 1792-ben emigrációba kényszerült, majd 1797-ben tért vissza Franciaországba és 1807-ig vezette a külügyminisztériumot. Ellenezte I. Napóleon hódító terveit, ezért visszavonult. 1814-től szorgalmazta a Bourbonok visszatérését. 1806-ban Benevento, 1815-ben Dino hercege lett.

hogy nagyon sokára fog bekövetkezni olyan lelkiállapot, amelyben a határok az emberek számára közömbösek lesznek.¹⁰⁷

Tény, hogy Európát végleg stabilizálni kell.¹⁰⁸ Európa legfőbb értékeinek a szabadságjogokat tekinti, mert ez a nyugati kultúrkör legmaradandóbb, leghumánusabb teljesítménye, amelynek gyökerei a görög-római korban erednek. A diktatúrák végül Európában, majd szerte a világon, olyan tömegmozgalmakat hívtak életre, amelyek a hatalom humanizálását tűzték ki célul. A kérdés napjainkra sem látszik nyugodni, a régiót mindenképpen stabilizálni kell, mert mindkét világháború innen indult ki, és ha nem rendezzük a kérdést, talán számolhatunk egy harmadikkal is.

Gángó Gábor abban látja Bibó István közép-kelet-európai konfliktus-elemzésének legfőbb értékét, hogy felismerte Bibó: egy nemzet halálát nem csak a számszerű fogyás jelentheti, hanem a nemzetként való elismerés hiánya is.¹⁰⁹ *„Itt nem kell kiirtani vagy kitelepíteni egy nemzetet, itt esetleg ahhoz, hogy veszélyben érezze magát, elég nagy erővel és nagy erőszakkal kétségbe vonni, hogy létezik.”*¹¹⁰ A „magyar ügy” elszigetelten tehát nem rendezhető, csak a régió népeinek sorsával együttesen. Propagandaértéke változatlanul igen nagy a magyar ügynek, de attól, hogy többet beszélnek rólunk, mint más nemzetekről, a kérdés még nem megoldott.¹¹¹

Megállapíthatjuk, hogy Bibó István halálát negyedszázaddal követően még mindig nincs egyértelmű megoldása egyik etnikai konfliktusnak sem. Megoldási javaslatok, kísérletek, kivonulások mindegyik konfliktus esetében történtek, de olyan kiegyezést nem hoztak, amely tartós megnyugvással kecsegtetne.

---

¹⁰⁷ Romsics Ignác: Bibó István és a trianoni magyar határok. In: Múltról a mának, Budapest, 2004. Osiris, 300. o.

¹⁰⁸ A nacionalizmusok újjáéledése nemcsak régióink sajátossága. Más formában ugyan, de Nyugat-Európa nemzetei sem mentesek a nacionalista törekvésektől. Ennek lehetünk tanúi a baszk, a katalán, a walesi, a skót, a breton mozgalmak kapcsán.

¹⁰⁹ Lásd Gángó Gábor: <http://www.mindentudas.hu/gango>

¹¹⁰ Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. Szerk: Vida István. In: Válogatott tanulmányok I-III. Budapest, 1986. Magvető, II. 217. o.

¹¹¹ Kovács Imre: i. m. 208. o.

7. A CIPRUSI KONFLIKTUS

7. 1. A ciprusi konfliktus

A Bibó István által vizsgált konfliktus-elméletekről elmondhatjuk, hogy azok a brit rendszer összeomlásának eredményeképp jöttek létre. A kialakuló új államalakulatok mesterséges keretekkel rendelkeznek, és megkérdőjeleződnek létük során a nemzeti önrendelkezés és a szuverenitás alapvető elvei.¹¹² A konfliktusok további közös jellemzőjeként említhetjük, hogy a résztvevő felek eltérő vallásúak, és vallásuk minden esetben identitásuk meghatározó tényezője. Dobrovits Mihály Aladár utal arra a konfliktusok elemzésekor, hogy míg Ciprus esetében szó sincs mesterségesen szított ellentétekről, addig az arab-izraeli konfliktus a legátfogóbb. Az arab nép helyzete annyiban is speciálisnak tekinthető, hogy az arab világ maga sem egységes, így a palesztinok saját testvéreikkel is többszörös konfliktusba keveredtek a történelem folyamán. A palesztin lakosság egy része keresztény vallású, ugyanezt a megosztottságot a zsidó nép vonatkozásában is megemlíthetjük. A zsidó nép maga is megosztott, vannak Lengyelországból érkező mélyen vallásos zsidók és vallástalanok egyaránt. Eltérő a konfliktusban résztvevő felek nemzetközi megítélése is, amely ráadásul nem mindig tűnik ésszerűnek vagy pártatlannak. Példának okáért az ENSZ előtt mindig a palesztin fél tűnik a sértettnek, pedig a világszervezet rendszeresen szót emel a terrorizmus ellen, az arab-izraeli konfliktus megítélése során azonban úgy tűnik a palesztin fél terrorakcióiról rendre megfélemlenik. A ciprusi görögök is az áldozat szerepében tetszelegnek, pedig ők voltak eredetileg a támadók. Közel-Keleten is a nemzetállam kialakulása okozott viszályokat, és a nagyhatalmak beavatkozása is oka a felgyülemlett feszültségnek.

---

¹¹² Valamennyi konfliktus részletes elemzését és az általános összehasonlítást illetően lásd: Dobrovits Mihály Aladár: i. m.

Az általam felsorolt valamennyi konfliktus megoldási javaslatainál és elemzésénél alapul veszem Bibó István elméleti megközelítését, amelyről elmondhatjuk, hogy prognózisai időt állónak bizonyultak. Természetesen Bibó elemzései óta jó néhány évtized eltelt, amelyek során az elemzett konfliktusok változó fordulatot vettek. Mindezek ellenére megoldásuk mind a mai napig nem történt meg, ezért megfontolandók a Bibó István által javasolt politikai és diplomáciai eszközök. Talán csak az írországi válságról mondhatjuk, hogy napjainkban az enyhülés jeleit mutatja.

Ciprus több mint 2000 évvel ezelőtt görög nyelvterületként lett a római, majd a kelet-római birodalom része. Volt a föníciaiak, a perzsák és az egyiptomiak kezén is, majd Róma, később Konstantinápoly birtoka lett. A XII. századtól frank, majd velencei uralom alatt állt. 1570-ben került ottomán uralom alá és így is maradt mintegy három évszázadig. A sziget az első világháborútól kezdve brit gyarmati fennhatóság alatt lévő területté vált. A második világháborút követően felmerült a Görögországgal való egyesülés gondolata, amellyel magától értetődően szembefordult a ciprusi török kisebbség.¹¹³ A felek között gerillaharcok, terrortámadások következtek, majd 1959-ben megszületett az ún. háromhatalmi szerződés, a Zürichi szerződés. Ennek értelmében Nagy-Britannia, Görögország, Törökország együttesen garanciát vállaltak arra, hogy Ciprus önálló állammá válik, kétnemzetiségű kormányzással és a brit támaszpontok meghagyásával.¹¹⁴ Az egyezmény értelmében a görögök 70%, míg a törökök mintegy 30%-os mértékben részesedhetnek a hatalomból. Az egyezmény megtiltotta egyúttal az Enozist, vagyis a sziget Görögországhoz való csatolását. Megemlítendő, hogy a ciprusi kérdés 1957-ben az ENSZ elé is került.

Ennek a helyzetnek az alapulvételével látott napvilágot azután az 1960. évi alkotmány, amely rögzíti, hogy az államfő mindig görög, helyettese mindig török, a választások külön történnek a két nemzet körében és a fontosabb

---

¹¹³ A görögök az Enozist pártfogolják, tehát az anyaországhoz való csatlakozást, a törökök pedig a Taksim-ot, tehát a terület felosztását a két anyaország között.

¹¹⁴ A brit uralom mind a mai napig folyamatosnak mondható, nemcsak az ENSZ békefenntartó missziójában – UNFICYP – vannak jelen, hanem attól függetlenül is. SBA-Sovereign Base Area – elnevezés utal a brit fennhatóság alatt álló, szuverén területekre, amelyek a szigetország déli részén találhatók.

kérdésekben csak a két közösség külön hozzájárulásával lehet dönteni. Az így létrejött állam – a független Ciprusi Köztársaság – tagja lett a Brit Nemzetközösségnek és az ENSZ-nek.

Az önálló ciprusi állam válsága azonban tovább folytatódott. 1963-ban a görögök úgy döntöttek, hogy hatályon kívül helyezik az 1960. évi alkotmányt és kizárták a törököket a kormányzásból.¹¹⁵ Innentől fogva ha lehet, még labilisabb a ciprusi helyzet, a térségben ENSZ békefenntartó erők állomásoznak.¹¹⁶

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa a probléma megoldására kiadta 186-os rendeletét, amelynek értelmében 1964-ben 6369 ENSZ katona érkezett a szigetre.¹¹⁷ Az emberi jogok tömeges megsértéseit nacionalista jelszavak mögé bújtatták, és egy eszme nevében gyilkoltak embereket. A görög fél már többször próbált tárgyalni Törökországgal és valamiféle területi megállapodás létrehozásán fáradozott.

Az újabb ciprusi válságot ezt követően 1967-től számíthatjuk, amikor diktatórikus nemzeti kormányzat került hatalomra. 1970-ben volt az újabb fordulópont, amikor merényletet követtek el Makariosz érsek ellen, az elnök azonban megmenekült. Lényegében hasonló állapotok uralkodnak 1974-től, az újabb válság időszakában is. Az 1974-es válság alatt több mint 900 török-ciprióta vesztette életét, illetve tűnt el, körülbelül 2000 török katona és ugyanennyi görög-ciprióta hunyt el, megközelítőleg 1600 görög-ciprióta eltűnt. A békefenntartók is megsérültek, mintegy 141 fő meghalt.¹¹⁸ Ekkor görög puccs keretében megdöntötték Makariosz elnök uralmát, helyére Nikosz Szampszon került, aki meghirdette a Görögországgal való egyesítést. Ígéretét azonban nem tudta beváltani, mert Törökország partra szállt Cipruson és elfoglalta a sziget egy részét. A megszállt terület a sziget északi része, a terület mintegy 38%-a, ahol 1975. februárjában létrehozták az

---

¹¹⁵ A Makariosz érsek vezette görög ciprióták számolták fel az ország kettős felépítését.

¹¹⁶ Az ENSZ csapatok elhúzódó tartózkodása a területen a nemzetközi államközösség benualságának mutatója, mondja Bibó. A konfliktusrendező módszerek benualsága pedig a két szuperhatalom szembenállására vezethető vissza. Területi és államalakulási vita: Ciprus. In: Bibó István összegyűjtött munkái. 4. 1984. Az Európai Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Szerk: Tóth János. 1139. o.

¹¹⁷ Marinov Iván: A ciprusi konfliktus, ciprusi békefolyamat: gordiuszi csomó? A konfliktus háttere című írása az interneten olvasható. <http://konfliktus.index.hu/ciprus.html>

¹¹⁸ Az adatok Robert McDonald: The problem of Cyprus című írásában olvashatóak, Adelphi Papers, Published by Brassey's for the IISS, Winter 1988/9.

önálló ciprusi török államot.¹¹⁹ Az elnök elmenekült, később elfogták és elítélték, ezt követően külföldre száműzték. A sziget megosztottsága innentől fogva állandónak mondható. A demarkációs vonal az ún. zöld- vagy Attila-vonal, mintegy 180 km hosszú és kettévágja magát a fővárost Nicosiát is.

(2. ábra)¹²⁰

1974-ben Makariosz visszatérhetett ugyan hazájába, de 1977-ben bekövetkezett halála miatt már nem tudta megvalósítani politikai elképzeléseit. Helyét Szpürosz Kúprianu vette át, abban a nehéz helyzetben, amikor a törökök 1975. február 13-án kikiáltották a föderális török államot, majd 1983. november 16-án kikiáltották az általuk ellenőrzött területek függetlenségét, a független török államot. 1988-ban Georgesz Vassziliou lett a görög rész elnöke, aki megtette az első lépéseket az Unió felé.¹²¹ 1999 óta az ENSZ főtitkár próbálkozik – kevés sikerrel – a konfliktus megoldásával, illetve az abban való közvetítéssel.

A válság okaként megnevezhetjük a görög és török etnikum között meglévő nyelvi és vallási különbségeket és a történelmi események alakulását. Az okok sorában történelmi megrázkódtatásokat is megemlíthetünk. Nevezetesen azt a tényezőt, hogy a görögség elvesztette ókori nagyságát, a törökök pedig az Oszmán Birodalom összeomlásával veszítettek nagyhatalmi státusukból.¹²² A görögök függetlenségük kivívásáért 1820-ban szabadságharcba kezdtek, amelynek folytatásaként szemléli Bibó az 1923. évi Lausanne-i szerződést. Ebben a görögök népcseréhez járultak hozzá, melynek során kb. 1 200 000 görög cserélt helyet kb. 400 000 törökkel.¹²³ Említést érdemel még a két nép kapcsolatában, hogy a második világháború befejezése után Görögország két igen jelentős területet kapott: Dodekanéoszt és Rodoszt. A vita holtpontjaként több tényező is megemlíthető. Bibó István rámutat arra, hogy habár a szigeten a görög

---

¹¹⁹ Az állam 1983-ban kapta az Észak-ciprusi Török Köztársaság nevet: Turkish Republic of Northern Cyprus-TRNC.

¹²⁰ Az elnevezés onnan származik, hogy a térképen Peter Young vezérőrnagy, a brit kontingens vezetője zöld filctollal húzta meg a választóvonalat a két nép között.

¹²¹ 1972: a társulási szerződés. A ciprusi csatlakozás még tovább növelte a két fél közti indulatokat. Az EU egyébként a sziget újraegyesítésének híve.

¹²² Kovács József: Egy nemzetközi konfliktus természetrajzához. Új Honvédségi Szemle, 2002. január, 56. évf. 1. szám 127. o.

¹²³ Bibó István: Területi és államalakulási vita: Ciprus. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. kötet. 1114. o.

népesség számszerű fölényben van, a szigeten kívül Törökország helyzete kedvezőbb, már ami katonai fölényét és földrajzi helyzetét illeti. Hozzá kell tennünk, hogy a ciprusi vitában az Egyesült Államoknak az volt az érdeke, hogy Törökország továbbra is fegyvereket vásároljon tőle, Törökország pedig ennek megtagadása esetére kilátásba helyezte a NATO-ból való kilépést.¹²⁴ Nehezíti a helyzetet a törökök szétszórt területi elhelyezkedése. Végül mindkét állam erejét növeli, hogy az atlanti szövetség tagjai. Ily módon a fenti tényezők hatására mindkét fél erősnek és bizonyos értelemben birtokon belül érzi magát, de egyik sem kizárólagosan.

Mindezen oksági tényezőkön túl van egy olyan elem, amely talán még nagyobb súllyal bír, mint az eddigiek együttléve: a pszichológiai tényező. Ez azt jelenti, hogy nem létezik és a jövőben is aligha fog létezni valamiféle vegyes nemzetiségű és vegyes nyelvű, de közös politikai tudatú ciprusi nemzet. Rámutathatunk arra is, hogy a görögök által lakott déli rész gazdaságilag fejlettebb, míg az északi, törökök által lakott terület, az Észak-ciprusi Török Köztársaság – amelyet mindeddig csupán Ankara ismert el – egyre szegényebb.¹²⁵ A szóban forgó területen, amely a 9000 négyzetkilométer területű sziget egyharmadán jött létre napjainkban is mintegy 30 000 katonát állomásoztat Törökország. Az így kialakult terület tehát 3355 négyzetkilométer, míg Ciprus maga kb. 9251 km². A központ Nicosia török kézen lévő része 42 000 lakossal rendelkezik. Gazdasági mutatói elmaradnak a görög lakta területhez képest: az egy főre jutó GDP 2003-ban 5600 dollár volt, a Ciprusi Köztársaságban 19 200 dollár. Az infláció 2003-ban 12, 6 a munkanélküliség 5, 6% volt. A gazdaság a Törökország által nyújtott hiteleken és segélyeken alapul.

Talán a görögök viszonylagos jóléte lehet a magyarázata annak, hogy ők nem törekszenek az Iszlám értékeinek lerombolására, míg a törökök sorra alakítják át a keresztény templomokat mecsetté. A görögök nem reagálnak a

---

¹²⁴ Más kérdés, hogy az amerikai görög érdekcsoportok keresztülvitték idővel, hogy az USA ne szállítson további fegyvereket Törökországnak. Lásd részletesebben Békés Rezső: Kissinger és Brzezinski. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980.

¹²⁵ Az adatokat illetően lásd: hvg.hu: Ankara és Athén is figyel -A sziget újraegyesítése is tét az észak-ciprusi választásokon című internetes írást. 2005. február 18. <http://hvg.hu/gozpontok.ciprus/20050218ciprus.aspx>

fent említett iszlám provokációra.¹²⁶ A konfliktus közvetlen okaként Szénási Endre a nacionalizmust jelöli meg, amely olyan erős mindkét fél esetében, hogy aligha képzelhető el a konfliktus rövid időn belül bekövetkező, kompromisszumos megoldása.¹²⁷ Mindkét fél folyamatosan gondoskodik arról, hogy a sérelmek ne gyógyulhassanak be. Ezt érik el a görögök, amikor névtelen tömegsírokba temetik a török áldozatokat, vagy amikor az általános iskolai nevelésben gondoskodnak arról, hogy a gyerekek nacionalista bosszúvágygal legyenek beoltva. Mind a két szereplő címdalán közli az aktuális katonai beavatkozásokról vagy tragédiáról érkezett híreket, fényképeket. Megjegyezhetjük, hogy a szélsőséges nacionalista ideológia támogatói közt találhatjuk a görög ortodox egyház vezetőit is. Szénási Endre úgy véli, ha a konfliktusban résztvevő két fél gyökeresen nem változtat álláspontján, a vita nem oldható meg.

A feszültséget tovább növelte a két állam között az Európai Unió részéről történő eltérő fogadtatás.

Bibó gyakran hivatkozott megállapítása az is, hogy létezik békés együttélés etnikumok között, azonban ennek feltétele a két partner magas szintű politikai kultúrája.¹²⁸ Konrád György hozzáfűzi, hogy a legnagyobb pusztulást ezekben a háborúban nem a lakosság vagy a gazdaság szenved, hanem tulajdonképpen az európai értékrendszer.¹²⁹

---

¹²⁶ Kovács József: i. m. 129. o.

¹²⁷ Szénási Endre: Két NATO tagállam ellentétei: a ciprusi görög-török viszály néhány összetevője. Társadalom és honvédelem, 2001. V. évf. 4. szám. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos kiadványa, 273-284. o.

¹²⁸ Ilyen pl. a finnországi eset, ahol svéd kisebbséget találunk.

¹²⁹ Konrád György: i.m. Palatinus, 1999. 61. o.

7. 2. Javaslatok a ciprusi konfliktus megoldására

A ciprusi konfliktus esetén, olyan konfliktussal találjuk szembe magunkat, amely az egykori Jugoszlávia és a volt Szovjetunió esetén is megfigyelhető volt: az egykori hódítás mély nyomot hagyott a két közösség életében. A helyzetet súlyosbítja, hogy ciprusi nemzettudat nem létezik¹³⁰, tehát az itt élő közösségek nemzettudata nem különül el a görögtől, illetve a töröktől, utal rá Kardos Gábor.¹³¹ Ciprus az utolsó olyan állam Európában, amely szögesdróttal megosztott.

A ciprusi konfliktus ügye mindenképpen nemzetközi kérdés, így nem helytálló, az az állítás, miszerint ez a konfliktus egy szuverén állam belügye. Igaz mindez az idegen katonai erők állomásozása, és a két etnikum egységes államalapító akaratának hiánya miatt is. Nem célszerű ugyanakkor az ügyet nemzetközi jogi bíróság elé vinni, mert a nemzetközi jog általános szabályai Bibó szerint nem alkalmasak a kérdés megválaszolására. Egy pártatlan fórumnak abban a kérdésben kellene döntenie, hogy hogyan határoljuk el területileg a két nemzetet, vagyis az önrendelkezési jogot melyik részterületekre kell alkalmazni az egyes etnikumok esetében.¹³² A kérdés megválaszolása különösen nehéz annak tudatában, hogy a török kisebbség szétszórtan helyezkedik el az ország területén. A megmaradó ciprusi török kisebbség számára javasolja Bibó István a kisebbségi jogok megadását és az áttelepülés lehetőségét (illetve az egyenlő számú kisebbségeknek esetlegesen a kölcsönös helycserét).

---

¹³⁰ Az ENSZ több ízben hangsúlyozta, hogy a lakosság se nem görög, se nem török. Ciprussal kapcsolatban meghonosodott a görög ciprióta és a török ciprióta elnevezés használata, amely utal a szigetország nemzetközileg elismert státus quojára.

¹³¹ Kardos Gábor: Bibó István nemzetközi konfliktuselmélete. A ciprusi, a közel-keleti és az északir konfliktus. Rubicon, Budapest, 2004./4. Rubicon-Ház Bt. 48. o.

¹³² Ez esetben az önrendelkezési elv minden aggály nélkül helyettesíthető a nemzetiségi elvvel. Bibó az etnikai konfliktusok megoldásának kulcsát az önrendelkezés elvében látja, mivel hosszú távon ez biztosíthatja a közösség kiegyensúlyozott létét, amely végeredményben a nemzetek közötti jó viszony feltétele.

Megemlíthetjük, hogy a görögök egységes államban gondolkodnak, korlátozott török autonómiával, míg a törökök inkább laza föderációt szeretnének, amelyben mindkét felet azonos hatalom illetné meg.

Bibóhoz hasonlóan Konrád György is felismerte a lakosságcsere negatívumát és úgy vélekedik, hogy valójában az effajta áttelepítés nem más, mint etnikai tisztogatás.¹³³ Hangsúlyoznunk kell, hogy a területen két régóta kialakult nemzeti tudatú „állam” áll egymással szemben, tehát befejezett etnikumokról lévén szó, nem bizakodhatunk egységes nemzettudat kialakulásában. Bibó István etnikai konfliktusok megoldására irányuló javaslatai között gyakran találkozhatunk a népszavazás kérdésével is. Ez az eljárás több problémát vet fel. Valójában nem olyan egyszerű, mint amennyire első olvasatra látszik. El kell döntenünk ugyanis, hogy mi legyen a népszavazásra bocsátott kérdés, kik legyenek a címzettek... Bibó szerint ezen a ponton máris elakadhatunk, hiszen ciprusi nemzetről, mint homogén egészeztől nem beszélhetünk, csak két külön etnikumról. Végül felveti az önálló görög Ciprus gondolatát, amelynek megvalósításához is elengedhetetlenül szükséges a népszavazás, mint a görög lakosság valamiféle legitimáló, önrendelkezést tükröző megnyilatkozása. Konrád György mondja találoán, hogy ha széthullik egy szövetségi állam, akkor végső soron csak az etnikai hovatartozás marad, mint legfőbb rendező elv.¹³⁴ A görög Cipruson elrendelhető népszavazás pedig nem járhat más végkifejlettel, mint a Görögországhoz való csatlakozás gondolatával. Mindehhez természetesen szükséges lenne a nagyhatalmak politikai támogatása is.¹³⁵ Jelenleg megállapíthatjuk, hogy a vegyes területek száma fokozatosan csökkenőben van, a török és a görög lakosság is egyaránt arra törekedett, hogy tiszta etnikumú településeken, enklávékban telepedjen le. A NATO ugyan kiegyensúlyozó szerepet tölt be a konfliktus rendezésében, de a felek szélsőséges indulatai és nacionalizmusa miatt, úgy tűnik a kérdés

---

¹³³ Konrád György i. m. Palatinus, 1999. 49. o.

¹³⁴ Konrád György i. m. Palatinus, 1999. 9. o. A népszavazást, mint legitimációs technikát egyébként alkalmazták Boszniában is az önállóság kihirdetésekor.

¹³⁵ Az EU jelenleg a ciprusi görög kormányt fogadja el az egyetlen törvényes kormánynak.

megnyugtatóan egyelőre nem rendezhető. A szembenálló felek ugyanis állami szinten is törekednek a konfliktus állandósítására.¹³⁶

A feszültséget tovább növelte a két nép között Ciprus 2004. májusában bekövetkezett európai uniós csatlakozása, míg Törökország csatlakozásának kérdése csak napjainkban jutott el a nemzetközi vita stádiumába.¹³⁷ A csatlakozás feltételeként a Törökországgal szemben támasztott követelmények között kiemelt helyen szerepel az emberi jogok ügye mellett Ciprus elismerése is. Az Unió decemberi csúcsértekezletén döntenek arról, hogy megkezdik-e Törökországgal a csatlakozási tárgyalásokat.¹³⁸ Brüsszel felajánlotta Ciprusnak, hogy az uniós tagságot a sziget teljes területére kiterjeszti, ha a népszavazáson elfogadja az ország az ENSZ egyesítési tervét. Tekintettel azonban arra, hogy a görögök leszavazták e felvetést, az Unió 2004-ben csak a Ciprusi görög államalakulatot fogadta be a szervezetbe, amely hivatalosan, nemzetközileg is elismert.

Törökország felvételével kapcsolatban napvilágot láttak olyan nézetek, amelyek szerint az Egyesült Államoknak és Angliának nem érdeke egy versenyképes Unió fenntartása, ezzel magyarázható elsődlegesen, hogy Törökország felvételét támogatják, mivel ez által működésképtelenné tehetnék az Uniót. Úgy tűnik, az európai országok, különösen Ausztria részéről is erős az ellenállás Törökország uniós tagságával kapcsolatosan. Az uniós tagállamoknak mintegy 52%-a ellenzi a felvételt és csupán 35% támogatja. Megjegyzendő, hogy Magyarország a támogatók között van. Az ellenzők legnagyobb számban Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Dániában találhatók, illetve Cipruson, ahol a lakosság 70-80%-a ellenzi az uniós tagságot.¹³⁹ Az Unió tagállamai végül is letették a voksot Törökország uniós csatlakozása mellett, annak ellenére, hogy a szólásszabadság, a kisebbségek és a nők jogai még mindig rendkívül súlyos sérelmet szenvednek az országban. Kiskovács Miklós találóan mutat rá arra,

---

¹³⁶ Szénási Endre: Két NATO tagállam ellentétei: a ciprusi görög-török viszály néhány összetevője. Társadalom és honvédelem. 2001. V. évf. 4. szám. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos kiadványa, 282. o.

¹³⁷ A ciprusi csatlakozás során csak Ciprus görög lakta része nyert felvételt az Európai Unióba, illetve az Unió szabályait csak ezen a területen alkalmazzák.

¹³⁸ A jegyzet lezárásának idején – 2006. január 1. – már döntöttek Törökország felvételéről.

¹³⁹Kiskovács Miklós: Ki az áruló? Népszabadság, 2005. október <http://www.nol.13.hu/cikk/380548>

hogy lényegében Törökország nem teljesítette az Unió által megszabott kritériumokat, míg Horvátország előbbre tart az emberi jogok terén. Ennek ellenére vele szemben az Unió szigorúbb követelményeket támasztott. Tehát tanúi lehetünk annak, hogy az Európai Unió, hasonlóan az ENSZ-hez nem egyenlő mércével méri az egyes tagokat, illetve tagjelölt országokat.

8. AZ ARAB-IZRAELI KONFLIKTUS

8. 1. Az arab-izraeli konfliktus

Az arab-izraeli konfliktus részletes elemzését megelőzően érdemes szót ejtenünk röviden az emberi jogok értelmezéséről az Iszlámban.

Két főbb iskoláról beszélhetünk ezen a területen. Az első a hagyományos értékeket inkább őrző gondolkodási irány, míg a másik iskola az emberi jogok kérdésében kritikus az Iszlámra nézve. Az első irányzat az Iszlám tradicionális elképzeléseit tükrözi az emberi jogokról. Az emberi jogok kérdésköre az egyén méltóságával függ össze, követelik a személy sérthetlenségét, jogegyenlőségét és az emberi közösségek fejlődését. Amíg azonban az emberi méltóság keresése általános érvényű, e törekvés megvalósítását és formáját az adott nép kultúrája határozza meg. Az Iszlám a nyugati modell ellentéte. Erős közösségi szellemet, az emberek közti összetartozást és a szabadság együttes fogalmát írja elő. Az Iszlám megfosztja mítoszától az anyagi előrehaladás sikeres nyugati felfogását. Úgy tekinti az egyént, mint Isten nagylelkűségének örökösét, megköveteli híveitől a szabályoknak megfelelő életet, és hogy jó cselekedetet hajtsanak végre a közösségben. A közösség a társadalmi igazságosság, az összetartás és a közösségi jólét elvein alapszik.

A közösség célja tehát a közös jó érdekében való együttműködés, a saját szükségletek kielégítése. Az Iszlám politikai rendszer pedig olyan hatalmi forma, amelynek rendeltetése a mindenkire egyformán érvényes igazságos törvényhozás. Cserébe a közösség tagjainak tilos kérnie nem kívánhatót vagy lehetetlent. Az Iszlám politikai rendszernek szilárdnak kell lennie, harmóniát keres önmaga, tagjai és környezete számára. *„Az egyéni szabadság itt abban rejlik, hogy az ember átadja magát az Isteni akaratnak és szabadságát saját*

*magán belül keresi.*¹⁴⁰ Az egyéni szabadság ott ér véget, ahol a közösség szabadsága kezdetét veszi. A méltóság az alkotó, szabad ember önszeretetét és önbecsülését jelenti, ennek gyümölcse, hogy képes megadni ugyanezt a méltóságot a többi ember számára is. Szabadnak lenni annyit tesz itt, mint közösséghez tartozni.

A nyugati liberális demokráciák azért deklarálják a szabadság elvét, hogy elkerüljék a zsarnokságot, az Iszlám a társadalmi hagyományok követésének erényét hangsúlyozza, olyan hagyományokét, amelyek gyakran elnyomó rendszert támogatnak. Ebben a felfogásban a politikai, gazdasági, társadalmi rendszernek kell kiszolgálnia a kulturális közösséget, nem pedig fordítva. Ebben a felfogásban csak akkor válthatja fel az együttműködés a versengést, ha a kulturális közösség elsőbbségét az emberi alkotás fő forrásaként értelmezik. A nyugati kultúra az eltérést politikai rendszerek, nem pedig eltérő kultúrák alapján vizsgálja, ennyiben az Iszlám a kulturális türelmességet és rugalmasságot hirdeti.

A gyakorlatban azonban az Iszlám jog nem nyújt olyan megfelelő garanciákat, amelyek az állammal szemben megvédenék az egyént. Az Iszlám államok többsége az egyéni jogok nyugati típusú koncepcióját tette magáévá. Ezekben az államokban állandó konfliktushelyzet tapasztalható az egyéni jogok és kötelességek, valamint az állam feladatai és jogköre között.

A liberális iskola sokkal kritikusabb az Iszlám jog irányában, mint az előző nézetrendszer. Az iskola célja a mai Iszlám jog és a nemzetközi standardok közötti összhang megteremtése. A jelenlegi túlkapások jelzik az intézményi garanciarendszer hiányát és a nyugati eszmerendszerrel való szembenállást. Tehát az Iszlám államok egyetlenegy alattvalója sem élvezzi a modern értelemben vett állampolgári jogok teljességét. A hagyományok például több országban nem teszik lehetővé a vezetők nép általi választását (választójog hiánya!), a kormányok fegyelmezett váltása nem megoldott, az uralkodó hatalma korlátlan. Az uralkodó büntetőjogi szankciókat saját belátása szerint alkalmazhat, amely teljes politikai káoszt eredményez. A nőknek és a megtűrt közösségeknek még az átlagosnál is több korlátozást kell elviselniük.

---

¹⁴⁰ Az Iszlám felfogás részletes elemzését lásd Izeldien Khalil Akasha: Az emberi jogok értelmezése az Iszlámban című tanulmányában. Jogtudományi Közlöny, 1991/46.

A nőket a hagyomány több országban is a férfiak „gyámsága” alá helyezi, tehát nem tölthetnek be magas rangú végrehajtói vagy törvényszéki hivatalokat. A nem muzulmánokat korlátozzák olyan hivatalok betöltésében, amelyek hatalommal rendelkeznek az Iszlám vallásúak fölött. Ők sem tölthetnek be tehát magas rangú végrehajtói vagy törvényszéki hivatalokat. A muzulmán tudósok nemigen foglalkoznak a diszkriminációval, mint elvi kérdéssel. A mégis ezzel foglalkozó írások mentegetőzőek és nélkülözik a kritikát.

Röviden megállapíthatjuk, hogy mindezt lehetetlen összeegyeztetni a modern európai szabadságjogokkal.¹⁴¹ A fő kérdés, hogy bevezethető-e ezekben az országokban a demokratikus rend, amely előtérbe helyezi az emberi jogokat, illetve a választáson és pluralizmuson alapuló rendszert. Ezzel együtt járna az állam és a vallás-, valamint a hatalmi ágak teljes szétválasztása és annak elismerése, hogy a törvény a legfőbb hatalom. El kell törölni tehát – Khalil szerint is – az Iszlám családi-, polgári- és büntetőjogot és be kell vezetni az európai jogrendszert.¹⁴² Kérdés, mennyiben megoldható mindez? Az emberi jogok megsértésének legfőbb oka a térség országaiban, hogy nincs demokrácia, és egyetlen állam sem rendelkezik törvényes alkotmánnyal, a vallást pedig a politikai célok érdekében elferdítve használják.

A konfliktus színhelye mostani elemzésünknel a történelmi Palesztina. A területhez mindkét nép erősen ragaszkodik, noha a területen egyik sem élt soha kizárólagosan, vagyis a terület mindig kevert lakosságú volt. A térséget univerzális vallási centrumként is szemlélhetjük, hiszen a zsidó nép bölcsőjén és vallásán kívül a kereszténységnek is színhelye, csakúgy, mint az iszlámnak az arab hódítás nyomán. A zsidók ezen a területen hosszú időn keresztül viszonylagos békében élhettek, hiszen – mondja Bibó – amikor a Krisztust megfeszítők hálátlan szerepébe kényszerültek a kereszténység inkább üldözte őket, mint az iszlám világ, amelyet hidegen hagyott a

---

¹⁴¹ A kérdés elvezet az emberi jogok relativizálhatóságának kérdésköréhez, vagyis ahhoz a kérdéshez, hogy mennyiben tekinthetők még jogoknak a módosult formában megvalósult emberi jogok. Erre azt felelhetjük, hogy semennyire.

¹⁴² Ez a folyamat napjainkban már elkezdődött.

kereszténység által a zsidókra rakott bélyeg. Többek között ez az egyik kiindulópontja az európai cionizmusnak. A tények részletes elemzését a XX. század elejétől kell kezdenünk.

1916-ban brit-francia jegyzékváltás történt, amelynek keretében megtörtént az arab területek felosztása, és Szíria, Libanon francia, Irak (Mezopotámia) és Palesztina brit érdekerületté vált.¹⁴³ Az első világháborút követően aztán fokozódott a feszültség a két etnikum között, a nagyarányú zsidó bevándorlás és a vele járó gazdasági fellendülés miatt. Nem csupán a nemzeti öntudat feléledéséről van szó – írja Bibó – hanem mint oly sokszor, az etnikai konfliktusok hátterében most is megtalálhatjuk a gazdasági különbségeket. Az első világháború megosztotta a zsidó népet. A lakosság egy része amellet foglalt állást, hogy megőrizze semlegességét, míg mások Franciaország és Anglia mellett tették le voksukat és azért küzdöttek, hogy a zsidók a háború befejezését követően megkapják az őket megillető jogokat. Végül 1917-ben megszületett ennek eredményeképp az ún. Balfour-deklaráció, amely kimondta, hogy a zsidó népnek Palesztina földjén nemzeti otthont kell biztosítani.¹⁴⁴

A zsidó nép bevándorlása a II. világháború idején soha nem látott méretekben indult meg a zsidó otthon felé. A helyzet rendezését ekkor az ENSZ vette kezébe angol kezdeményezésre és döntött Palesztina kettéosztásáról, amelynek értelmében egy arab és egy zsidó állam jött létre, Jeruzsálem pedig nemzetközi kormányzás alá került.¹⁴⁵ Így 1948 májusában létrejött az önálló izraeli állam, amelyet mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió elfogadott, az arab államok kivételével. (4. ábrásor) Az önálló államok megvalósítása kölcsönös kitelepítések révén történt. Ezt követően indult meg a két nép között a fegyveres fellépés, amely mind a mai napig tart. Először az izraeli fél katonai sikereinek köszönhetően elfoglalta Ciszjordánia egy részét. Ezt követően megemlítendő az 1956. évi Sinai-

---

¹⁴³ Bibó István: Területi és államalakulási vita: Közel-Kelet. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1143. o.

¹⁴⁴ A zsidó nép jogaiért a Cionista Világszervezet folytat kitartó küzdelmet. A szervezetet 1897-ben a bázeli kongresszuson alapította Theodor Herzl. A zsidó állam kikiáltását követően tevékenysége az oktatás erősítése, az ideológia terjesztése felé fordult. A cionista kongresszusokat Bazelben, Londonban, Bécsben, Hamburgban, Lausanne-ban, Genfben tartották. Izrael megalakulása után minden kongresszust Izraelben rendeztek meg.

¹⁴⁵ A Közgyűlés által megállapított határokat azonban kezdettől fogva egyik fél sem fogadta el.

félszigeti konfliktus, amelynek kezdeményezője Izrael volt, és amely végül Izrael visszavonulásával végződött a nagyhatalmak közös állásfoglalása alapján.¹⁴⁶ A következő ún. hatnapos háború 1967-ben következett, ahol az arab fél mutatkozott elszántabbnak és végül 1967. novemberében az ENSZ Biztonsági Tanács 242-es számú határozatával végződött, amely kimondta, hogy Izraelnek vissza kell térnie az 1967 előtti határai mögé, és vissza kell állítani a békét a Közel-Keleten.¹⁴⁷ (4. ábrásor) A konfliktus azzal indult, hogy Egyiptom lezárta a Tirán-szorost, az arab fél Izrael állam határai mentén összpontosította erőit, hogy majd megsemmisítő csapást mérjen Izraelre.¹⁴⁸ Izrael igényei Jeruzsálem egész területére, a gázai övezetre vonatkoztak. A háború mégis eredményes volt, mert Izrael birtokába jutott a Szentföld egész területe, a Golán-fennsík és a Sínai-félsziget. Az ENSZ békefeltételei közt szerepeltek az izraeli csapatkivonáson túl a Szezei-csatorna és az Akabai-öböl Izrael előtti megnyitása és Izrael létének elismerése.

Időrendben a következő az 1973-ban bekövetkező háború volt, amikor az egyiptomiak voltak a kezdeményezők, a Szezei-csatorna minkét oldala ekkor egyiptomi kézbe került. Végül megjelentek az ENSZ csapatok a vita lezárásaként. 1978-ban ezt követően megszületett Egyiptom és Izrael között amerikai közvetítéssel a Camp David-i Megállapodás, amelynek értelmében a szerződő felek kötelezettséget vállaltak a hadiállapotot megszüntető békeszerződés három hónapon belüli megkötésére és kölcsönösen elismerték egymást.¹⁴⁹ A szerződésnek megfelelően az izraeli csapatok elhagyták a Sínai-félszigetet, az izraeli hajók pedig ismét használhatták a nemzetközi vízi utakat.

---

¹⁴⁶ Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az arab-izraeli viszály során az USA inkább Izraelt támogatta, habár olykor helytelenítette politikáját, míg az egykori Szovjetunió inkább az arab államok mellett kötelezte el magát.

¹⁴⁷ A határozat megszületésekor értelmezése nem volt egyértelmű. Izrael értelmezése szerint a BT határozat nem kötelező, csak ajánlás, amely a feleknek tárgyalásos rendezést ajánl, míg az arab álláspont szerint a határozat kötelező. A határozat tartalmazza az elfoglalt területekről való kivonulás elvét és azt, hogy minden államnak joga van békés és biztonságos rendezésre.

¹⁴⁸ Az 1967-es háború előtt Nasszer egyiptomi elnök azt mondta: „*Alapvető célunk Izrael megsemmisítése.*” Az idézet Izrael: A tények című internetes cikkben olvasható. <http://www.cionista.hu/tenyek.htm>

¹⁴⁹ Elnevezését az aláírás helyéről, az USA elnökének Camp David-i rezidenciájáról kapta.

8. 2. Javaslatok az arab-izraeli konfliktus megoldására

A szóban forgó konfliktus értékelésénél nem szabad megfeledkeznünk a zsidó nép lelkiállapotáról, amely abból fakad, hogy mintegy kétezer éves szétszórtsága alatt többet szenvedett, mint bármelyik nép és számtalan üldözésben volt része. A huszadik században pedig olyan népirtási kísérletnek lett szenvedő alanya, amely egyedülállóan borzalmas a világtörténelemben. Az antiszemita kijelentések az arab médiában napjainkban is gyakoriak, habár az arab-izraeli konfliktust nem szűkíthetjük le természetesen az antiszemitizmusra, annál jóval differenciáltabb okai vannak. Bernard Lewi elhíresült kijelentésében hívta fel a figyelmet a zsidó nép hányattatásaira: *„A zsidók démonizálása az arab irodalomban sokkal jobban elterjedt és mélyrehatóbb, mint valaha is a nyugati irodalomban, kivéve persze a náci korszak német irodalmát.”*¹⁵⁰ Hitler rögeszméje volt, hogy a zsidóság negatív értelemben a történelem kulcsa. Ennek alapján – mondja Bibó István – érthető az önálló államiság létrehozatalára irányuló igényük. Bibó a konfliktus megoldásához javasolta a nemzetközi döntőbíráskodás intézményének alkalmazását és a problémát az 1967 előtti határok elfogadásával látta megoldhatónak. Ez az a határ ugyanis, amely bírja a nagyhatalmak egyetértését, ugyanakkor mindkét nép erős történelmi gyökerekkel kötődik a területhez.¹⁵¹ Ezenkívül ez az a határ, amely már kiállt 1956-ban egy komoly nemzetközi válságot. Ehhez a megoldáshoz tartozik Jeruzsálem kettéosztása. Bibó egyébként adósunk marad az arab-izraeli konfliktus elemzése során az 1919-től 1921-ig terjedő időszak teljes leírásával.

Bibó hangsúlyozza, hogy hiábavaló izraeli részről azon álláspont hangoztatása, hogy a zsidó bevándorlás gazdasági fellendüléssel járt az arabok számára illetve növelte az életszínvonalat, mert *„az emberek még*

---

¹⁵⁰ Az idézet Izrael: A tények című internetes írásban olvasható. <http://www.cionista.hu/tenyek.htm>

¹⁵¹ A BT határozatai más államokra hozzájárulásuk nélkül is kötelezőek.

magasabb munkabér ellenében sem szeretnek másodosztályú állampolgárok lenni."¹⁵²

A konfliktus nem jutott nyugvópontra a mai napig sem, hiszen napirenden vannak a két fél között a terrorista akciók és merényletek. Így helyes Bibó azon meglátása, hogy értelmetlen azon vitázni, ebben a konfliktusban melyik fél az agresszor, hiszen mindketten folyamatosan azok. Bibó István szerint probléma, hogy a konfliktus megoldásában mindkét fél kétségbe vonja a nemzetközi fórumok hatékonyságát. A határkérdést a tartós béke megvalósulásához mindenképpen rendezni kellene a térségben, olyan határok által, amelyek a nemzeti, etnikai szempontokat tartják elsődlegesnek és nem stratégiai indíttatásúak.

Egy végleges béketervnek tehát Izrael 1967 előtti, legitim határai közé való visszavonulását kell tartalmaznia, a másik fél részéről pedig Izrael ilyen formában történő elismerését. A béketerv megvalósulásának tehát részleges kiürítéssel kell kezdődnie, diplomáciai elismeréssel folytatódnia és teljes kiürítéssel végződnie, javasolja Bibó.¹⁵³ Bibó István nézeteit úgy összegzi, hogy a jelenlegi vita parttalansága a megmerevedett lélektani tényezőkön túlmenően a nagyhatalmi döntések pártatlanságának hiányával illetve a nemzetközi intézmények hiányával, működésük elégtelenségével magyarázható.

Szabó A. Ferenc egy másfajta értékelési szempontra hívja fel figyelmünket találóan, amikor azt mondja: *„Ma ezen a mintegy 26 ezer négyzetkilométeres területen közel 10 millió egymással farkasszemet néző lakos osztozkodik. A népsűrűség...meghaladja a világ legsűrűbben lakott országaiét is. Vajon meddig folytatható ez a demográfiai verseny? Mekkora a bibliai Kánaán eltartóképessége...?”*¹⁵⁴ Gáza gazdaságilag és demográfiai szempontból is komoly problémát jelent.

A megoldáskeresés hosszú időre nyúlik vissza: 1897-ben az I. Cionista Kongresszus követelte a zsidó állam létrejöttét és nemzetközi elismerését.

---

¹⁵² Bibó István: Területi és államalakulási vita: Közel-Kelet. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1172. o.

¹⁵³ Bibó István: Területi és államalakulási vita: Közel-Kelet. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1180. o.

¹⁵⁴ Szabó A. Ferenc: Bibó István közel-keleti béketerve. Új Honvédségi Szemle, Budapest, 116. o.

Nem járt sikerrel a II. Cionista Kongresszus sem, 1899-ben Bázelen. 1917-ben az úgynevezett Balfour-deklaráció tett ígéretet az önálló zsidó otthon megteremtésére Palesztinában.¹⁵⁵ Az Arthur J. Balfour külügyminiszterről elnevezett dokumentum tulajdonképpen nem más, mint Lord Rotschildnak írott levél, amelyben az áll, hogy a kabinet támogatja azt az elképzelést, hogy a zsidó nép hazát építsen magának Palesztinában és mindent meg fog tenni a cél elérése érdekében. Mindezek alapján – amint arra Dobrovits Mihály Aladár is felhívja figyelmünket – semmiképpen sem gondolhatunk arra, hogy a brit kormány kötelezettséget vállalt volna az államalapítás elősegítésére.

A vita megoldásának állomásaként meg kell említenünk az első intifádát¹⁵⁶ 1987-ben, amikor az egyiptomi területeket is érintette a konfliktus, de csak rövid ideig, mert az egyiptomi kormány vérbe fojtotta az eseményeket.

1988-ban a Palesztin Függetlenségi Nyilatkozat megszületésével, kikiáltották a Palesztin állam létrejöttét. 1989-ben Jasszer Arafatot választották az állam elnökéül, amelyet sokan az enyhülés jeleként értékelték. A konfliktusok azóta is jelen vannak, változó hullámzással. 1994-ben sor került az egyik legvéresebb merényletre az ún. Hebroni mészárlásra, amelynek során 30 palesztin vesztette életét. Ezt követően 2000-ben kirobbant a második intifáda, amelynek során bizonyos ciszjordániai településekről a palesztin félnek le kellett mondania. A második palesztin intifáda kapcsán mintegy 970 zsidó és 3350 palesztin vesztette életét, a konfliktus akkor vette kezdetét, amikor Ariel Saron ellátogatott a jeruzsálemi Templom-hegyre.¹⁵⁷ Az évek óta tartó intifádába úgy tűnik, a palesztin területek gazdaságilag is beleroppannak.

A vita rendezése napjaink egyik legjelentősebb történelmi eseménye, amelynek lezárására 2005. augusztusában-szeptemberében is történtek kísérletek. Megkezdődött a zsidó telepek felszámolása a Gázai övezetben,

---

¹⁵⁵ Bibó említést tesz az 1938-ban megjelent ún. Fehér Könyvről, amely a Balfour-deklaráció értelmezésével foglalkozik. E szerint ez az aktus nem jelent palesztinai zsidó telepítést. Hans Kohn mutat rá a deklaráció többértelműségére, amelynek folytán azt a felek eltérően értelmezték. Bibó értelmezése a cionista változat, tehát az önálló zsidó otthon megteremtését véli felfedezni benne.

¹⁵⁶ A szó jelentése lázadás, felkelés. A palesztinok Izrael elleni felkelésének megjelölésére használják.

¹⁵⁷ Népszabadság Online: Négy év intifáda című írásában olvashatóak az adatok. www.palestinechronicle.com. 2005. február 9.

amely Izrael belpolitikai életében is komoly viszályokat okozott. Benjamin Netanjahu pénzügyminiszter lemondott, az ő álláspontját az izraeliek többsége támogatta. A zsidó lakosság kisebb része értett csak egyet Ariel Saron miniszterelnök gázai kivonulási tervével, amely egyoldalú döntés volt izraeli részről, tehát a területek átadása anélkül történt meg, hogy bármit is adtak volna érte cserébe, hangsúlyozta Tomi Lapid volt izraeli igazságügy-miniszter több interjújában. Mindeközben a palesztin fél úgy érzi, hogy harmincnyolc év megszállás után – 1967 óta – a kivonulás első lépcsője a hosszú távú konszolidációnak a térségben és az folytatódni fog mind a Nyugati Parton, mind Kelet-Jeruzsálemben.¹⁵⁸ A következő lépés tehát a Nyugati Part – Ciszjordánia – nagyobb részének átadása lesz.

Felmerül a kérdés, hogyan értékelhető a felszabadult Gázai övezet jogi státusa? A terület a palesztin állam részét fogja képezni, jogállása egyelőre átmeneti jellegűnek minősíthető, bár nemzetközi jogilag helyzete egyelőre különösebb problémát nem vet fel, hiszen a terület nem uratlan, már a palesztinok átvették a hatalmat a térségben. A gázai légtér és tengersizakasz izraeli felügyelete mindezen nem változtat, Izrael ezen intézkedések révén saját biztonságát próbálja meg garantálni. A Hamasz palesztin terrorszervezet mindenesetre már a kivonulás napjaiban közölte, hogy hiába vonul ki Izrael a Gázai övezetből, ők nem teszik le a fegyvert. Sokan palesztin részről is helytelennek találták a kivonulásról szóló döntés egyoldalú meghozatalát, köztük Mahmúd Abbász palesztin elnök is. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy rendkívülinek nevezhető az a történelmi lépés, amelynek során egy állam kitelepíti polgárait katasztrófahelyzet hiányában. A kérdés rendezése tárgyában napvilágot látott 242-es határozat értelmében, az 1967 előtti tűzszüneti vonalak korrekciójáról tárgyalni kell. A vita békés megoldását nehezíti, hogy a palesztin fél nem hajlandó tárgyalni.

Valki László a konfliktus egyoldalú nemzetközi megítélésére hívja fel figyelmünket, amikor rámutat arra, hogy Hágából nézve nincsenek terroristák, a palesztinok tehát tulajdonképpen legális küzdelmet folytatnak. Rámutat a nemzetközi szervezet azon érvelésére, miszerint, Izrael nem élhet

---

¹⁵⁸ Az eddigi kitelepítések főként Gus Katif, Gan Or, Kfar Darom, Kfar Yarom, Shirat Hayam, Morag, Netzarim, Neve Dekalim és a Kisszufin-átkelő térségét érintették.

az önvédelem jogával, mert arra az ENSZ Alapokmány 51. cikke értelmében csak egy másik állammal szemben lenne joga.¹⁵⁹ A bíróság lényegében egyoldalú politikai állásfoglalást fogalmazott meg, ellene csak az amerikai bíró, Thomas Buergenthal szavazott. A Közgyűlés júliusban hozott 323. számú határozatában ugyanis elítélte ismételt Izrael magatartását, miközben arab országot még eddig egyszer sem marasztalt el. Érdekessége a júliusi határozatnak az is, hogy az Európai Unió mind a huszonöt tagállama mellette szavazott.¹⁶⁰ Izrael megalakulását követően az ENSZ elsősorban a palesztin menekültekkel foglalkozott. Hivatkozási alap a világszervezet számára, hogy Izrael nem tartotta be a 181. számú határozatot, amely szerint arabok és zsidók nem telepedhetnek le egymás területein.¹⁶¹ Elhíresült 242. számú határozatában Izraelt szólította föl a békés nemzetközi fellépésre, az arab felet nem. A határozat engedélyezi Izrael részére az 1967-ben elfoglalt területek feletti fennhatóságot, amíg nem jön létre egy tartós békét szolgáló megállapodás a felek közt. A határozat Jeruzsálem keleti részét megszállt arab-palesztinai területnek minősítette. Úgy tűnik az ENSZ következetesen Izrael-ellenes politikát folytat. Pedig nem lenne szabad egyenlőségjelet tenni a két fél között, hiszen Izrael biztosítja polgárai számára a vallásszabadságot, az arabok lakhatását, szavazati jogait, tagjai lehetnek az arab polgárok az izraeli parlamentnek is. *„Az Izraelben élő arabok több joggal rendelkeznek és szabadabbak, mint a legtöbb arab, aki arab országokban él.”*¹⁶² A másik félről ugyanezt nem mondhatjuk el.

A két fél közti intenzív párbeszéd, békefolyamat 1993-ban indult meg az ún. osloí folyamat elnevezéssel, amelynek során Izrael elismerte a Palesztin Felszabadítási Szervezetet és csapatai kivonására vállalt kötelezettséget a megszállt területek egy részéről.¹⁶³ Az osloí folyamat keretében számtalan

---

¹⁵⁹ Valki László A fal, Hágából nézve című cikke a <http://www.cionista.hu/valki02.htm> internetes oldalon olvasható.

¹⁶⁰ Részletes leírás a júliusi határozatról Valki László: A fal, Hágából nézve című írásában olvasható. <http://www.cionista.hu/valki02.htm>

¹⁶¹Tucker Tamás: Izrael és az ENSZ című internetes írásában részletesen elemzi a világszervezet egyoldalú megközelítését. Izrael és az ENSZ. <http://www.cionista.hu/ensz.htm>. Magyarországi Cionista Szövetség honlapja.

¹⁶² Az idézet: Izrael: A tények című internetes írásban olvasható. <http://www.cionista.hu/tenyek.htm>

¹⁶³ A szervezet 1964-ben jött létre, három évvel azelőtt, hogy Izrael ellenőrzése alá vonta a Gázai-övezetet és Cisz-Jordániát.

megállapodás született a PFSZ és Izrael között. A tárgyalások eredményeként Arafat elismerte Izrael államot és elítélte a terrorizmust. A tervek szerint a békefolyamat lezárásaképpen állapodtak volna meg a felek a vitatott területek státusáról, ennek a békefolyamatnak a részeként találkozott Bill Clinton és Madleine Albright külügyminiszter közvetítésével 2000-ben Jasszer Arafat és Ehud Barak izraeli kormányfő Camp David-ben. (Camp David II. néven elhíresült találkozó.) A találkozó során a palesztin vezető elutasította a megegyezést és a visszaadásra felajánlott területek elfogadását, és kezdetét vette ezt követően a második intifáda, tehát az öngyilkos robbantássorozat.¹⁶⁴ Az oslo-i folyamatot az arab fél sohasem vette komolyan, erre utalt al-Husszeini palesztin vezető azon kijelentése, hogy a megállapodásokat csak ideiglenesnek tekintik, hiszen a végső cél nem csupán Cisz-Jordánia és a Gázai-övezet megszerzése, hanem Izrael teljes területe.¹⁶⁵ A PFSZ Fatah – Arafat által alapított – szárnyának hivatalos emblémáján is Izrael egész területe látható, amelyet puskák és kézigranát borítanak.

A legvéresebb utcai harcok az 1967-ben elfoglalt palesztin területeken létesített zsidó telepek közül főleg Ramallahban, Hebronban és Nablusban bontakoztak ki napjainkig. Az utcai konfliktusok során a zsidó származású halottak száma magasabb volt, mint bármely más etnikai konfliktus esetében.

A megosztottság és a lélektani feszültség állandó a két nép között. Jeruzsálem többszörösen is megosztott, üzleti negyedek, közlekedés, oktatási és egészségügyi intézmények szempontjából is.¹⁶⁶ A keletre eső zsidó települések gazdagabbak és területileg nagyobbak, míg az arabok gazdaságilag kiszolgáltatottak. A palesztinok is szenvednek azonban jogkorlátozást, például 1967 és 1995 közötti időszakban megközelítőleg 10 000 palesztin otthon épült, addig ugyanebben az időszakban körülbelül 65 000 zsidó otthon épült fel. A palesztinok ezen kívül területileg rendkívül

---

¹⁶⁴ A merényletek színhelyei Netanja, Petah Tikván, Megiddó, Herzlia és Rison Lecion voltak.

¹⁶⁵ Az idézet Izrael: A tények című internetes írásban olvasható. <http://www.cionista.hu/tenyek.htm>

¹⁶⁶ Bollens, Scott, A.: A város szerepe a nacionalista konfliktusokban (Uncovering the Urban dimension in Nationalist Conflict: Jerusalem and Belfast Compared; Terrorism and Political Violence) Volume 10. 1998. <http://www.hhrf.org/kisebbskutatas/1992.2/38.htm>

tagoltan élnek, harminc olyan körzetben, amelyek völgyekkel, utakkal, illetve izraeli ellenőrzés alatt álló határokkal szegélyezettek.¹⁶⁷ A palesztinok helyzetét tovább nehezíti belső megosztottságuk.¹⁶⁸

A békefolyamat további sorsa napjainkban is kérdéses, tekintettel a zsinagógák felgyújtására és az évszázadok alatt rögzült gyűlölködésre.¹⁶⁹ Az arab világ és a palesztinok túlnyomó része mind a mai napig nem ismerte el Izrael állam létezését. Hozzáfűzhetjük azonban, hogy az újabb támadásokat immár Izrael a nemzetközi jog szabályai értelmében megfelelően, jogszerűen viszonozhatja. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a térségben mintegy huszonegy arab állam van és egyetlen zsidó állam, Izrael, amely a térség egyetlen demokratikus állama.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Bollens, Scott, A.: i. m.

¹⁶⁸ Feszültségek vannak a PFSZ és bírálói közt, illetve a fiatalabb és az idősebb vezető réteg között is.

¹⁶⁹ A kézirat lezárásának ideje 2006. január 1.

¹⁷⁰ Meg kell említenünk azt is, hogy Izrael kb. 700 000 nincstelen menekültet fogadott be, akiket különböző arab országokból űztek el, míg az arab országok saját menekülteiktől mindezt megtagadták. Izrael meglátása szerint az arabok csupán az elűzött zsidók vagyonából kárpótolhatták volna menekülteiket.

9. AZ ÉSZAK-ÍRORSZÁGI KONFLIKTUS

9. 1. Az észak-írországi konfliktus

Kezdjük elemzésünket onnan, hogy a XVI. században Anglia és Skócia túlnyomórészt protestánssá vált, míg az Anglia uralma alatt lévő lázongó Írország katolikus vallású volt. II. Henrik angol király hadjáratát követően, 1175-ben kimondta Írország egyesítését a brit koronával, a windsori egyezményben. Innentől megindultak a betelepítések, de mivel megnőtt a vegyes házasságok száma és ez a koronára nézve nem volt kívánatos, 1366-ban napvilágot látott az ún. killkenny rendelet, amelynek értelmében az angolok nem léphettek rokonságba írekkel, és amely deklarálta az ír nyelv betiltását az ír családoknál is illetve az ír papságot elkülönítette az angol katolikus papoktól.¹⁷¹ Az ellentéteket ezután növelte a két nép vallási szembenállása, míg VIII. Henrik bejelentette az anglikán egyház megalakulását 1537-ben, addig az írek továbbra is a Pápát ismerték el. A következő történelmi fordulópontra Oliver Cromwelltől számíthatjuk, aki az egész szigetet uralma alá vonta.

Írország önállósága megszűnt ezután 1801-ben az Act of Union törvénnyel, amely a területet az Egyesült Királyság részeként deklarálta. Az 1800-as években sokan a kivándorlást választották, elsősorban Amerikába, innen is támogatva a függetlenségért folytatott nemzeti küzdelmet. Innentől fogva a zavargások rendszeressé váltak. Megalakult az Ír Nemzeti Párt is. Az írek nemzeti mozgalmának két egymással szembenálló változata jött létre: a teljes önállóságra törekvő radikális nacionalisták és a mérsékeltebb irányzat, akik beérték volna a Birodalmon belüli autonómiával is. Az ír nacionalizmus ekkor már nyíltan is protestáns-és angolelles volt.

---

¹⁷¹ Apáti Anna Zita: A kettészakított sziget-Írország története. Pécs, 1998. Alexandra, 12. o.

1919-től felerősödik az ír nemzeti törekvés és megalakul az Ír Köztársasági Hadsereg, amely rajtaütésszerű támadásokat szervezett.¹⁷² Az angol fél sem maradt tétlen, megkezdte az ír ellenállás erőszakos megfékezését és propaganda-hadjáratba kezdett az írek ellen. Az angolok a probléma rendezését egy törvény megalkotásával kívánták ezt követően elősegíteni, 1920. decemberében elfogadták a Government of Ireland Act-ot, amely Írország kormányzásáról rendelkezett. A törvény külön tárgyalta Észak-és Dél-Írországot és hangsúlyozta, hogy a sziget egyesítését az ún. Közös Ír Tanács fogja végrehajtani. Egyik parlamentnek sem állt jogában a törvény értelmében rendelkezni a Koronára tartozó ügyekről. Az ír egység létrejöttéig jó néhány kérdésben a Korona volt jogosult rendelkezni.

1921-ben a parlamenti választások eredményeképpen Sir James Craig miniszterelnökségével, létrejött a belfasti kormány és kikiáltották az önálló észak-ír államot, amelyet V. György angol király is jóváhagyott. A zavargások ekkor még nem csillapodtak, sorozatos atrocitások érték a katolikus egyház képviselőit, amely ellen felemelte szavát a Pápa is. Az írek többsége az ország egységét szerette volna helyreállítani és követelték a Koronától való teljes függetlenséget.

A tárgyalások és az elhúzódó zavargások hatására 1921. december 6-án egy Megállapodás született, amely tartalmazott egy olyan záradékot, ami a határok későbbi módosítását lehetővé teszi. A Megállapodás az angol fél által készített javaslat volt, nagyobb önállóságot takart, mint az 1920. évi törvény. Külpolitikai önállóságot tartalmazott, lényegében önálló államnak tekintette Írországot – 26 megyét – az ún. domíniumi státus keretében. Észak-Írországról az angolok később, egy külön megállapodás keretei közt szerettek volna tárgyalni. 1922-ben megszavazták a Megállapodást, amely lényegében nem adott teljes függetlenséget, hiszen az eskü letételével a Koronához való hűséget juttatta kifejezésre. Ennek következtében kirobbant a polgárháború a Megállapodás ellenzői és támogatói között.

A XVII. században az ír sziget észak-nyugati részén, Ulster tartományban protestáns település jött létre. Amikor tehát 1922-ben az ír szabadságharcok eredményeként megalakult az Ír Szabadállam, akkor az ulsteri terület nélkül

---

¹⁷² Apáti Anna Zita: i. m. 63-67. o.

jött létre. Az ulsteriek Észak-Írország elnevezéssel önálló részállammá alakultak. Politikailag továbbra is az Egyesült Királyság keretein belül léteztek. Innen ered az elnevezés, hogy Nagy-Britannia és Észak-Írország.¹⁷³ (3. ábra) Ezt követően 1922. október 25-én sor került a Szabad Állam alkotmányának törvénybe iktatására, amelyet december 5-én az Egyesült Királyság parlamentje is ratifikált. Az Ír Szabad Államban ezt követően parlamentáris demokrácia bontakozott ki, amely a második világháború időszakában még tovább erősödött, az állam megerősítette alkotmányos berendezkedését, míg Nagy-Britannia a kontinensen zajló eseményekkel volt elfoglalva. A világháborút követően már nem volt lehetősége elszakítani a területet, így végül 1947-ben Nagy-Britannia az Ír Köztársasági Törvényben hivatalosan is elismerte a terület elszakadását. Az Ír Szabad Állam fővárosa Dublin, Észak-Írországé Belfast lett.

Láthatjuk, hogy ennél a konfliktusnál lényegében vallások állnak egymással szemben: katolikusok és a protestánsok.¹⁷⁴ Bibó István rámutat azonban arra, hogy a kérdés jóval bonyolultabb egy vallásháborúnál. Sokakban merült fel a kérdés, joggal, hogyan lehet, hogy a XX. XXI. században fejlett demokráciákban szabályos vallásháború folyhat? Nos, úgy lehetséges, hogy a katolikusok szegények és munkavállalók, míg a protestánsok jómódúak és munkaadók, feleli Bibó. A vallásháború mögött gazdasági konfliktust találunk, amely legalább annyira hangsúlyos jelen esetben, mint a harc ideológiai oldala. Bibó szerint Max Weber mutatott rá leginkább arra a tényre, hogy bármely katolikus-protestáns vegyes társadalomban a protestánsok mindig vagyonosabbak, a katolikusok mindig szegényebbek, a protestánsok aránya a munkaadók oldalán mindig nagyobb. Találkozhatunk ezzel a jelenséggel Németországban, Svájcban, Hollandiában, Magyarországon, Franciaországban egyaránt. Ez tehát közismert

---

¹⁷³ Bibó István: Észak-Írország kérdése. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1192. o.

¹⁷⁴ A vallási konfliktusok erejét sem szabad azonban lebecsülnünk: A közép-kelet-európai térségben a boszniai válság volt az, amely újra ráirányította a figyelmet a vallási szembenállás erejére.

társadalomtudományi tény.¹⁷⁵ A szembenállásuk tehát nem elsődlegesen vallási irányultságú, hanem gazdasági és nemzeti, a vallási kritérium „csupán” egyik meghatározó eleme a konfliktusnak. A vallási kritérium, mint megkülönböztető jegy ritkaságszámba megy Nyugat-Európában, inkább Közép-Európában vagy a Balkánon megszokott, állapítja meg Bibó.

A protestánsok az írek politikai jogait kezdték el nyírni először, például választójoguk korlátozásával. Ez a helyzet olyannyira kiéleződött, hogy csaknem polgárháborús állapot jött létre, amelyre a válasz Észak-Írország brit katonai megszállása lett. Figyelemre méltó, hogy az indulatok mennyire gátját képezik napjainkban is a higgadt politikai párbeszédnek: *„Az írek képesek 300 évvel ezelőtti és tegnapi sérelmeket úgy felsorolni, mintha mindkettő az imént történt volna (...) De nem kevesebb szenvedélyességgel ünneplik az ulsteri britek is minden évben az írek felett aratott győzelmeiket...”*¹⁷⁶

9. 2. Javaslatok az észak-írországi konfliktus megoldására

A megválaszolendő kérdés ebben az esetben, hogy az Egyesült Királysághoz vagy az Ír Köztársasághoz tartozzon-e az észak-ír terület? Látni fogjuk, hogy itt a probléma abban áll, nem tudjuk eldönteni mi az a területi egység, amire vonatkoztathatjuk a Bibó által megoldásként emlegetett többségi akaratot.

Írország kettéosztottsága 1922-ben jött létre, amikor az északi rész csatlakozott Nagy-Britanniához – ez hat megyét jelent – és a megmaradó huszonhat déli megye Ír Szabad Állam néven megalakult. A megoldást az nehezíti, hogy az etnikumok jelen esetben igen változatosan helyezkednek el és az első területi elhatárolási kísérlet, amely 1922-ben volt, ezért nem lehetett sikeres. Az ulsteri protestánsok ragaszkodnak az 1922-es határokhoz és a hozzájuk került katolikusokkal szemben biztosnak szeretnék tudni vezető szerepüket. Másrészt jelen van az az álláspont a

---

¹⁷⁵ Bibó István: Észak-Írország kérdése. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1193. o.

¹⁷⁶ Idézet Bibó Istvántól, In: Halász László: i. m. 25. o.

katolikus írek részéről – mind Észak-Írországon belül, mind az Ír Szabadállamban – hogy politikai egység szükségeltetik az egész ír szigeten, tehát nem vetik el egy esetleges föderatív megoldás gondolatát.

Bibó a megoldás keresésekor az önrendelkezés elvéből indul ki, és azt kérdi, melyik megoldás az, amelyik ebből a szempontból igazolható. Dobrovits Mihály Aladár Bibó István megoldási javaslatával kapcsolatban azt kifogásolja, hogy az önrendelkezési elv alkalmazhatatlan olyan esetekben, amikor ugyanarra a területre több etnikum támaszt kizárólagos követelést. Már idézett művében Bibó megoldási javaslatát elemezve azt mondja, hogy Bibó fétisszerűen tiszteli az önrendelkezési elvet, és hogy az általa előterjesztett megoldási javaslat az írországi esetre alkalmazhatatlan.

Megemlítendő – csakúgy, mint a közel-keleti konfliktus esetében, - hogy mindkét fél itt is lelki tehertételekkel van tele, amely nagyrészt az ír terrorcselekményekkel magyarázható. Hasonlóan az arab-izraeli konfliktushoz, itt is beszélhetünk egy formálisan érvényes határról, ez az 1922-es határ, amely Nagy-Britannia gyámkodása mellett került meghúzásra. A feszültséget fokozza a katolikus lakosság növekvő ereje és az Ír Szabadállam közelsége, mondja Bibó. Ezzel szemben az Ír Szabadállamban élő protestánsok kevésbé erőteljes kisebbség, amely nem alkot népet, és nem része az ulsteri résznek.

Az ulsteriek viszont a történelem folyamán a brit koronához maradtak szolidárisak. A lehetséges megoldások között Bibó felveti ismét egy politikai döntőbírótság alkalmazását, amely dönthetne Észak-Írország területének csökkentése mellett, tehát elvehetné onnan a katolikus kisebbséget. A döntőbírótság észak-írországi és külföldi tudósokból állna, döntése betartásáról pedig a brit kormány gondoskodna. A döntőbírótság eljárásának azonban kellő felhatalmazással kell rendelkeznie, így eljutunk ismételen a népszavazás gondolatáig és annak nehézségeihez.

A problémák abban összegezhetőek, hogy mely területen kéne népszavazást tartani, mi legyen a felteendő kérdés, és hogyan értékeljük az eredményt. Másképpen fogalmazva, dilemmánk az, hogy a népszavazási

többséget mely területre kell vonatkoztatni.¹⁷⁷ Bibó a következőképpen válaszolja meg a kérdéseket: az első kérdést viszonylag egyszerűnek ítéli, mert a népszavazási területnek Észak-Írország területére kell vonatkoznia. A második kérdésre azt feleli, hogy több kérdés is számításba vehető, nevezetesen Észak-Írország fenntartása, az Ír Szabadállamhoz való csatlakozás és végül felmerülhet a két fél között egy Össz-Írországi Federáció létrehozásának gondolata is. A harmadik kérdésre azt feleli, hogy ez a kérdés a föderáció létrehozása esetén nem merül fel, hiszen a népszavazás ekkor az egész Észak-Írország területére vonatkozik, más esetben pedig a szavazatok Észak-Írország egyes részeinek elcsatolását fogják eredményezni. Bibó szerint a föderatív megoldás létrejötte kevésbé valószínűsíthető demokratikus módon. A rendezés végső céljának azt tartja – helyesen – hogy mindkét területen a lehető legcsekélyebb számú kölcsönös kisebbség maradjon. Javasolja a községenkénti többséget. Bibó István nem riad vissza a végeredmény érdekében akár városok kettészakításától sem.

Bibó István többször utalt arra írásaiban, hogy az etnikai szempontból megfelelő határ a jó határ, ha mégoly kacskaringós is, és e határ meghúzása érdekében nem szabad visszariadnunk a gazdaságilag vagy földrajzilag irracionális határtól sem. Megoldási javaslatainak gyakorlati kivitelezhetőségét többen is kifogásolták, nemcsak azért, mert a kacskaringós vagy akár városokon átívelő határokat sokan merőben rossz megoldásnak tartják, hanem azért is, mert Bibó nem szól általában arról, hogy az ilyen módon kialakított területek közigazgatását, közlekedését hogyan kellene megoldani. Javaslatainak sajátossága, hogy az önrendelkezési elv egyoldalú alkalmazása révén egyik félnek sem ad kizárólagosan igazat és nem teljesítené elgondolkodásaikat maradéktalanul.

Scott A. Bollens felhívja a figyelmet a város szerepére a nacionalista konfliktusokban, különös tekintettel Belfastra.¹⁷⁸ Azt mondja, az olyan városoknak mint Belfast, Jeruzsálem, Szarajevó, Algír, Johannesburg, Új-Delhi, Brüsszel továbbra is súlyos etnikai konfliktusokkal terheltnek kell

---

¹⁷⁷ Bibó István: Észak-Írország kérdése. In: Bibó István összegyűjtött munkái 4. 1984. 1200. o.

¹⁷⁸ Bollens, Scott A.: i. m. 1-38. pp.

élniük, mivel a várost mindegyik etnikum a sajátjának tekinti. Jeruzsálem és Belfast azok a városok, ahol a nacionalizmus mélyen megosztó és elválasztó választóvonalakat eredményezett. Jeruzsálem helyzete azért nagyon kritikus, mert itt találhatóak a három nagy monoteista vallás kultikus helyei, szentélyei. Ezzel szemben Belfast problémája sem kevésbé súlyos, mert a fővárosról és a legsűrűbben lakott településről van szó, ami mindig megnöveli a valószínűségét az általános nemzeti konfliktus kirobbanásának és a tűzfészekké válásnak. A várospolitikai teljesen megoszthatja a helyi hatalmakat, és hatással lehet a szembenálló etnikai, politikai csoportokra. Bollens azt mondja, a több mint 1810 végzetes összecsapásból körülbelül 1000 Belfasthoz köthető. A robbantások kb. 41%-át a város területén követték el. A várost ír-brit illetve katolikus-protestáns ellentétek jellemzik, a protestánsok vannak többségben, de a szegregáció és a megosztottság többszörös. A protestánsok nagy része mára elhagyta közösségét, míg az értelmiségi-katolikusok nem mozdultak el. Náluk egyébként a nyolcvanas évekbeli adatok szerint is jóval magasabb volt a munkanélküliségi ráta, mint a protestánsoknál.

Napjainkban a fegyveres harcok még mindig előfordulnak a belfasti utcákon, noha az Ír Köztársasági Hadsereg már befejezettnek nyilvánította a harcot és ígéretet tett a leszerelésre. Rendszeresnek, időről időre visszatérőnek mondhatók a két fél között a spontán zavargások, csőbombák bevetése, benzines palackok felgyújtása illetve a biztonsági erők gránátokkal, fegyverekkel való megtámadása.

10. ÁTFOGÓ KONFLIKTUS-ELMÉLETEK: A JELENLEGI VILÁGRENDSZER ALAKULÁSA

A most vizsgált elméletek is konfliktus-elméletek, azonban különböznek témánktól annyiban, hogy ezek az elméletek nem, vagy nem csupán etnikai-nemzetiségi konfliktusokat feszegetnek, hanem országok, kontinensek konfliktusait is elemzik, ennyiben tehát egyetemesek. Másképpen szólva azon átalakulást kutatják, amely napjainkban a nagyhatalmak sorában végbe megy, és amelyet a jelenlegi világrendszer válságának is nevezhetnénk. Fő kérdésük az, hogyan rendeződik át a világ nagyhatalmi térképe, az USA csökkenő szerepével, milyen új hatalmi gócok felnövése várható, hogyan alakul az egységesülő Európa sorsa? Mindezen fejtegetések áttekintését annyiban relevánsnak tartom témám szempontjából, amennyiben az etnikai konfliktusok kialakulásában és megoldásában a nagyhatalmak szerepe nem tagadható, legyen szó akár, Közép-Kelet-Európa határkonfliktusairól, akár az arab-izraeli konfliktusról vagy bármely másikról. Konrád György mutat rá találóan, hogy Közép-Kelet-Európa népeinek máig tartó konfliktusa például a jaltai döntésekre vezethető vissza, illetve hogy a régió népeire a nagyhatalmak különböző politikai ideológiákat kényszerítettek rá a történelem során. Bibó azt mondja, hogy a nagyhatalmak érdekeltek régióink konfliktusainak megszüntetésében, legalábbis két külső hatalom Németország és a (volt) Szovjetunió állandó nyomásáról beszélhetünk a térségben. Az arab-izraeli konfliktus esetében inkább az Egyesült Államok érdekeltségére szükséges rámutatni, míg az ír konfliktus esetében a brit érdekekre.

Az általam itt vizsgált nemzetközi konfliktus-elméletek tárgyalását hazai szemszögből indokolja továbbá, hogy 1989-ben, 1990-ben alapvető változások történtek a magyar társadalomban, amelyek megértéséhez és a helyzethez való alkalmazkodáshoz a hivatásos állományban azon külföldi elméletek megismerése nélkülözhetetlen volt, amelyek a biztonságpolitika és stratégia korszerű, Nyugaton régebb óta közismert tételeit tartalmazzák. A

hivatásos állomány felkészültségéhez és az oktatáshoz szükséges volt a korszerű biztonságpolitikai, stratégiai ismeretek elsajátítása. Huntington művei, így a civilizációk összeecsapásáról és a világrend átalakulásáról írott műve, vagy *A katona és az állam* című írása alapművek, amelyek választ adnak napjaink konfliktusaira. Kissinger egész életművében, így *A diplomácia* című művén keresztül megismerhetjük az általa vallott tipikusan amerikai szemléletet és az Egyesült Államok idealizálását. Brzezinski *A nagy saktábla* című műve nélkül a geopolitikai, geostratégiai gondolkodás elképzelhetetlen. Kissinger és John Lukacs életművén keresztül az európai folyamatokat és az Egyesült Államok Európára gyakorolt hatását ismerhetjük meg. Hatásuk a hazai jelenkori biztonságpolitikai gondolkodók írásaiban, hivatkozásaiban is kimutathatóak, így többek között Szabó János, Szternák György, Matus János, Deák Péter, Resperger István, Szabó A. Ferenc munkásságában. Tételeik a mai magyar biztonságpolitikai gondolkodás alapkövei.

10. 1. Henry Kissinger és Zbigniew Brzezinski elméletei

Két nemzetközileg ismert biztonságpolitikai gondolkodó, nevezetesen Henry Kissinger¹⁷⁹ és Zbigniew Brzezinski¹⁸⁰ elméletét érdemes egymással összevetve vizsgálni, már csak azért is, mert Brzezinski „kedvenc bűnbakja”¹⁸¹ Kissinger volt, és bár mindketten európai gyökerekkel rendelkeznek, számos ponton ütköztek nézeteik az Egyesült Államok szerepét és az átalakulóban lévő világrend elemzését illetően. Henry Kissinger sokat foglalkozott a történelem folyamán napvilágot látott hatalomelméletekkel, amelyekre sokszor hivatkozik a későbbiekben és úgy

---

¹⁷⁹ Henry Kissinger a történelem professzora, egy németországi zsidó közösségből származik. Az európai gyökerek később meghatározóak lesznek biztonságpolitikai gondolkodásában. Részletes adalékok hatalmi szemléletéről Békés Rezső: idézett művében olvashatóak. 23-35. o.

¹⁸⁰ Zbigniew Brzezinski lengyel származású politológus, Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója.

¹⁸¹ Békés Rezső szóhasználata: i. m. 299. o.

találta, hogy a hatalom eredendően nem rossz, hanem a történelem fő mozgatórugója. Bár vannak szerinte negatív vagy pozitív tendenciák, amelyek egy bizonyos irányba sodorják a politikai rendszert, nem hisz ezen folyamatok visszafordíthatatlanságában.¹⁸² Ezt a gondolatmenetet tartja érvényesnek az általa legtöbbit ostromozott szocializmus terjedését és jövőbeli szerepét illetően is.¹⁸³ Kissinger a politikai folyamatok haladási irányának megváltoztatásában kiemelkedő szerepet tulajdonít az államférfinak. Az általa csodált történelmi karakterekből ugyanis arra a következtetésekre jutott, hogy módjában áll a történelem haladási irányán változtatni egy rátermett államférfinak. Bár ez a nézete véleményem szerintem eltúlzott, én ugyanis számtalan tényező együtthatását látom érvényesülni a politikai-hatalmi tendenciákban, amelyek megváltoztatása nem függ az aktuális vezető képességeitől.

Úgy véli – kiindulva legfőbb példaképéből, Bismarckból – , hogy a zseniális képességekkel megáldott vezérnek módjában áll megváltoztatni már beidegződött intézményeket is, mert „ *a zseni maga alkotja saját magának a törvényt, s másokra hárul az a kötelesség, hogy ezeket megvalósítsák.*”¹⁸⁴ A jelenlegi világrendszer válsága tehát a megfelelő vezetők hiányából is fakad. Kissinger európai szemlélettel megáldott nemzetbiztonsági főtanácsadó, illetve későbbi külügyminiszter több kijelentésében is cáfolta az Egyesült Államok mindenhatóságáról vallott nézeteket, azonban ő is egyetért azzal a teóriával, hogy az Egyesült Államok vállalja magára a világcsendőr szerepét. Zbigniew Brzezinski optimistább és úgy látja, hogy az Egyesült Államoknak óriási kihasználatlan tartalékai vannak még minden tekintetben. Tény, hogy az átalakuló világrendben Amerika szerepét a hidegháború elmúltával újra át kell gondolni, Brzezinski szerint például újra erősödőben van a nemzetállami teória. A világrend átalakulásával és Európa illetve Ázsia bizonyos országainak erősödésével megkérdőjeleződni látszik tehát az Egyesült Államok ereje. Brzezinski szerint épp ezért a fő célkitűzés, hogy szélesítsük Amerika nemzetközi kapcsolatrendszerét, így valamennyi feltörekvő katonai

---

¹⁸² Utalás részéről a spengleri elméletre, a civilizációk jövőjéről.

¹⁸³ Bibó úgy látja ezt a kérdést, hogy a közösségek hasonló fejlődési fokozatokon haladnak keresztül, tehát a személyes uralmon alapuló társadalomtól a demokratikus és osztály nélküli társadalom felé haladnak. Bibó István: Válogatott tanulmányok. 2004. 491. o.

¹⁸⁴ Békés Rezső: i. m. 33. o.

és politikailag releváns erővel, Európával és Japánnal egyensúlyi állapotra kell, hogy törekedjék Amerika. Ezt nevezi aztán trilaterális prioritásnak.¹⁸⁵ Brzezinski nem volt híve az erősödő nyugat-európai nacionalizmusnak, még olyan áron sem, ha azok szerepet játszanának a Szovjetunió széthullásában. (Még a Szovjetunió felbomlása előtt született ezen írása.) Jól látja, hogy az etnikai konfliktusok számtalan új problémát hoznának, hoznak a felszínre, többet, mint amennyit megoldanának. Egyensúlykeresési politika jellemezte az ő szemléletét is, azonban nem a kissingeri értelemben.¹⁸⁶ Az ún. öthatalmi egyensúly elmélet Kissinger teóriája, amelynek értelmében az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Európa, Japán és Kína kölcsönös erőegyensúlya lesz a tartós béke garanciája. Zbigniew Brzezinski cáfolja ennek kívánatos voltát, illetve azt is, hogy ezek az országok lennének a lehetséges kiegyensúlyozás résztvevői. Szerinte tényleges hatalommal a felsorolt országok közül csupán a Szovjetunió és Amerika rendelkezik, esetleg Kína nőheti még ki magát nagyhatalommá, amely szerinte módosíthatja majd a kétpólusú viszonyt.¹⁸⁷

Az a fajta globális bizonytalanság, amely napjainkban a világot uralja, elhalványítja az országok kompromisszumkereső szemléletét és inkább a versengő jelleget erősíti Brzezinski szerint.

---

¹⁸⁵ Békés Rezső: i. m. 289. o.

¹⁸⁶ A Szovjetunióval szemben viszont keményvonalas politikát sürgetett, e tekintetben nem az együttműködésre helyezte a hangsúlyt, hanem a fegyverkezési versenyre.

¹⁸⁷ Kína feltörekvése nem az erő-kiegyenlítés irányába mutat, inkább elbizonytalanító lehet mindkét fél számára.

10. 2. Samuel P. Huntington elmélete

Huntington elméletének megértéséhez abból kell kiindulnunk, hogy az emberek összetartozó csoportjai különféle rendező elvek alapján megkülönböztetik magukat emberek más csoportjaitól, lényegében azt mondhatjuk, hogy ennek a gondolatmenetnek a révén eljuthatunk a kultúra fogalmáig, hiszen a csoportok azonosításának legalapvetőbb kategóriája a kulturális különbözőség. Huntington a civilizáció és a kultúra fogalma között lényegében nagyságrendi különbséget lát. A világ etnikumok és nemzetiségek sokaságából áll, mondja Huntington.¹⁸⁸ Legegyszerűbb, ha ezekből civilizációs köröket hozunk létre, végeredményben a világ hét vagy nyolc civilizációra osztható. A világ eddig két nagy kultúrkörre oszlott, amely lényegében a Nyugat és a „nemnyugat” korábbi hidegháborús szembenállásában fogalmazható meg. Samuel P. Huntington úgy gondolja, a nemzetállami keretek nem bomlanak fel a jövőben, de a legfontosabb konfliktusok nem nemzetek, hanem vallások, etnikumok, kultúrkörök között fognak lezajlani.¹⁸⁹ Ez a folyamat a hidegháború lezárásával lényegében már megkezdettnek mondható. A világ népei kulturális, vallási különbözőségeiket a Nyugat egységesítő tendenciáival szemben még inkább felerősítve hirdetik. Huntington azt mondja ugyanis, hogy *„az emberek azzal definiálják magukat, ami megkülönbözteti őket másoktól.”*¹⁹⁰ Szerintem a nemzetállamok legfőbb értéke a kulturális folytonosság, ennyiben nem vethető el az a gondolat, hogy a civilizációk közti összecsapás egyúttal nemzetállamok szembenállását is fogja jelenteni. Az egykori Szovjetunió és a volt Jugoszlávia

---

¹⁸⁸ Huntington igazi ellenfelének Francis Fukuyama tekinthető. Fukuyama a történelem végéről beszél, de tételei nem zárják ki a globalizálódó világrendet, míg Huntington inkább szembeállítja az egyes civilizációkat, amikor kulturális összecsapásról beszél. Különbség nézeteik közt abban is felfedezhető, hogy Huntington nem ad megoldást végső soron az összecsapás utáni fejlődésre nézve, míg Fukuyama kissé utópisztikusan azt mondja, a történelem után a történelem utáni világ következik.

¹⁸⁹ Bibó István is azt a megállapítást teszi, hogy az európai társadalomfejlődés kultúrák története. Bibó István: Válogatott tanulmányok. 2004. 519. o.

¹⁹⁰ Samuel P. Huntington: i. m.

etnikumainak felbomlását is felfoghatjuk egyfajta civilizációs összecsapásként, habár ezek az államok, el kell ismernünk, nagyon hasonló civilizációs körből származnak. Kiss Endre úgy véli, Huntington nézeteinek következménye egy új alapokra épített izolacionizmus, amely áthidalhatatlan szakadékokat feltételez az egyes kultúrák között.¹⁹¹

Samuel P. Huntington elképzelhetőnek tartja, hogy az új civilizációs konfliktus a Nyugat elleni összecsapást tekinti majd fő célkitűzésének, hogy megtorolják rajta eddig elszenvedett sérelmeiket. Latin-Amerika viszont egyre inkább közelíteni fog a nyugat-európai szemlélethez, a közeledés jeleként értékelhető például a vallási kapcsolatok szorosabbá válása, a katolicizmus terjedése. Aggasztó lehet a változások folyamán a szovjet-kínai kapcsolatok erősödése, illetve egy esetleges iszlám-kínai közeledés. Konfliktusokhoz vezethet bizonyos keleti államok versengése is, például India és Kína kapcsolata. Valószínűnek tartja, hogy Kína megfékezése több államnak is érdekét szolgálja majd, illetve mára egyértelművé vált, hogy a másik legátfogóbb közös érdek a világban a terrorizmus megfékezése. A közös érdekek olyan erősek lehetnek, mondja Huntington, hogy együttműködést hívhatnak életre különböző kultúrák között.¹⁹² Mindezek alapján az új erővonalak a következő kultúrkörök mentén fognak kialakulni: Nyugat, Ortodox, Japán, Kína, Hindu, Iszlám, Latin-Amerikai, Afrikai.

Ami a másik veszedelmet, a terrorizmust illeti, itt mindenekelőtt az Iszlám terjeszkedésével kell szembenéznünk. Az Iszlámot Huntington olyan civilizációnak tekinti, amely folyamatosan a Nyugat életére tört, és amely fennmaradását a történelem során már legalább két alkalommal valós veszélybe sodorta. A különbségek jól láthatók a nyugati Kereszténység és az Iszlám vallás között, kettejük közt a szakadék olyan óriási, hogy aligha oldható fel valaha is.¹⁹³ Mindkettő monoteista, ugyanakkor univerzalista is – mondja Samuel P. Huntington –, tehát ragaszkodik saját Istenéhez. Az új

---

¹⁹¹ Kiss Endre: Partikuláris politikatudományi deskripció vagy a jelen elmélete? In: *Civilizáció az ezredfordulón*. Bp., 1997. Friedrich Ebert Alapítvány, 58. o.

¹⁹² Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, 1998. Európa Könyvkiadó, 416. o.

¹⁹³ Az Iszlámban vallás és a politika együttélése figyelhető meg, míg a Kereszténység elválasztja a világi és egyházi uralmat, illetve szeretetelvűsége okán nem szólít fel a hit erőszakos terjesztésére.

erővonalak körvonalazódását elősegíti az is, hogy a Nyugat rendre beleavatkozott a muzulmán világ életébe, illetve az a tényező, hogy a hidegháború megszűnésével megszűnt a Nyugat korábbi ellensége.¹⁹⁴ Természetesen a szembenállás okaként nem szabad megfeledkeznünk arról a Bibó István által gyakran hangoztatott tényezőről sem, amely a felek közti gazdasági különbözőség súlyában rejlik. Erre maga Huntington is rámutat, amikor azt mondja, tagadhatatlan, hogy az Iszlám féltékenységet is érez a Nyugat rohamos gazdasági fejlődése miatt, amellyel nem volt képes lépést tartani. Sokan megjövendölték a két kultúrkör összecsapását Iszlám részről is, amelyet innen nézve a Nyugat értékvesztésével, elvilágiasodásával is magyaráznak. Ezt talán fenyegetőbb veszedelemnek érzik, mint a keresztény vallást. Ahogy a Nyugat vesztett értékeiből, fokozatosan úgy devalválódott más kultúrák szemében.¹⁹⁵ Samuel P. Huntington azt mondja, egyetlen mozgalom, vallás vagy fellendülés sem tart örökké, hanem szükségszerűen megfeneklik egy ponton, ez fog majd történni az Iszlámmal is. Gyengülését a XXI. század második felére teszi, innentől fogva elkezdődik egy újfajta hidegháború, amely az Iszlám és a Nyugat közt fog lejátszódni. Úgy véli, a nyugati civilizáció a kulturális összecsapások esetén is nagy valószínűséggel megőrzi katonai, tudományos, technológiai vezető szerepét, a „támadás” a nyugati kultúrkört tehát elsősorban értékrendszerében fogja érní.

A globális konfliktusok elemzését ki kell egészítenünk az Európa és az Egyesült Államok kapcsolatának elemzésére vonatkozó nézettel. Európa más értékekkel bír, mint az Egyesült Államok, de még nincs olyan erős, hogy egyenrangú legyen vele minden tekintetben. A globalizáció-ellenesség így felveti az Amerika-ellenesség problémáját is, mert amíg mi európaiak nem erősödünk meg, semmiféle jelentős gazdasági eredményt nem fogunk elérni. Az Amerikával kapcsolatos politikai, gazdasági vagy bármely események jelentős kihatással lesznek addig gazdaságainkra. Fel kell ismernünk, hogy nem csupán gazdasági függőségről van szó, de a különböző értékrendszerek

---

¹⁹⁴Samuel P. Huntington: i. m. 351. o.

¹⁹⁵ A nem-nyugati kultúrkör államai versengenek ugyan gazdaságilag a Nyugattal, de nem kérnek a nyugati társadalmak érték-nélküliségéből. Rostoványi Zsolt jegyzi meg találóan, hogy a technikai-gazdasági modernizáció megvalósulhat a retradicionalizáció bázisán is. Rostoványi Zsolt: *Civilizáció(k), civilizációs elméletek és a posztmodern világrend(etlenség)*. Budapest, 1997. Friedrich Ebert Alapítvány, 44. o.

közti versengésről is.¹⁹⁶ A globalizáció nagy kihívást jelent az Unió népeinek, hogy versenyképesebbek és liberálisabbak legyenek. Mindazonáltal a szembenállások ellenére így is sok pártolója van az amerikai látásmódnak Európában, így nem okoz különösebb nehézséget az Amerikához való idomulás. Ha fő célkitűzésünk a globalizáció, vagyis a világ országai gazdasági versenyfutást folytatnak a felzárkózásért, akkor hogyan lehetséges az, hogy még mindig nem történt meg a gazdagság és a szegénység kiegyenlítődése? Hogyan magyarázható, hogy az utóbbi húsz évben a szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lettek?

Gianni Vattimo¹⁹⁷ azt mondja, *„meg voltam győződve róla, hogy a szocialista gazdaság teljesen csődöt mondott, de a kapitalista rendszer nemzetközi szinten megmutatkozó ellentmondásai miatt most már nem vagyok ebben olyan nagyon biztos.”*¹⁹⁸ A kérdés megválaszolása nem könnyű, és leszögezhetjük, hogy a megoldást a piac liberalizálásától várják sokan. Mind addig, míg ez nem történik meg, az európai országok erősen fognak függni az amerikai rendszertől. A nagytőke azonban nem jó irányba tart és ez megnehezíti helyzetünket. Az Európai Uniónak magának kellene gondolkodnia ezeken a problémákon. Megállapíthatjuk, hogy a globalizáció negatív felhangján az imperializmus világméretű terjeszkedését értjük, mialatt a világ más népei egyre jobban elszegényednek. A globalizmus tehát korántsem tekinthető abszolútnak. Rostoványi Zsolt hívja fel rá a figyelmet, hogy *„hatalmasak a fehér foltok, a globalizáció által le nem fedett területek, ez a helyzet óhatatlanul robbanásveszélyes és konfliktusokkal terhelt.”*¹⁹⁹

Mindenekelőtt megállapítható, hogy a gazdasági globalizáció némileg lelassult és jórészt a katonai globalizáció lépett a helyére.²⁰⁰ Jól látjuk az Egyesült Államok politikáinak hibáit, de jelenleg nem tudjuk magunkat

---

¹⁹⁶ A globalizáció-ellenes terrortámadás sem csupán a gazdaság ellen irányult, hanem abból a keleti meggyőződésből is fakadt, amely szerint az amerikai életmód és maga a modernitás bűnös, démonizált.

¹⁹⁷ Gianni Vattimo filozófus, a torinói egyetem tanára, az Európai Parlament képviselője.

¹⁹⁸ Az idézet: Szeptember 11. Értelmezések, elméletek, viták című műből származik. Szerk: Kovács Zsuzsa-Németi Tamás. 2002. Balassi Kiadó, 115. o.

¹⁹⁹ Rostoványi Zsolt: i. m. 42. o.

²⁰⁰ A németek gyorsan jóváhagyattak a terrortámadás után egy olyan törvényt, amely az Európai Közösségen kívüli állampolgárok nyilvántartásba vételét írja elő a Szövetségi Köztársaság egész területén, az olajszállításban pedig a muzulmánok helyett Oroszország lett a Nyugat fő szállítója, és így tovább...

teljesen függetleníteni tőle, mert nincs helyette másik alternatívánk. Egy olyan folyamatról is szeretnék szólni, amelynek során az ázsiai kontinens egy része a fejlett világ ipari szállítójává válik és megpróbál felzárkózni. A négy ázsiai tigris – Hong Kong, Tajvan, Szingapúr és Dél-Korea – felzárkózása volt a folyamat elindítója a Japán gazdasági csoda után és ezt követően újabb országok követték példájukat. A terrorista merényletek megzavarták a globalizáció folyamatát, de alapjaiban felforgatni nem tudják. A gazdasági globalizáció eddig azt jelentette, hogy az iparosodott világ a harmadik világnak csak néhány országát kebelezte be, beleértve a kínai kultúrájú illetve a kínai kultúra befolyása alatt álló országokat. Afrika például már teljesen ki van zárva belőle, az indiai szubkontinentst is csak éppen hogy érinti, míg Latin-Amerika úgyszintén nagyon marginálisan érdekelt benne és még kevésbé az Iszlám világ.

A globalizációs játszma döntő része ma Kínában zajlik, így a kínai-nyugati integráció folytatása minden körülmények közt garantált. Kínát tehát az Amerikával való azonosulásra saját érdekei vezérelték, mindenekelőtt az a felismerés, hogy változatlanul meg kell őrizni a nemzetközi státus quot, mert így maradhatnak zavartalanok a meglévő gazdasági kapcsolatok.

Érthető mindez annak tükrében, hogy Kína az elmúlt huszonkét évben soha nem látott mértékben fejlődött, ezért számára minden olyan tényező elfogadhatatlan, ami zavarná a teljesítményét növelő nemzetközi feltételeket. Mindemellett az Iszlám vallás idegen a kínai hagyományoktól és nem érdeke ezért sem, hogy segítse az Iszlám törekvéseit. A XXI. század legnagyobb konfliktusa minden bizonnyal a nyugati kultúrkör és az Iszlám államok közt fog kitörni, amely már napjainkban is kezdetét vette. *„Az iszlám fundamentalizmus, az antraxos szekuláris diktatúra nem lehet egyenrangú partnere a szabad világnak. Fel kell majd lépni katonai eszközökkel is az olyan államok ellen, amelyek fenyegetik az egyén, a közösségek, a kisebbségek jogait, a vallások szabadságát...”*²⁰¹

Fejtegetéseink lezárásául megállapíthatjuk, hogy az a kölcsönös társadalmi, gazdasági és politikai függés és munkamegosztás, amelyre a

---

²⁰¹ Seres László: Szabadelvű érvek Irak megtámadása mellett című internetes írásában fejti ki nézeteit. http://www.cionista.hu/szabadelvu_ervek.htm

globalizáció épül, nem borulna már fel teljesen a távol-keleti népek és a nyugati-amerikai civilizáció közötti általános összezapás esetén sem.

Napjainkban a globalizálódó világrendben a civilizáció fogalmát sokan a globális civilizációval azonosítják, tehát azzal az alapvetően nyugat-európai, észak-amerikai kultúrát, értékeket, magatartásformát hordozó közeggel, amely erőteljes technikai-informatikai fejlődésnek indult.²⁰² Az európai értékrendszer egyetemesként tünteti föl magát, holott a világ nagyobbik része nem vesz részt a globalizációs játszmában. Azt mondhatjuk, hogy napjainkban a civilizációkon belül al-civilizációk léteznek, amelyek még tovább tagolhatóak. A nyugati civilizáció például a következő részekre osztható:²⁰³ nyugat-európai, észak-amerikai, kelet-közép-európai, kelet-európai (ortodox), az iszlám civilizáció, ennek alrendszerei: a közel-és közép-keleti, a közép-ázsiai, az észak-afrikai, az elő-ázsiai és az indonéz-maláj, a kelet-ázsiai civilizáció részének a délkelet ázsiai és a japán kultúrkör tekinthető, esetleg a kínai. A felsoroltakon kívül önállóan léteznek még a fekete-afrikai, a latin-amerikai és a hindu-indiai civilizációk.

Samuel P. Huntington a volt Jugoszláviában lezajlott konfliktussal is foglalkozott, és fejtegette a nagyhatalmak viszonyulását a régió etnikai konfliktusaihoz. Azt mondja, Amerikának nem fűződtek a térséghez különösebb érdekei, ezzel magyarázható, hogy végül Bosznia-Hercegovina csatlódott az Egyesült Államokban. Huntington a jugoszláviai háborúra a törésvonal-háború elnevezést használja művében. Szerinte ezeket az jellemzi, hogy időszakosak, míg a mögöttük meghúzódó ún. törésvonal-konfliktusok örök életűek.²⁰⁴ Jellemzőik még, hogy olyan földrajzi szomszédságban élő etnikumok közt törnek ki, amelyek között eltérés tapasztalható a vallás, a társadalom vagy a kultúra területén. Az ilyen jellegű konfliktusok esetében a békeegyezmények felülről lefelé köttetnek, míg a konfliktus kialakulása maga alulról fölfelé gerjed. Jól megfigyelhettük ezt a jugoszláviai háború

---

²⁰² Általános meghatározásként elfogadhatjuk a civilizáció fogalma definiálásának, hogy a civilizáció a legnagyobb kulturális egység, míg ezen belül a kultúra inkább kisebb, csoportokhoz kötődő fogalom.

²⁰³ Rostoványi Zsolt felosztása: i. m. 33. o.

²⁰⁴ Lásd részletesen Samuel P. Huntington: i. m. 501-502. o. a törésvonal-konfliktusokról.

lezárásakor, amikor minden jelentősebb lépésnél nagyhatalmi érdekekbe ütköztünk.

Vegyük az előbb elmondottakat részletesen szemügyre és igazat kell adnunk Huntington kijelentésének: 1994-ben érkezett a szóban forgó konfliktus végső stádiumához, amikor a NATO felszólította a szerbeket a fegyverek kivonására Boszniából. Oroszország viszont nehezményezte, hogy megkérdezése nélkül akarták rendezni a kérdést. Végül a szerbek magatartása oda vezetett, hogy néhány hónappal később már a szovjetek sem elleneztek a NATO légicsapását. Hasonló nemzetközi nyomás nehezedett Horvátországra is, például Németország részéről. Slobodan Milošević 1994 augusztusában hozzájárult ahhoz, hogy a szerbeket a horvát sereg kiűzze Krajínából és viasszasorítsa őket. Kelet-Szlavónia így fokozatosan horvát ellenőrzés alá került, Milošević politikájának hatására az ENSZ megszüntette a Szerbia elleni szankciókat.²⁰⁵ Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg Huntington, hogy szerinte a törésvonal háborúk ára a rokonok elárulása. (Ennek ellentéte az úgynevezett magállam-konfliktus, amely a különböző civilizációk nagyhatalmai között lezajló konfliktusok elnevezése.)

Az ilyen jellegű háborúk békekötéseit pedig abban az esetben véli tartósnak a teoretikus, amennyiben azok tekintettel vannak a másodlagosan, vagy harmadlagosan érdekelt felek viszonyaira is. Az ilyen háborúk kialakulásának megakadályozásáért a felelősséget a világ nagy civilizációinak kell viselniük. Az etnikai konfliktusok problematikáját Huntington átfogó konfliktus-elméletébe ágyazva, azt is megjegyezhetjük, hogy minden népcsoport modernizációját elképzelhetőnek tartja saját kultúráján alapulva, sőt igazán csak így tartja elképzelhetőnek a modernizációt. Mindebből következik, hogy a modernizációt nem azonosítja az elnyugatiasodással, a westernizációval.

---

²⁰⁵Részletes leírás a jugoszláv háborúról: Samuel P. Huntington: i. m. 501-515. o. és Konrád György: i.m. Palatinus, 1999.

9. 3. John Lukacs elmélete

John Lukacs arról értekezett, hogy a többnemzetiségű államok csak ideig-óráig összetartott konstrukciók voltak mindig is, például Csehszlovákiában a szlovák nacionalizmus éledezett már a XX. század harmincas éveiben. Szlovákia inkább Hitler mellé állt és kiszolgálta a németeket. Erről írta Bibó, hogy egyik nép sem volt önmagáért fasiszta vagy szocialista, mindegyik valamilyen cél érdekében vált azzá. 1989-ben aztán ismét újjáéledt a szlovák nacionalizmus. Végül a csehszlovák állam két részre szakadt, de szerencsére nem olyan véres átalakulás eredményeképpen, mint amilyen a volt Jugoszláviában zajlott.

Lukacs felhívja a figyelmet a radikális nacionalizmus veszélyeire, és azt írja, hogy annak követői olyan gyűlölködő csoportok, amelyek kisebbségben létük esetén is megállják a sarat a többség ellenében.²⁰⁶ Mindennek már nincs köze a régimódi hazafiak mélyen gyökerező hazaszeretetéhez – vélekedik Lukacs –, mert az igazi hazafi megrémül a nacionalista hangoskodásától és idegengyűlöletétől. A nacionalista ezzel szemben gyanakvással tekint mindenkire, még saját honfitársaira is, tehát a másként gondolkodókra. A nacionalizmus a nép szeretete, a hazafiság a hagyományoké. A populisták is valamennyien nacionalisták, népiesek és jobban rasszisták, mint a patrióták. A huszadik század nacionalizmusa szerinte ellentétbe került a kommunizmussal és a liberalizmussal, míg a XIX. században léteztek még liberális nacionalisták. A liberális szó ma sok tekintetben negatív jelent, Kelet-Európában hasonlóan a kommunistához, utal egyrészt hazafiatlanságra, másrészt túlhajtott szabadelvűségre.

Bibó is megállapította, hogy valamennyi eszmeáramlat szimbólumai közül a nacionalizmus jelképei a legerőteljesebbek, ezzel magyarázható a nacionalizmus ereje napjainkban. Lukacs úgy látja a nacionalizmus

---

²⁰⁶ John Lukacs: A XX. század és az újkor vége. Budapest, 2000. Európa Könyvkiadó, 220. o.

sajátossága, hogy kategorikus, intellektuális és értelmi jelenség.²⁰⁷ A régió válságait, rendszerváltásait John Lukacs szerint a nacionalista mozgalmak eredményezték: ezek rombolták szét egykor a Habsburg birodalmat és vetettek véget a szovjet uralomnak is. Napjainkban az újjáéledő nacionalizmus új sajátosságaira hívja fel a figyelmet, mondván a nyelv önmagában nem képes etnikumokat egyben tartani, hiszen a cseh és a szlovák nyelv is rendkívül hasonló volt, ugyanígy a horvát és a szerb is. A nacionalizmus éledésével megjelenik a szónak mintegy szinonimájaként a keresztény fogalma – amely egyébként összeegyeztethetetlen kellene, hogy legyen a radikális nacionalizmussal –, ugyanis ez ma arra is utal, azonkívül, hogy nem ateista, hogy nem zsidó, nem liberális, nem szocialista, nem kozmopolita.²⁰⁸

A liberalizmus vonzását tehát nem a szocializmus szüntette meg, hanem a nacionalizmus. Lukacs úgy látja, hogy a nacionalizmusok többfélék lehetnek, eltérőbbek mint a szocializmusok. Az első igazi megjelenését a nacionalizmusnak nem a francia forradalomhoz, hanem a spanyolországi franciaellenes felkeléshez (1808) köti. Demokratikus válfaja a XIX. századhoz köthető, és nagy ütközeteket nyert. A radikális nacionalizmusba pedig elsőként Hitler lehelte életet és fejlesztette tovább fasizmussá, míg napjainkban a nacionalizmusok egy része a volt szocialista országokban jelentkezik az egykori szocialista ideológia tagadásaként. Az Egyesült Államokban is megtalálható a nacionalizmus, a legtöbb protestáns egyház nacionalista és populista, ugyanígy az Iszlám előretörésében is érződik ugyanez. Viszont a világ más térségeiben újjáéledő nacionalizmusok közös jellemzője az Amerika-ellenes nacionalizmus lesz, válaszul a formálódóban lévő világrendre és a globalizáció alakulására.

John Lukacs végül úgy összegzi elemzését, hogy jelenleg legnagyobb hatóereje ismét a nacionalizmusnak van, amely nem mindig lesz ugyan így, de a XXI. század elején ezzel kell számolni.

---

²⁰⁷ John Lukacs: i. m. 222. o.

²⁰⁸ John Lukacs: i. m. 243. o.

10. BIBÓ ISTVÁN MUNKÁSSÁGÁNAK ÉRTÉKELÉSE, A BIBÓI ÖRÖKSÉG²⁰⁹

Bibó István egy olyan korban mondott objektív értékítéletet kora társadalmi folyamatairól, amely kor rendkívül sokféle ideológiával átszőtt volt és a tisztánlátás semmiképpen nem jellemezte. Kende Péter joggal nevezi őt a nemzet élő lelkiismeretének.

Bibó protestáns tanárcsalád gyermeke, aki európai tanulmányokat folytatott, és széleskörű rálátással rendelkezett a kor társadalmi-politikai folyamataira. Független gondolkodó, demokrata volt, megvesztegethetetlenül objektív. Robert N. Berki azt mondja, ha filozófiáját tömören akarnánk összefoglalni, azt mondhatnánk, hogy realista éleslátása és erkölcsi tartása miatt életműve a moralizmus realizmusáról szólt.²¹⁰

1956-ban a lázadó Magyarország oldalára áll, amelynek forradalmát példamutatónak tartja. Egyedisége abban rejlett, hogy liberalista gondolkodó lévén össze tudta egyeztetni a haza szeretetét bizonyos konzervativizmussal. Bibó keresztény gondolkodó volt, de kozmopolita is, így képes volt koherens rendszerbe rendezni a különféle értékeket. Robert N. Berki szerint Bibó István a klasszikus európai liberalizmus örököse is, hatással voltak rá az utópista szocialisták, valamint Guglielmo Ferrero olasz történész.²¹¹ Bibó valamennyi őt ért ideológiai hatástól és kötöttségektől mentesen volt képes érvelni, amint egy hetvenes években adott interjúban mondta: *„akinek épen működik a realitásérzéke, az akármiféle ideológiai építményből kiindulva ugyanoda kell hogy eljusson.”*²¹²

---

²⁰⁹ Kende Péter írása alapján született Bibó István életművének értékelése, Rubicon, 2004./4.

²¹⁰ N. Berki, Robert: i. m. 253. o.

²¹¹ Guglielmo Ferrero Genfben élt emigránsként, Bibó itt találkozott vele és hallgatta előadásait. Európa újkori történetének összefoglalását Ferrero elemzése alapján végezte el. Ferrero fő műve A hatalom – A legitimitás elvei a történelemben, ford: Járai Judit, Budapest, 2001. Kairosz Kiadó [The Principles of Power, New York, 1942.] [Pouvoir. Les génies invisibles de la cité. Librairie Plon, Paris, 1945. illetve újabban Le livré de Poch, Paris 1988.]

²¹² N. Berki, Robert: i. m. 258. o.

Értekezésem egyik kiindulópontjául szolgált Bibó Istvánnak az 1960-as és az 1970-es években íródott *A nemzetközi államközösség benuitsága és annak orvosságai* című munkája, amelyben nemzetközi területi és államalakulási konfliktusokra kereste a megoldást. Bibó konkrét megoldási javaslatokkal állt elő, amelyek kimunkálása során láthattuk, hogy kiindulópontja az önrendelkezés elve volt, az általa leggyakrabban javasolt eszközök pedig a nemzetközi döntőbíráskodás illetve a népszavazás voltak. A nemzetközi döntőbíráskodást a pártatlanság és a függetlenség elve alapján képzelte el alkalmazni, nem tételes jogszabályok, inkább politikai ítélőképesség alapján. Bibó lényeglátását bizonyítja, hogy ezek a problémák máig megoldatlanok. Az elemzett konfliktusok megoldása igen nehézkes, mivel nemzetiségi konfliktusokról van szó és a nagyhatalmak nyomása is befolyást gyakorolt e problémákra a történelem során. E kérdések elszigetelten, önmagukban tehát nem rendezhetőek. Bibó javaslatai logikusak, az önrendelkezés elvének gyakorlati nehézségei miatt azonban olykor keresztülvihetetlenek

Bibó István kritikus elemző, állandó önvizsgálat és szókimondás jellemezte, sokoldalúan képzett elme, aki átfogóan volt képes elemezni a hazai viszonyokat, a kor szélesebb összefüggésrendszerébe ágyazva. Megoldáskereséseit a célszerűség és a moralitás hatja át. Sokan úgy vélik, ha más országban születik, lehetett volna államférfi vagy nemzetközi szervezet vezető embere, a korszak meghatározó személyisége, míg Magyarországon megaláztatásnak volt kitéve és kényszerű hallgatásra is ítélték. Kertész Dezső szerint: „*a világ fogaskerekeit tudta volna mozgatni.*”²¹³ Ehelyett volt minisztériumi hivatalnok, ahol elgondolásait többször félretették, pedig azok előremutatóak voltak. Egyetemi katedrán is rövid ideig állhatott, de facto egy napig államminiszter, amelyért öt és félévi fegyházzal fizetett a későbbiekben. Azután az ötvenes évektől segédkönyvtáros, ami éppen csak elegendő a megélhetéséhez, tudományos publikálásra ekkor egyáltalán nem volt lehetősége. A hetvenes évektől alkalma nyílt volna külföldre utazni (ha útlevel kérelmét el nem utasítják) és tanulmányozni az önrendelkezési elv, az állami szuverenitás, a német alkotmányfejlődés és az Osztrák-Magyar Monarchia értékelésével foglalkozó irodalmat. Természetesen más

---

²¹³ Kende Péter: i. m. Rubicon, 65. o.

forrásokból, de zseniális intuícióval Bibó István folytatta kutatásait, életműve tehát így is befejezett. Közel állt az antifasiszta mozgalomhoz, foglalkozott a zsidókérdés alakulásával, a kelet-európai kisállamok gondjainak megoldáskeresésével, a közigazgatási szervezetrendszer korszerűsítésével, az Alkotmánybíróság bevezetésének szükségességével, nemzetközi konfliktus-elméletekkel, a demokrácia kérdéskörével, a német politika fejlődésének torzulásaival, csak hogy életművéből a leglényegesebbeket említsük. Neve rendszeresen visszatér a hazai jogi és politikai publicisztikában, a rendszerváltás óta sokadik reneszánszát éli.²¹⁴ Megoldási javaslatait – például a nemzetközi konfliktus-elméletek vonatkozásában – néhányan alkalmazhatatlannak bélyegezték, de teoretikus mondanivalójának örökérvényűségét ők is elismerik.

Eszménye az emberi méltóság és a morális politika, a különféle nézetek összeegyeztetésére való törekvés. Nézetei nélkülöztek mindenfajta olcsó sikerre törekvést. Mondanivalója és felfogása egyszerre nemzeti és egyetemes, liberális és hagyományörző. Felfogásában valamennyi elv és eszmeáramlat nélkülözhetetlen része az emberiség igazságra törekvésének.

Feltehetjük a kérdést, *„sírba száll-e a demokratikus gondolat Bibó Istvánal? Szórhatnak földet, göröngyöket, hengeríthetnek sziklát is annak hantjára, aki a legkövetkezetesebb képviselője volt. A demokratikus gondolkodást nem lehet föld alá kényszeríteni, mert éltetik mindazok az igények, amelyek annak idején a könyvtárszobából közéleti szerepre hívták Bibó Istvánt, s amelyek az ő elhallgatása után is élnek.(...) Bibó István útja ma is járható, mert csak a politikai helyzet változott meg azóta többszörösen is, a feladat társadalmi megvalósításra vár. (...) Anélkül pedig, hogy a köztudat magáévá ne tenné gondolatait, ez a mű be nem végeztethetik.”*²¹⁵

---

²¹⁴ 1980-ban szamizdatként jelent meg a Bibó-életrajz, majd 1981 és 1984 között kiadták Bernben az Összegyűjtött írásokat négy kötetben, innen már megállíthatatlan lett a Bibó-reneszánsz és végleg megtört körülötte a csend. 1986-ban Budapesten napvilágot látott a Válogatott tanulmányok három kötete, 1990-ben kiadták 1956-ban és 1957-ben született írásait, és A nemzetközi államközösség benualtsága és orvossága című művét tartalmazó negyedik kötetet.

²¹⁵ Részlet Kenedi János búcsúbeszédéből, amelyben végső búcsút vett Bibó Istvántól. Rubicon, Bibó különszám, 2004./4.-4. o.

12. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLHATÓSÁGA

Dolgozatommal átfogóan elemezni kívántam Bibó István nemzetközi konfliktus-elméleteit, a viták kialakulásának okait és a megoldásul szolgáló lehetséges eszközöket. Bibó István munkásságával évek óta foglalkozom, több éves kutatómunkám során az alábbi tudományos eredményeket sikerült elérnem:

Összegzett következtetések

1. Elemzésem során rávilágítottam arra, hogy a nemzeti-etnikai konfliktusok megoldásához egyetemes szemlélet kell

A szóban forgó viták rendezése ugyanis nagyban hozzájárulna a nemzetközi béke és stabilitás megteremtéséhez. Disszertációmiban különös hangsúlyt fektettem a közép-kelet-európai régió sajátosságainak bemutatására és kifejtettem, hogy a világ és az egységesülő Európa érdekelt a térség stabilizálásában, amelyet időről-időre felbukkanó feszültség jellemez.

Dolgozatom hangvételében is komplex jellegűnek mondható, amennyiben biztonságpolitikai gondolkodók bemutatása során jogi és politológiai szemléletet érvényesíték. Bibó István fókuszba állításával megtaláltam azt a vezérfonalat, amellyel a feladat elvégezhető volt. Az önrendelkezési elv kiemelése különösen alkalmas a jogi és a biztonságpolitikai diszciplína közötti határterület vizsgálatára. A dolgozat tehát interdiszciplináris szemléletű.

2. Bizonyítottam, hogy az önrendelkezési jog, mint a viták megoldásának eszköze kulcsfontosságú a nemzetközi államközösség életében

Igazoltam, hogy a konfliktusok megoldatlansága az önrendelkezési elv nem megfelelő alkalmazására vezethető vissza. Bizonyítottam, hogy a határkérdés rendezetlensége számtalan vita forrása volt eddig is és napjainkban újabb konfliktusokat hívhat életre. Bemutattam, hogy valamennyi esetben a

nagyhatalmak befolyása, beavatkozása jellemezte a vitákat, így a közép-kelet-európai régió esetében is.

3. Lehetséges megoldási eszközöket ismertettem a vita jövőbeni lezárása érdekében

Bemutattam azokat a Bibó István által javasolt eszközöket, amelyek kielégítő alkalmazása révén a konfliktusok rendezhetőek lennének. Ráműtattam elemzésem során arra is, hogy valamennyi eszköz, így a népszavazás, az áttelepítés, a lakosságcsere, a döntőbírótság alkalmazása számtalan problémát vetnek fel, így kivételes alkalmazásukra van szükség és akkor is jól átgondolt, következetes módon. Különös hangsúlyt fektettem Közép-Kelet-Európa elemzésére, így a *Helyünk Európában* és a *Bibó-émlékkönyv* című gyűjteményes kötetek segítségével bemutattam több hazai szerző véleményét és javaslatát a régió stabilitására vonatkozóan. A szerzők között ismertettem írók, politikusok, földrajztudósok írásait is, csokorba gyűjtve korunk legkiválóbb magyar és határon túli gondolkodóinak nézeteit.

4. Bizonyítottam, hogy a konfliktusok elemzése az átalakuló világrend és a globalizálódó világ problémáinak megoldásához is nélkülözhetetlen

Disszertációmban rámutattam arra, hogy nem szabad az évszázadokon keresztül kifejlődött nyugati polgári társadalom és demokrácia vívmányait, értékeit félretenni, mert ezek egyetemes, a világ minden részére kiterjesztendő értékek. Elemzésem során bizonyítottam, hogy az erőszakosan terjeszkedni kívánó, terrorista eszközöket bevető keleti kultúrkör egyes csoportjai nem lehetnek megfelelő alternatívái a szervesen fejlődött nyugati kultúrkör maradandó értékeinek. Igazoltam, hogy az egységesülő Európa feltörekvőben van, de még nem tudott egyenrangú vetélytársa lenni sok tekintetben az Egyesült Államoknak, – elsősorban az általam elemzett etnikai-nemzetiségi megosztottsága miatt sem –, amely eddig a világcsendőr szerepét látta el szerte a világon. Dolgozatomban az egyes vitákat nemzetközi kitekintésbe ágyazva vizsgálom és elemzem az átfogó konfliktus-elméletek sorában a legjelentősebb biztonságpolitikai gondolkodók: Henry Kissinger, Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski és John Lukacs nézeteit. Úgy gondolom disszertációm különös aktualitással rendelkezik nemcsak a

globalizáció feltartóztathatatlan felgyorsulása, de az arab-izraeli konfliktus napjainkban zajló megoldása révén is.

Új tudományos eredmények

1. Komplex módon elemeztem a Bibó István által elemzett nemzetközi konfliktusokat és Bibó István életművét

A négy konfliktus egyidejű elemzésével az volt a célom, hogy hiányt pótoljak a még mindig aktuális konfliktusok átfogó feldolgozása, a problémák megismertetése érdekében. Disszertációmban széleskörűen elemeztem valamennyi Bibó által vizsgált etnikai-nemzetiségi konfliktust, az általa javasolt megoldásokat és a viták kirobbanásának okait.

Ebben a témakörben csupán az egyes konfliktusokat külön-külön feldolgozó hazai munkák születtek. Az egyes nemzetközi viszályok összehasonlítása tárgyában, párhuzamaik és különbségeik bemutatásával még nem, vagy alig születtek eddig a hazai jogirodalomban rövidebb terjedelmű komplex írások. Tudományos eredménynek tartom, hogy nemcsak az etnikai konfliktusok törvényszerűségeinek feltárását végeztem el, hanem Bibó örökségének is komplex elemzését nyújtottam.

2. Tudományos eredménynek tartom, hogy a kérdés feldolgozásával publikációkat készítettem, illetve a későbbiekben megjelentethető lehetséges oktatási segédanyagot is készítettem

Széleskörűen elemeztem Bibó István politológiai és filozófiai eszmefuttatásait, amelyek napjaink biztonságpolitikai eseményeinek megértéséhez, illetve kritikai értékeléséhez számos hasznos szempontot kínálnak. Részletesen összehasonlítottam Bibó István etnikai konfliktusokról vallott biztonságpolitikai nézeteit a vele kortárs magyar és külföldi gondolkodó kisebbségi kérdésekről kialakított véleményével vagy koncepciójával. A dolgozat a témában elmélyülni kívánó tanulókat, kutatókat hozzásegítheti a konfliktusok könnyebb megértéséhez, kialakulásuk történeti okainak megismeréséhez, hazai szerzők régióink sajátosságairól vallott nézeteinek elsajátításához, Bibó István munkásságának tanulmányozásához. Az értekezés segítségére lehet azoknak, akik a szóban forgó térségben teljesítettek külszolgálatot, világos, érthető megfogalmazása, tagoltsága és

Bibó István életútjának ismertetése révén hasznos lehet azok számára is akik először találkoznak Bibó István életművével és munkásságával.

3. Bizonyítottam, hogy a határkérdés rendezetlensége számtalan vita forrása volt eddig is és napjainkban újabb konfliktusokat hívhat életre

Olyannyira meghatározó a területi kérdés, a határvita és a kisebbségi ügy az államok politikai megnyilvánulásaiban, hogy a két világháború között és a világháború alatt is ez határozta meg külpolitikai állásfoglalásukat. Ezen kérdések megoldásától függ a nemzetközi államközösség stabilitása is. Rámutatok arra, hogy törekedni kell a demokratizmus megőrzésére, és az országon belül kell újjáteremteni az elvesztett értékeket. A követendő út a közép-európai népek összefogása és a megértés politikája. Bibó álláspontja szerint is a békeszerződést el kell fogadni, félre kell tenni minden ideológiát. Ha nem teszi ezt a magyarság, az tragikus eredménnyel járhat a határon túli magyarság helyzetére nézve.

4. Vázoltam a viták megoldásának eszközeit illetve azok gyakorlati alkalmazásának nehézségeit, megfogalmaztam a konfliktusok jelenlegi és jövőbeni állapotát

Az önrendelkezési elv érvényesülésének hibáját a nem megfelelő nagyhatalmi intézményekben jelöltem meg, így például abban, hogy az ENSZ határozatai nem egyértelműek és nem mindig találnak követésre. Az önrendelkezési elv gyakorlati alkalmazási nehézségei továbbá abban keresendők, hogy kit illet meg az önrendelkezés és az hogyan, milyen eszközzel érvényesíthető. Elsőrendű feladat lenne éppen ezért a megfelelő eljárások és intézmények kidolgozása. Ismertetem a megoldások között a népszavazást, a lakosságcserét és a lakosság-áttelepítést, de gyakorlati nehézségek ezekből is adódnak. A lakosságcsere a nagyhatalmak jóváhagyásával történhet, tehát nem nélkülözheti a nemzetközi garanciát, de így is szigorúan kivételes eljárásnak kell lennie. A népszavazást is nehéz megvalósítani úgy, hogy hiteles intézmény legyen, ezért rendkívül körültekintő és óvatos alkalmazására van szükség. Mindenekelőtt nem kell mindig élni vele, állapítja meg Bibó, azonkívül nem szabad megismételni. További nehézségeit láthatjuk az egyes konfliktusok konkrét elemzésénél, például, hogy kik

legyenek a megkérdozettek, illetve a meghozott döntés milyen területre vonatkoztható...

A disszertáció felhasználhatósága

Dolgozatomban vegyülnek a biztonságpolitikai, jogi, politikai megállapítások és következtetések. Ismertetem a rendszerváltás előkészítése során Bibó nézeteinek értékelését. Bibó István munkássága a rendszerváltást követő években Magyarországon ismét az érdeklődés középpontjába került, művei sokadik reneszánszukat élik. Bibó István nézeteinek oktatása része a jogi oktatásnak, így az alkotmányjognak, a jogelméletnek, amely jogterületek korábbi kutatásaimnak is középpontjában álltak. Az értekezés a későbbiekben egy esetleges jegyzet elkészítésekor felhasználható lehet az egyetemi képzésben, és jó háttéranyagot nyújthat a témában kutatásokat folytatók részére. Értékes információkkal szolgálhat a dolgozat azok számára is, akik arab területen folytattak külszolgálatot. Valamennyi konfliktus rendezetlensége megkívánná, hogy egy bővebb terjedelmű könyv készüljön róluk, az egyes aspektusok mélyebb elemzésével, különös tekintettel a közép-kelet-európai konfliktusra, amelynek ugyan kiterjedt irodalma van, de még napjainkban is tud a régió újdonsággal szolgálni.

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek Dr. Szabó A. Ferenc Professzor Úrnak, valamint kollégáimnak, munkatársaimnak, barátaimnak, így Dr. Láng Péter Tanszékvezető Úrnak, Dr. Molnár Miklós Professzor Úrnak, hogy hasznos javaslataikkal, tanácsaikkal segítették a disszertációm elkészítését.

MELLÉKLETEK

1. ábra: Magyarország területi változásainak ábrázolása egy ábrán, 2. ábra: Ciprus, 3. ábra: Észak-Írország, 4. ábrásor: az arab-izraeli konfliktus színhelye

1. ábra: Magyarország területi változásainak ábrázolása egy ábrán

Forrás: Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. 330. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- A fogoly Bibó István vallomásai az 1956-os forradalomról (1996) Szerk: Kenedi János. 1956-os Intézet Közalapítvány, ISBN 9630459817, ISSN 1216-1756
- Apáti Anna Zita: (1999) A kettészakított sziget-Írország története. Pécs, Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, ISBN 9633676800
- Békés Rezső: (1980) Kissinger és Brzezinski. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, ISBN 963 326 065 5
- Balog Iván: (2004) Politikai hisztériák Közép-és Kelet-Európában. Bibó István fasizmusról, nacionalizmusról, antiszemitizmusról. Argumentum Tudományos Könyv-és Folyóiratkiadó, ISBN 9634462731
- Bányai László: A szaudi javaslat és annak jogi háttere, a BT 1967/242-es határozata. 2002.06.13.-<http://www.cionista.hu/szaudi.htm>
- Bibó István egyetemi előadásai. 1942-1949. (2004) Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Szerk: Dénes Iván Zoltán, ISBN 9634728049
- Bibó-Emlékkönyv I. II. (1991) Budapest, Századvég Kiadó, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, ISBN 9637911189
- Bibó István: (1946) A Keleteurópai kisállamok nyomorúsága. I. kiadás, Budapest, Új Magyarország kiadása, ISBN nélkül

- Bibó István: (1997) A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. Kriterion Kiadó. Gordiusz Könyvek sorozat. ISBN 9732604891 ISSN 0865-7483

- Bibó István. Életút dokumentumokban (1911-1979). (1995) Szerk: Huszár Tibor. 1956-os Intézet Közalapítvány, Osiris Kiadó, ISBN 9633790174, ISSN 1216-1756

- Bibó István összegyűjtött munkái. 1. (1981) Az Európai Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Szerk: Tóth János, ISBN 3-85421-003-5

- Bibó István összegyűjtött munkái. 2. (1982) Az Európai Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Szerk: Tóth János, ISBN 3-85421-006-X

- Bibó István összegyűjtött munkái. 3. (1983) Az Európai Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Szerk: Tóth János, ISBN 3-85421-009-4

- Bibó István összegyűjtött munkái. 4. (1984) Az Európai Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. Szerk: Tóth János, ISBN 3-85421-012-4

- Bibó István: (1986) Válogatott tanulmányok. I. kötet (1935-44) Budapest, Magvető kiadó, ISBN 963-14-0671-7

- Bibó István: (1986) Válogatott tanulmányok. II. kötet (1945-49) Budapest, Magvető kiadó, ISBN 963-14-0671-7

- Bibó István: (1986) Válogatott tanulmányok. III. kötet (1971-79) Budapest, Magvető kiadó, ISBN 963-14-0671-7

- Bibó István: (2004) Válogatott tanulmányok. Társadalomtörténet – Szociológia – Társaslélektan. Budapest, Corvina, ISBN 963 13 5368 0

- Bibó Nyugatról élteben, holtában – Külhoni magyarok írásai Bibó Istvánról. (1997) Szerk: Kende Péter. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, ISBN 9630478374

- Bibó István: 1956 (2003) Holnap Kiadó Kft. ISBN 9633465672

- Bibó István: (2001) Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Múlt és Jövő Lap-és Könyvkiadó, ISBN 9639171727

- Bibó István: (1994) Zsidókérdés Magyarországon 1944 után - Néhány kiegészítő megjegyzés a zsidókérdésről. Katalizátor Iroda Kft. Holocaust Könyvek sorozat. ISBN 9637467165 ISSN 1218-1900

- Blutman László: (1991) Népek jogai-emberi jogok? Acta Humana, N.°3., ISSN 0866-6628

- Bollens, Scott A.: (1998) A város szerepe a nacionalista konfliktusokban (Uncovering the Urban Dimension in Nationalist Conflict: Jerusalem and Belfast Compared; Terrorism and Political Violence. Volume 10. <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/1992-2/38.htm>)

- Brzezinski, Zbigniew: (1982) Válogatott írások és beszédek. Budapest, Kossuth Kiadó, ISBN nélkül

- Concha Győző: (1913) A keresztény vallás a társadalom harcaiban. Budapest, Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, ISBN nélkül

- Concha Győző: (1907) Megint jelszavakról. Budapest, A Szent-István-Társulat Könyvkereskedésének Bizománya, ISBN nélkül

- Concha Győző: (1905) Politika. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, ISBN nélkül

- Csepeli György-Örkény Antal-Székely Mária: (2004) Konfliktusok Erdélyben és Dél-Szlovákiában. Budapest, Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, ISBN 963 9567 03 5, ISSN 1585-6313
- Demokratikus Magyarország (Válogatás Bibó István tanulmányaiból) (1994) Magvető Kiadó és Kereskedelmi Kft. ISBN 9631419673
- Dénes Iván Zoltán: (1980) A hatalom humanizálása. (Antifasiszta és konzervativizmus-ellenes történelem-elemzés és társadalomszemlélet Bibó István 1945 előtti tudományos munkásságában) Különlenyomat a Magyar Filozófia Szemle 1980. évi 6. számából. Budapest, ISBN nélkül
- Dénes Iván Zoltán: (1999) A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről, szerk: Dénes Iván Zoltán, Budapest, Osiris kiadó, ISBN 9633796733
- Dénes Iván Zoltán: (1999) Eltorzult magyar alkat – Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával. Budapest, Osiris kiadó, ISBN 9633796725
- Dénes Iván Zoltán: (1988) Nemzet és emlékezet – Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, Magvető Könyvkiadó, ISBN 963-14-1190-7
- Dénes Iván Zoltán: (2004) Egy igazságtalanság értelmezése. Bibó István a párizsi békeszerződésről. Rubicon Különszám, Bibó István – A nemzet lelkiismerete, Budapest, 2004/4. Rubicon-Ház Bt. ISSN 0865-6347
- Dobrovits Mihály Aladár: (2002) Idegenként összezárva – Bibó István esettanulmányai Észak-Írország, Ciprus és Izrael konfliktusairól. Világosság, 2-3. szám, február-március, XLIII. Évfolyam, ISSN 0505-5849

- Enyedi Zsolt: (2004) Érték, értelem, érzelem– Politikai pszichológia Bibó nyomán. Politikatudományi Szemle, 4. szám, ISSN 1216-1438
- Eörsi Mátyás: Kettőből egy (Ciprus és az EU). <http://www.eorsi.hu/politikainaplo/>
- Ferrero, Guglielmo: (2001) A hatalom – A legitimitás elvei a történelemben. Kairosz kiadó, ISBN 9639302686
- Gecse Géza: (1997) Nemzeti önrendelkezés vagy területi sérthetlenség? <http://www.gecse.com/Mtud97.htm>, Magyar Tudomány, CIV. Kötet–Új folyam XLII. kötet 12. szám, 1997. dec.
- Gángó Gábor: Mi a nemzet? – A népek életéről és haláláról. <http://www.mindentudas.hu/gango>
- Grúber Károly: (2002) Európai identitások, régió, nemzet, integráció. Budapest, Osiris-BIP, ISBN 963862440X, ISSN 1217-887X
- Halász László: (2002) A pszichológus Bibó. Világosság, 2-3. szám, XLIII. évfolyam, február-március, ISSN 0505-5849
- Helyünk Európában I. II. – Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon. (1986) Szerk: Ring Éva. Budapest, Magvető Könyvkiadó, ISBN 963 14 0620 2
- Huntington, P. Samuel: (1998) A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, Európa Könyvkiadó, ISBN 963 07 7665 0
- Hvg: Ankara és Athén is figyel – A sziget újraegyesítése is tét az észak-ciprusi választásokon, 2005. febr. 18. <http://hvg.hu/gocepontok.ciprus/20050218ciprus.aspx>

- Interjú Tőkéczi Lászlóval. „Van idő, avagy amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell.” KORTÁRS, 1996. március, ISSN 0023-415X

- Izeldien Khalil Akasha: (1991) Az emberi jogok értelmezése az Iszlámban. Jogtudományi Közlöny, 1991/46. ISSN 0021-7166

- Lukacs, John: (2000) A XX. század és az újkor vége. Budapest, Európa Könyvkiadó, ISBN 9630768178, ISSN 1585-4760

- Kardos Gábor: (2004) Bibó István nemzetközi konfliktuselmélete. A ciprusi, a közel-keleti és az északír konfliktus. Rubicon Különszám, Bibó István – A nemzet lelkiismerete, Budapest, 2004./4. Rubicon-Ház Bt., ISSN 0865-6347

- Kálmán István: Politika – A választás tétje. Szabad Gondolat, <http://www.szabadgondolat.hu/index>

- Kende Péter: (1994) Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában? Budapest, Osiris-Századvég, ISBN 9633790158

- Kende Péter: (2004) A bibói örökség. Rubicon Különszám, Bibó István – A nemzet lelkiismerete, Budapest, 2004./4. Rubicon-Ház Bt., ISSN 0865-6347

- Kiskovács Miklós: (2005) Ki az áruló? Népszabadság Online, 2005. október. <http://www.nol.13.hu/cikk/380548>

- Kiss Endre: (2002) Monetarista globalizáció és magyar rendszerváltás. Társadalomfilozófiai Tanulmányok. Budapest, Ferenczi & Tsa Bt. ISBN 963-00-9900-4

- Kiss Endre: (1997) Partikuláris politikatudományi deskripció vagy a jelen elmélete? (Töredékek egy soha ki nem teljesíthető Huntington-kritikából) Budapest, Friedrich Ebert Alapítvány, ISBN nélkül

- Kiss Éva: (1991) Az emberi jogok védelme. Magyar Jog, 38. évf./7. , HU ISSN 0025-0147

- Konrád György: (1999) A jugoszláviai háború (és ami utána jöhet) Jegyzetek 1999-ben márciustól júniusig. Palatinus, ISBN 9639127930, ISSN 1585-1958

- Konrád György: (1989) Az autonómia kísértése. Antipolitika, Codex Rt. ISBN 9630268132

- Kovács Gábor: (2004) Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig. Bibó István a politikai gondolkodó. Argumentum Tudományos Könyv-és Folyóiratkiadó, ISBN 9634462758

- Kovács Gábor: (2004) Nemzet, önrendelkezés, nacionalizmus. Rubicon Különszám, Bibó István – A nemzet lelkiismerete, Budapest, 2004./4. Rubicon-Ház Bt. ISSN 0865-6347

- Kovács Imre: (2005) Virtuális Magyarország – Politikai írások 1948-1980. Budapest, Magyar Napló, ISBN 963 9603 16 3

- Kovács József: (2002) Egy nemzetközi konfliktus természetrajzához. Új Honvédségi Szemle, 2002. január, 56. évf. 1. szám, ISSN 1216-7436

- Lányi Kamilla: (2002) Bibó István harmadik útjai. Világosság, 2-3. szám, XLIII. Évf. február-március, ISSN 0505-5849

- Last, David M.: (1995) Peacekeeping Doctrine and Conflict Resolution Techniques. Armed Forces and Society, 1995/96 Volume 22, Number 2. ISSN 0095-327X

- Marinov Iván: A ciprusi konfliktus, ciprusi békefolyamat: gordiuszi csomó? A konfliktus háttere. <http://konfliktus.index.hu/ciprus.html>

- McDonald, Robert: (1988) The Problem of Cyprus. Adolphi Papers-234, Published by Brassey's for the IISS, Winter 1988/9., ISBN 0 08 037 661 4, ISSN 0567-932X

- Megtalálni a szabadság rendjét – Tanulmányok Bibó István életművéről. (2001) Szerk: Dénes Iván Zoltán. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, ISBN 9639336556

- Mill, John Stuart: (1994) A szabadságról. Budapest, Századvég, ISBN 9638384530, ISSN 1217-8942

- Miszlievetz Ferenc: (2002) Európa jövője – Demokrácia, civil társadalom, bővítés. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, ISBN nélkül

- Moór Gyula: (1947) Tegnap és holnap között. Budapest, ISBN nélkül

- Moór Gyula: (1929) Örök béke és világjogrend. Budapest, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, ISBN nélkül

- Népszabadság Online: (2005) Négy év intifáda. www.palestinechronicle.com, 2005. február 9.

- Origo-Nagyvilág: Ciprus is késleltetheti Törökország EU-csatlakozását. <http://broker.origo.hu/nagyvilag/20041015ciprusi.html>

- Ottlik László: (1926) A társadalomtudomány filozófiája. Budapest, A Magyar Filozófiai Társaság Kiadása, ISBN nélkül

- Peremiczky Szilvia: (2005) Alakul a „Hamaszland” Gázában. Hetek–Háttér, 2005. szeptember 9. , HU ISSN 1418-0979

- Romsics Ignác: (2004) Múltról a mának. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN 9633895960

- Romsics Ignác: (1998) Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Budapest, Napvilág Kiadó, ISBN 9639082 139

- Rónai András: (1989) Térképezett történelem. Budapest, Magvető Könyvkiadó, ISBN 963 14 1469 8

- Rostoványi Zsolt: (1997) Civilizáció(k), civilizációs elméletek és a posztmodern világrend(etlenség). Budapest, Friedrich Ebert Alapítvány, ISBN nélkül

- Samu Mihály: (1990) Az emberi jogok és a demokrácia összefüggései; a szocialista gondolat fejlődése és differenciálódása. Magyar Jog, XXXVII. évf. 4. HU ISSN 0025-0147

- Schweitzer András: (2005) A négyszer megoldott Izrael/Palesztina-konfliktus, Külügyi Szemle, IV. évf. 3-4. A Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja folyóirata, ISSN 1587-9089

- Seres László: (2003) Szabadelvű érvek Irak megtámadása mellett. NOL, márc. 17., http://www.cionista.hu/szabadelvu_ervek.htm

- Stoiber, Edmund: (2005) Nyílt seb a Benes-dekrétum – Népszabadság Online, május 15. <http://nol.hu/alternativ/cikk/362412>

- Szabó A. Ferenc: (2002) Bibó István közel-keleti béketerve. Új Honvédségi Szemle, Budapest, 56. évfolyam, 7. szám, ISSN 1216-7436
- Szabó A. Ferenc: (2001) Magyar Politikatörténet. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, ISBN 963 86229 03
- Szántó András: Jeruzsálem: a béke kulcsa. <http://www.erec.hu/belso/content/szam00szept/jeruzsalem.htm>
- Szénási Endre: (2001) Két NATO tagállam ellentétei: a ciprusi görög-török viszály néhány összetevője. Társadalom és honvédelem, V. évf. 4. szám, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos kiadványa, ISSN 1417-7293
- Szénási Éva: (2002) Az utópiától az ezredvégi democráciáig - Politikaelméleti tanulmányok. Kecskemét, Librarius, ISBN 9630081199
- Szeptember 11. Értelmezések, elméletek, viták. (2002) Szerk: Kovács Zsuzsa-Németi Tamás. Balassi Kiadó, ISBN 963 506 483 7
- Szilágyi Sándor: (2001) Bibó István. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, ISSN 1585-3098
- Tóth-Matolcsi László: (2005) Műhely a lehetetlenséghez. Kapcsolódási pontok Bibó István és Ravasz László életművében. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, HU ISSN 1785-3478, ISBN 963 446 342 8
- Tucker Tamás: Izrael és az ENSZ. <http://www.cionista.hu/ensz.htm>, Magyarországi Cionista Szövetség honlapja
- <http://ujember.katolikus.hu>, Csökken a szentföldi keresztények száma. 2005. október 23.

- Valki László: A fal, Hágából nézve. <http://www.cionista.hu/valki02.htm>
- Izrael: A tények. <http://www.cionista.hu/tenyek.htm>
- www.palestinechronicle.com

Az ISBN számokat a könyveknek az 1970-es évek végén kezdték adni. A régebbieknek ezért nincs, illetve néhány újabb kötetnél is hiányzik a megjelölés.

A térképek forrásai:

- Romsics Ignác: (2005) Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN 963 389 810 2. 330. o.
- Ciprus térkép, <http://www.malev.hu/szerk/pics/20030328ciprus.jpg>
- Map of Ireland & Rob Hilken, <http://www.ireland-map.co.uk>
- Martin Gilbert: (1991) Zsidó történelmi atlasz, Budapest, Gondolat Kiadó, ISBN 963 282 617 5. 108-109. o.

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

A PhD. Dolgozat témakörével összefüggésben megjelent publikációk:

- 1) Bódi Stefánia: (2005/1) A közép-kelet-európai konfliktus értelmezése Bibó István elmélete alapján. Kard és Toll, kiadja a HM Humánpolitikai Főosztály és a ZMNE, 2005/3, ISSN 1587-558 X
- 2) Bódi Stefánia: (2005/2) A globalizáció folyamata és a nemzetközi világrend alakulása. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2005. IX. évf. 5. sz., Budapest, felelős kiadó: Prof. Dr. Szabó Miklós akadémikus, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora, ISSN 1417-7323
- 3) Bódi Stefánia: (2006/1) Nemzeti sokszínűség-multietnicitás és határviták: Bibó István közép-kelet-európai konfliktuselméletének értelmezése. Nemzeti sokszínűség – Multietnicitás – Multikulturalitás. Egy biztonságosabb Európa felé, Kutatási füzetek, ZMNE, MEGJELENÉS ALATT
- 4) Bódi Stefánia: (2006/2) The Interpretation of the Central and Eastern European Conflict based on the theory of István Bibó. AARMS, MEGJELENÉS ALATT
- 5) Bódi Stefánia: (2006/3) The Process of Globalisation and the Development of International World Order. AARMS, MEGJELENÉS ALATT
- 6) Bódi Stefánia: (2006/4) Az észak-írországi konfliktus elemzése, különös tekintettel Bibó István értelmezésére. Collega, MEGJELENÉS ALATT

- 7) Bódi Stefánia: (2006/5) A közép-kelet-európai konfliktus és annak eredői, különös tekintettel Bibó István elméletére. Magyar Rendészet, MEGJELENÉS ALATT
- 8) Bódi Stefánia: (2006/6) Az arab-izraeli konfliktus elemzése Bibó István konfliktus elmélete alapján. Magyar Rendészet, MEGJELENÉS ALATT
- 9) Bódi Stefánia: (2006/7) A ciprusi vita tényei és értelmezése, különös tekintettel Bibó István konfliktus-elméletére. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2006. X. évfolyam, 1. szám, ISSN 1417-7323
- 10) Bódi Stefánia: (2006/8) Az arab-izraeli konfliktus elemzése, különös tekintettel Bibó István konfliktus elméletére. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, MEGJELENÉS ALATT

Egyéb publikációk:

- 1) Bódi Stefánia: (2001/1) Petíciós jog a nemzetközi egyezményekben. Collega, az Accursius Jogászegylet Folyóirata, 2001. november, V. évf. 5. sz., ISSN 1417-8079
- 2) Bódi Stefánia: (2002/1) A petíciós jog hazai szabályozásával szemben támasztott követelmények, a magyar, a német és a holland jogi szabályozás összevetése. Collega, az Accursius Jogászegylet Folyóirata, 2002. november, VI. évf. 5. sz., ISSN 1417-8079
- 3) Bódi Stefánia: (2004/1) A petíciós jog Franciaországban, Németországban és Hollandiában. Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények, 2004. 15. évf. 3., kiadja az Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, ISSN 0866-6628

- 4) Bódi Stefánia: (2005/1) Az egyesülési, gyülekezési és a petíciós jog magyarországi szabályozásának története. Collega, az Accursius Jogászegylet Folyóirata, 2005. február, IX. évf. 1., ISSN 1417-8079
- 5) Bódi Stefánia: (2005/2) A petíciós jog Németországban, Hollandiában és a Cseh Köztársaságban. Magyar Jog, 2005. június, 52. évf. 6., HU ISSN 0025-0147
- 6) Bódi Stefánia: (2005/3) Az emberi jogok fogalmának kialakulása és jelentéstartalmának változása. Kard és Toll, kiadja a HM Humánpolitikai Főosztály és a ZMNE, 2005/2, ISSN 1587-558 X
- 7) Bódi Stefánia: (2005/4) A Cseh Köztársaság alkotmányos fejlődésének áttekintése. Collega, az Accursius Jogászegylet Folyóirata, 2005. október, IX. évf. 4., ISSN 1417-8079
- 8) Bódi Stefánia: (2005/5) Az emberi jogok fogalma és jelentéstartalmának változása a szocializmus időszakában, különös tekintettel a politikai jogokra. Collega, az Accursius Jogászegylet Folyóirata, 2005. december, IX. évf. 5., ISSN 1417-8079
- 9) Bódi Stefánia: (2006/1) Political Rights in the Socialism and the period of change: study on Hungary and Czechoslovakia. AARMS, MEGJELENÉS ALATT
- 10) Bódi Stefánia: (2006/2) Eszmeáramlatok és viszonyuk a demokráciához. Társadalom és Honvédelem, MEGJELENÉS ALATT
- 11) Bódi Stefánia: (2006/3) A Cseh Köztársaság alkotmányos fejlődésének vizsgálata, különös tekintettel az egyesülési-, a gyülekezési- és a petíciós jogra. Társadalom és Honvédelem, MEGJELENÉS ALATT

12) Bódi Stefánia: (2006/4) Geistesströmungen und ihre Beziehung zur Demokratie. Magyar Rendészet, MEGJELENÉS ALATT

13) SZERKESZTŐI-LEKTORI TEVÉKENYSÉG: ANNALES című angol-német nyelvű folyóirat, ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE, SECTIO JURIDICA

=> 2002. XLI-XLII. szám

=> 2003. XLIII. szám

=> 2004. XLIV. XLV. szám

14) SZERKESZTŐI-BÍRÁLÓ TEVÉKENYSÉG: Társadalom és Honvédelem. 2005. májusától

15) BÍRÁLÓ TEVÉKENYSÉG: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hallgatói Közlemények. 2005. májusától